

प्रस्तावना.

नीति ए धर्मनो मूल पायो ठे. कारणके नीतिकुशल पुरुषोज धर्मनो यधु केलायो करी शके ठे. यही कोइएण प्रजाना अन्युद-
यनो आधार तेनी नीतिपरायणताउपरज रहेछो ठे एटछे के जे
प्रजा जेम जेम उत्तम नीति उपर आरुढ यती जसो तेम तेम
यधुने यधु आषाद यती जसो. माटे दरेंक माएने नीतिना नि-
यमोने पूरेपूरा समजीने तेने अनुमरी पक्षहुं जोइये.

आ आर्यावर्तमां प्राचीनममये लोको एटछा यथा नीतियुक्त
इता के ते समयने आजें सत्ययुगना नामे छलरायामां आवेछे.
अने जे प्रमाणमां तेठे नीतियुक्त इता तेज प्रमाणमां तेठे ते
कालनी इतर नीतिहीन अनार्य प्रजाठे करतां यधु आषाद
अपछा इता एम आपणने प्राचीन इतिहास बांयतां तरत
माझम पढी रहेछे.

आपणा श्रीजनधर्मना अनुगारे आ नीतिमार्गनो पहेल प्रथम
प्रसार प्रीजा आराना ठेठामां गात कुलकर छत्परा यथा स्वारधी
शरु अइ प्रथम तीर्थकर श्रीरूप देव जगदान तथा तेमना
पञ्चवर्णी श्रीरूप तराजना समयमां पूर्णर-
पमां

मल, तथा ज्ञापना अनु-
गानो

शर

गपछे.

गपछे

नेमज

रहेछे.

प्रस्तावना.

नीति ए धर्मनो मूल पायो वे. कारणके नीतिकुशल पुरुषोज धर्मनो यधु पेलायो करी सके वे. वली कोइएण प्रजाना अन्वुद-यनो आधार तेनी नीतिपरायणताउपरज रहेछो वे एटछे के जे प्रजा जेम जेम उत्तम नीति उपर आरुढ थती जरो तेम तेम यधुने यधु आवाद थती जरो. माटे दरेक माणमे नीतिना नि-यमोने पूरेपूरा समजीने तेने अनुगरी वर्मयुं जोइये.

आ आर्यावर्त्तमां प्राचीनसमये लोको एटछा यधा नीतियुक्त हुता के ते समयने आजें सत्ययुगना नामे छंल्लायामां आवेछे. अने जे प्रमाणमां तेठ नीतियुक्त हुता तेज प्रमाणमां तेठ ते काखनी इतर नीतिहीन अनार्य प्रजाठ करतां यधु आवाद भएछा हुता एम आपणने प्राचीन इतिहास बांयतां तरत माखम पढी रहेछे.

आपणा श्रीजनधर्मना अनुसारे आ नीतिमार्गनो पदेछ प्रथम प्रसार श्रीजा आराना ठेढामां सात बुद्धकर उत्पल थया तयारधी शरु घइ प्रथम तीर्थकर श्रीश्वनदेव जगजान तथा तेमना जेष्ठपुत्र प्रथम चक्रवर्त्ती धीजरतमहाराजना ममयमां पूर्णर-पमां प्रकाशबा लाग्यो.

नीति एटछे वर्त्तमान छप्य, हेत्र, बाख, तथा जायना अनु-सारे स्वपरहितावद् आचार पाखन करयानो कायदो. आ काय-दाप्रमाणे वर्त्तनार पुरुषो सिष्ट एटछे केखवायल वर्गमां गएयछे. अने तेधीज नीतिने पलीयेछा " सिष्टाचार " एटछे केखवायल जनोनो आचार एया नामची एण छंल्लाययामां आवेछे. तेमज नीतिमार्गने न्याय मार्ग एटछे इन्शाफनो रस्तो एए कहैयामां आवेछे

आर्यलोको पोताना पुत्रपुत्रीउने नीतियुक्त बनाववामाटे ए-
टला उमंगी रहेता के तेउ तेमने पांच वर्ष पूर्ण अतां लागलाज
निशाल एटले “ नीतिशाखाउ ” मां सारा उपाध्यायो (टीचरो)
ना हाथमां सपुरद करता; ज्यां कुमार आर्यपुत्रो बीस वर्षलग्गी
मावापनुं मुख जोया बगर केवल गुरुना तावामांज रहीने ब्रह्म-
चर्य राखवासाथे अने नीतिपालन पुरस्सर सकल विद्याउ तथा
कलाउनो अन्यास पूर्ण करी पहेलो ब्रह्मचर्याश्रम पूर्ण करता;
अने आर्यपुत्रीउ चार वर्षनी उमरे आवतां स्त्रीशिद्कोना हा-
थतले रही बारवर्ष पर्यंत सरस्वतीदेवीनुं आराधन करी तेनी प्र-
सन्नता मेखवती एटले के सकल उपयोगी विद्या तथा कलाउमां
हुशीआर थइ पोते साक्षात् सरस्वतीजेवी दिव्य प्रज्ञायंत बनीने
सोख वर्षनी अवा बाद स्वयंवरना रिवाजथी विद्याकलायंत अने
गुणरूपसंपन्न नीतिमान् आर्यकुमारने पति तरीके पसंद करती हती.

आ रीते आर्यलोको ज्यारे नीतिने चाहता हता, त्यारे जुदा
जुदा नीतिकारोए पोतपोताना विचारो प्रमाणे अनेक नीतिग्रंथो
रच्याउ, जेवाके;—शुक्राचार्यकृत शुक्रनीति, विकुरप्रणीत विकुर-
नीति, चाणक्यप्रणीत चाणक्यनीति, पंचतंत्र, वगेरा वगेरा.

परंतु ए वधा नीतिग्रंथो सामान्य हिंदुसमाजना नीतिविचारो
यतायता होवाथी ए वावतमां लोकोत्तर अने दयापरिपूर्ण जैन-
धर्मना शा शा विचारो रहेला ठे, ते दरेक नीतिमर्मजिज्ञासु ज-
नने अवश्य जाणवुं जोइए अने तेना माटे उत्तममां उत्तम सा-
धन ते आ “ अर्हत्तीति ” नामनो ग्रंथ ठे.

अर्हत् एटले पूजा करवा लायक बीतराग देव तेमणे यता-
येस नीति ते “ अर्हत्तीति.”

आ ग्रंथ कविकाव्यमां मर्यदमान अनेक जैनग्रंथकर्ता जग-
त्प्रसिद्ध श्री हेमचंदाचार्य श्रीमान् चौयुक्क्यवंशीय जीयदयाप्र-
निपात्यक परमार्दन कुमारपात्र नरेश्वरना आग्रहथी प्रथमना

“ છુદ્દદર્શીતિ ” નામના ધંધધી મારરૂપે છઞ્ઞરીને રરયોઢે. ં-
ટજે ંનોમાં તે મર્યમાન્ય પ્રામાણિક ધંધ ઢે. ંને તેટડારાતર
તેની ધધુ ધગણ કરવાની કાગી ંરર રહી નધી.

ં ધંધનું પઢેડો તો મૂલમાથે ંપાંતર ંધી પ્રમિદ્ધ કર-
પાનો ંમારો ંરાદો દતો, પળ તેમ કરતાં તેનું કદ ધધી ંડ
તે કિમ્મતમાં મોપો થવા ંાય તો માધારણ માણમધી તેનો
હાન હેતાં ંપકાય ંમ ધારી માધારણ પ્રમંગોમાં કેવલ ંા-
પાંતર ંને ધારતા જેઁ ધંનીર પ્રમંગોમાં મૂલમાથે ંપાંતર પ્ર-
મિદ્ધ કયો ઢે, ંધી ધાપકયર્ગને ધધુ મપલ ંશે ંમ ંમે
ંરાદા રાલીપ ંીપે.

ઢેરટે ંમારે પટલુજ કઢેશું ધમ ઢે કે ં ધંધ ઢેરક નીતિ-
ંમ્યાગિને પોતાના પ્રાડેટ પુલકમંપ્રદમાં રાણવાશાયક ઢે,
ઢેરક ંનનંગારમાં ંપદય મંપરવા ંગ્ય ઢે, ઢેરક ંનવિધા-
ધીને ંવશ્ય ધાંધવા હાયક ઢે ંને ઢેરક ંનવંધુને ંવશ્ય
રાંજલયા હધિત ઢે, માટે ંમારા ંનંજાડઁ ંયા ંમૂહ્ય
ધંધની ંગ્ય કઢર કરપામાં કઢાપિ પંઞાત નહિ પઢશે ંવી
ંમે પૂર્ણ ંરાદા રાલિપ ંીપે.

મુંવઢ.

તા. ૧ ંી મરેઢર મને ૧૯૦૧

}

ંયાક

ંીમસિંહ માણેકના

કાર્યપ્રવર્તકો.

अनुक्रमणिका.

प्रथमोऽधिकारः

अंक.	विषय	पृ.
१	मंगला चरण.	१
२	अर्द्धशतीतिशास्त्र बनावटानुं कारण.	१
३	श्री श्रीप्रभुनुं राजगृहीना उद्यानमां आगमन.	१
४	प्रभुपासे श्रेष्ठिकराजानुं आवणुं.	२
५	श्री क्षत्रनक्षत्र प्रभुनो अधिकार.	२
६	चार वेदोनी रचना.	२
७	राजाना गुणोनुं वर्णन.	३
८	राजानी शिक्षानुं वर्णन.	३
९	राजाठे माटेनी नीतिगिद्दा.	४
१०	मंत्रिना गुणोनुं वर्णन.	६
११	मंत्रि माटेनी शिक्षा.	६
१२	राजानुं नित्यकर्म.....	७
१३	सेनापतिनां खड्गणो.	७
१४	सेनापति माटेनी शिक्षा.	८
१५	सर्व राजकारजारिठनां खड्गणो.	९
१६	सर्व राजकारजारिठ माटे शिक्षा.	९
१७	दूतनां खड्गणो.	९
१८	दूतनी शिक्षा	१०

द्वितीयोऽधिकारः

१९	अजितनाथ प्रभुनी स्तुति.	१०
२०	राजाए करवानुं कार्य.	१०

२१	अण प्रकारनी नीतिनुं स्वरूप. ११
२२	युद्धनीतिना अंगोनुं स्वरूप..... ११
२३	धेधादिकनुं विस्तार पूर्वक वर्णन. ११
२४	माम आदिक चारे छपायोनुं स्वरूप. १२
२५	दूतनां कार्योनुं वर्णन. १३
२६	राजाए बेयी रीते छडाइ करयी तेनुं वर्णन. १३
२७	युद्ध माटे क्यारे प्रस्थान करवुं ? तेनुं वर्णन	१४
२८	प्युइ रचनानुं वर्णन १४
२९	मैन्यनो पडाए फ्यां नाखवो ? तेनुं वर्णन. १५
३०	युद्ध समये राजाने करवानुं कार्य. १५
३१	क्षेत्र विशेष तथा शस्त्र विशेष युद्धनुं स्वरूप. १६
३२	जीत घयावाड राजाए नुं करवुं ? तेनुं वर्णन. १७
३३	दंडनीतिनुं प्रकरण. १८
३४	संजयनाथजीनी स्तुति. १८
३५	सात प्रकारनी दंडनीतिनुं स्वरूप. १८
३६	देशबालादिक जीवानुं स्वरूप. १९
३७	दंडनीतिनो अपवादमार्ग. १९
३८	अन्यापयी करेखा दंडनुं निराकरण. २१
३९	नीक्षाकरवाना जेदो २१
४०	उत्तम दंडनुं स्वरूप. २१
४१	कोने सजा न करयी तेनुं वर्णन. २२

तृतीयोऽधिकारः

४२	अजिनंदन प्रभुनी स्तुति. २३
४३	व्यवहार संबंधि विचार. २३
४४	पादी प्रतिवादीनुं स्वरूप. २३
४५	वे प्रकारना व्यवहारनुं वर्णन. २३

૪૬	ન્યાયના અઢાર જેદોનું વર્ણન.	૨૪
૪૭	ઘાદના આઠ જેદોનું વર્ણન.	૨૫
૪૮	મુકરદમાની યોગ્યતા તથા અયોગ્યતાનું વર્ણન.	૨૬
૪૯	ઘાદી પ્રતિઘાદીની જુઘાનીનું વિસ્તારથી વર્ણન.	૨૮
૫૦	શ્રાવ્ય તથા અશ્રાવ્ય ઉત્તરનું સ્વરૂપ.	૩૦
૫૧	ચાર પ્રકારનાં શ્રાવ્ય ઉત્તરનું સ્વરૂપ.	૩૦
૫૨	પાંચ પ્રકારના અશ્રાવ્ય ઉત્તરનું સ્વરૂપ.	૩૦
૫૩	પાંચ પ્રકારની પદ્ધતી હીનતાનું સ્વરૂપ.	૩૨
૫૪	સજાસદોનું વર્ણન.	૩૩
૫૫	સાહીઈનું વર્ણન.	૩૩
૫૬	જૂઘીસાહી આપનારનાં પાપોનું સ્વરૂપ.	૩૪
૫૭	માનનીક સાહીઈનું વર્ણન.	૩૪
૫૮	અમાનનીક સાહીઈનું વર્ણન.	૩૪
૫૯	જૂઘી સાહી ખરનારને શું દંડ કરવો ?	૩૫
૬૦	ઘણે પ્રકારના સાહીઈજો જૂઘા હોય તો શું કરવું ?	૩૬
૬૧	વીજા સાહીઈની ગેરહાજરી સમયે રાજાએ શું કરવું ? તેનું સ્વરૂપ.	૩૬
૬૨	ફણદાનનું સ્વરૂપ.	૩૭
૬૩	કરજનું લક્ષણ.	૩૭
૬૪	કોણ અને કયેવલતે કરજ કરે ?	૩૭
૬૫	હવ્યવાન માણસે લેણાદારને કેવીરીતે હવ્ય આપવું.	૩૮
૬૬	ચાર પ્રકારની વ્યાજની રીતિ.	૩૯
૬૭	પિતાનું કરજ પુત્રે આપવા સંબંધિ.	૪૧
૬૮	સાહીની ફરજ.	૪૨
૬૯	યાસનું વિવેચન.	૪૪
૭૦	નિયત અનિયત યાસનું સ્વરૂપ.	૪૫
૭૧	વ્યાજ કેટલું લેવું ? તેનું સ્વરૂપ.	૪૭

७३	स्थानमार्गानो विषय.	४०
७४	जमीन संबंधि विषय.	४१
७५	बेपनीनुं विवेचन.	४०
७६	देय प्रकारणनुं वर्णन.	४२
७६	ये प्रकारानो देयविधि.	४३
७७	दोल प्रकारनुं दान.	४३
७८	देयनुं स्वरूप.	४४
७९	दायजागनुं विवेचन.	४६
८०	मातपिताना करजनुं स्वरूप.	४९
८१	विपरीत जागनुं वर्णन.	६०
८२	मोटानाइना अधिकारनुं विवेचन.	६१
८३	कन्याना जागनुं स्वरूप.	६२
८४	दायजागनुं विस्तारपूर्वक वर्णन.	६४
८५	भर्तारना शायुसाद धन कोने मखे ?		७०
८६	पांच प्रकारना पुत्रोनुं स्वरूप.	७३
८७	विधवाना छप्य संबंधि विस्तारपूर्वक वर्णन.		..	७४
८८	शोकोना छप्यनुं स्वरूप.	७९
८९	छप्यमां माताना हकनुं वर्णन.	८१
९०	मामुपद्रु संबंधि विवेचन.	८३
९१	भजमुछप्यनुं विवेचन.	८४
९२	कन्यादाननुं स्वरूप.	८७
९३	स्त्रीधननुं वर्णन.	८८
९४	सीमापादनुं स्वरूप.	९०
९५	पांच प्रकारानी मर्यादानुं वर्णन.	९१
९६	निशानीनुं वर्णन.	९३
९७	हत्यादिकनुं विवेचन.	९६
९८	पेत्तना दाननुं स्वरूप.	९८

एए	पंदर प्रकारना दासोनुं स्वरूप.	एए
१००	चाकरी केवीरीते आपवी ?....	१०१
१०१	चाकरना दंडनुं स्वरूप.	१०२
१०२	क्रयेतरानु संताप वर्णनम्.	१०४
१०३	सुवर्णादिकनी परीक्षा.	१०६
१०४	स्यामि नृत्य विवाद प्रकरणम्.	१०७
१०५	निक्षेप प्रकरणम्.....	१११
१०६	उपनिधिनुं स्वरूप.	११४
१०७	उपनिधि हरणनुं विवेचन.	११५
१०८	अस्वामि विक्रय प्रकरणम्.	१२०
१०९	धाकपारुष्य प्रकरणम्.	१२३
११०	समयव्यतिक्रांति प्रकरणम्.	१२७
१११	स्त्रीग्रह प्रकरणम्.	१३१
११२	घृत प्रकरणम्.	१३४
११३	रतैन्य प्रकरणम्.....	१३६
११४	साहस प्रकरणम्.....	१४०
११५	दंडपारुष्य प्रकरणम्.	१४३
११६	सत्री पुरुषनां धर्मनो व्ययहार	१४६
११७	पुरुष धर्म कथ्यते	१५०
११८	लौकिक प्रायश्चित स्वरूपम्	१५२
११९	ग्रंथ समाप्त.	१५५

અર્હત્તીતિનું ગુજરાતી ભાષાંતર.

(કર્તા શ્રીદેમચંદ્રાચાર્ય)

શ્રીમંતં નાગ્નિજં વંદે, પ્રથમં તીર્થનાયકમ્ ॥

જૂયં ચ યોગિનં યોગ-વિદ્ધણ્યં રમ્યવિગ્રહમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ- પેહેલા તીર્થકર, પેહેલા રાજા, પેહેલા યોગી, યોગને જાણનારાતેને પ્રથમજ દૃષ્ટિગોચર થયેલા, તથા મનોહર શરીરવાળા પણ શ્રીમાન શ્વજદેવ પ્રભુને હું વંદન કરું છું.

આ જરતદેવમાં જેનાથી સંસારસમુદ્ધને તારનારું છે તેણે શાસન પ્રયત્નું છે, પણ શ્રી દેવાય મહારાજને હું નમસ્કાર કરું છું.

વિદ્ધોનો નાશ કરનારા પણ શ્રી પુંડરિક મહારાજ આદિક ગણધરોને પણ હું મન, વધન અને કાયાથી નમસ્કાર કરું છું.

જેમની ધાણીથી છપદિદ થયેલું ગણધર શ્રી સુધર્માસ્વામિને હું નમસ્કાર કરું છું.

જેમની કૃપાથી છત્પદ થયેલું જ્ઞાન મારામાં સ્ફુરાયમાન થઈ રહ્યું છે, પણ શ્રી શ્રુતદેવતા તથા પણ સમુદ્ધને મારો ધાર્ધાર નમસ્કાર થાઉં !

(હવે આ પ્રથમ કર્તા શ્રી દેમચંદ્રાચાર્ય કહે છે કે) પૂર્વે ઘનાપેલાં મૂઠ્ઠાદર્હત્તીતિ નામના શારદમાંથી કુમારપાલ રાજાના આગ્રહથી કિંચિત્ સાર છધરીને રાજા અને પ્રજાના હિત માટે, મુરમ સ્મરણમાં આવે, પણ આ અર્હત્તીતિ નામનું સંદેલું શારદ હું રખું છું.

૧૬૬૬ શ્રી મહાવીર પ્રભુ ગાંતમ આદિક ગણધરોથી સ્તુતિ કરાતા થકા રાજગૃહી નગરીની ઘડાર છપાનમાં સમો-સર્પા. તેમના પધારવાનો વૃત્તાંત સાંજલીને મુરત તેમને પાંદડામાટે શ્રેણિક રાજા પરિચારગરિત પરમ સર્વગાથી ત્યાં ગયા. ત્યાં પ્રભુને

नमस्कार करीने तथा उचित जगोए बेसीने देशना देवायावाद
अवसर मेखयीने राजाए प्रभुने पूछुं के हे जगधन् ! पूर्वे राजनी-
तिनो मार्ग कोणे, केटला जेदोवालो तथा केयो बतावेसो ठे ? ते
जाणवानी मने घणीज छत्कंठा ठे, माटे मरापर कृपा करीने ते आप
प्रकाशो ? केमके, महान् पुरुषो परार्थ करवामां तत्पर होय ठे.

ते सांजली प्रभुए कहुं के, हे मगधेश्वर ! तमो सांजलो ?
आ कालमां पेहेला राजा श्रीऋषजदेव प्रभु थएला ठे. ते श्रीऋ-
षजदेव प्रभु लोकोनुं हित करवामां तत्पर हुता, अने तेदखामाटे
कालना दोषथी ज्यारे कइपवृद्धो फलोने आपतां बंध थयां,
अने जरत क्षेत्रना लोको तेथी क्लेश आदिक दुःखोथी दुःखी
थयां, त्यारे तेमनापर करुणा लावीने प्रभुए पूर्वथी चाखता आ-
घता युग्मीधर्मने दूर करी, वर्णाश्रमोना विजागो कर्या, तेंउना
संस्कारोनी विधि करी, खेती, व्यापार, तथा कारीगीरी आदिक
व्यवहारो स्थाप्या, तेम राजाउने माटे नीतिमार्ग, तथा नगरनी
रचना आदिकनी विधिउं बतायी, तेम आ लोक अने परलोक
संबंधी सघली विद्याउं तथा सर्व क्रियाउने पण प्रगट करी.
त्यारबाद नव निधानमांथी प्राप्त थएला नीतिधर्मादिक मर्मने
जाणनारा एवा तेमना पुत्र जरतचक्रीए तेमनुं वचन हृदयमां
धरीने जगतनी स्थिति माटे चार आर्यवेदो बनाव्या, के जेथी
सर्व प्रजा पुरुषार्योने उपार्जन करवामां दह थइ. कालांतरे चारे
वेदो नष्ट थया, अने सुविधिनाथ प्रभु आदिकना आंतरामां मि-
थ्यांतिठए हिंसा आदिकथी दूषित वेदो बनाव्या. ते वेदोने
तजीने छत्तम पूर्वाचार्योए अनेक ग्रंथो रच्या, के जे ग्रंथो आजे
पण पृथ्वीपर हयात ठे. ते ग्रंथोनो आधार लेइने लोको व्यव-
हारमां प्रयत्ते ठे, एही रीते हे मगधराज ! तमारा पेहेला प्रश्नो
छत्तर तमो जाएजो ?

પણી રોને પેહેલા પ્રશ્નનો સત્તર દીધાનાદ પ્રતુષ ધીજા પ્રશ્ન-
નો જે સત્તર આપ્યો, તે કહે છે.

તેમાં પેહેલાં રાજા અને મંત્રિના ગુણો સ્પષ્ટોગી દોષાથી સે-
ત્તનું ઘર્ણન તથા સેત્તને માટેનીજ કેટલીક શિલામણી કહે છે.
તેમાં પ્રથમ રાજાના ગુણોનું ઘર્ણન કરે છે.

સંપૂર્ણ અંગોપાંગવાલો, (સત્તમ) હૃદયોથી વરિપૂર્ણ, ગ્વાહાં
શરીરવાલો, અહંકાર વિનાનો, સેજસ્વી, યજ્ઞવાલો, દયાળુ, કઙ્ગા-
ધાન, શુદ્ધરાજકુલમાં સ્વપદ્મ થયેલો, પૂર્વજોનું અનુકરણ કર-
નારો, ત્રણ પ્રકારની શક્તિવાલો, પ્રજાપર પ્રેમ રાખનારો, પ્રજાપર
અમલ કરવાને યોગ્ય, ત્રણે પુરુષાર્થોને સુદૃઢ રીતે માધનારો, સ-
જાનાવાલો, ધન પાડનારો, શુભ પુરુષો મારવાને મયામ રાખનારો,
દીર્ઘદૃષ્ટી, કાર્ય પાર પાડનારો, સ્વોગી, શસ્ત્રવિદ્યા અને શાસ્ત્રવિદ્યા
પ્ર યત્નેમાં પ્રવીણ, દંડનીતિ અને કૃપાનીતિ યત્નેમાં સત્તર, હુદ્દ અને
સત્તમ ધર્મની છાંચ (રજાયન) મહી છેનારો, સ્વાયથી રાગ-
હૃદ્વીને મેલવાનારો, શત્રુ, નિઘયથી જય મેલવાનારો, ગ્વાયપર
પ્રેમ રાખનારો, ગ્વાયને જાણનારો, ધ્યમનોને દૂર કરનારો, ધીર્ય,
આચાર, મંજીરતા, સદાસતા, તથા જનુરાઈથી જ્ઞાન થયેલો,
દમાયાચનપર્યંત ક્રોધવાલો, તથા રાગગુણવાલો, યથી રીતના
ગુણોવાલો રાજા નાસ્તિક રાજા કહેવાય છે.

યથી રીતે રાજાના ગુણો જાણવા.

દે રાજાસંની શિદ્ધાસંનું ઘર્ણન કરે છે.

દે રાજન્ ! તમારે દેય, શુરુ, દિજ, કુલના શ્વેદ મનુષ્યો તથા
લિંગધારીઈ પટલાઈ શિવાય ધીજાસંને મમસ્કાર કરવો નહીં.
પણી દે રાજન્ ! તમારે શુદ્ધી રીતે, તેમ કોઈની સાથે સંમીને
પણ જોગન કરવું નહીં, તેમ આજ્ઞાજોગન ન કરવું, તથા દી-
જાને પેર પણ જોગન કરવું નહીં. અગમ્ય તથા જોનો સ્પર્શ કર-

સંધિ, વિગ્રહ, વાહન, આસન, આશ્રય, અને દંધજાવ એ ૭ ગુણોને રાજ્યના સંજો કહેલા છે. પોતાની અને પરની અપેક્ષા વિનાજ સર્વ પ્રજાનું પાલન કરવું, હુણેને, પ્રજાને પીડનારાઈને, રાજ્ય સેવાની અનિલાપા રાક્ષનારાઈને, દેવગુરુનો નાશ કરનારાઈને, શત્રુઈને, તથા ચોરોને રાજાએ પ્રાણ રહિત કરવા, તેમ છાંચેલાનારા કારજારીઈને હમેશાં દંડવા. વધારે શું કહેવું ? હે રાજન્ ! જેમ સર્વ પ્રજા હમેશાં સુખી રહે, તેમ કરવું, એવી રીતની નીતિશિક્ષાને દૃઢતાથી ચિત્તમાં ધારણ કરવી.

એવી રીતે રાજાઈ માટેની નીતિશિક્ષા જાણવી.

હવે મંત્રિજના ગુણો કહે છે.

કુલ્લીન, કુશલ, ધીર, દાનેશ્વરી, સત્ય બોલનાર, ન્યાયી, બુદ્ધિ-ધાન, શૂરો, શાસ્ત્રોને જાણનારો, સર્વ વ્યસનોથી મુક્ત થયેલો, દંડનીતિમાં ચતુર, પુરુષોના અંતરોને જાણનારો, સત્ય અસત્યનો તોલ કરનારો, અપરાધી એવા મિત્ર અને શત્રુપ્રતે તુલ્ય દ્રષ્ટિ રાખનારો, ધર્મકાર્યમાં રક્ત, આગામિકાલનો વિચાર કરનારો, આંસ્તિકતા આદિક ચાર પ્રકારની બુદ્ધિજંબાહો, ૭૫ દર્શનોનો જ્ઞાત, ગુરુ દેવાદિકની ઉપાસના કરનારો, હમેશાના ચાલતા આવતા આચારમાં રક્ત થયેલો, બીજાં કાર્યથી વિમુક્ત રહેનારો, હીરનીરત્ના વિવેચનની પેઠે ન્યાય અન્યાયને જોનારો, કુલક્રમથી ચાલતા આવતા રિવાજોથી રાજાને વાકેફ કરનારો, એવી રીતના ગુણોથી યુક્ત થયેલો મંત્રિ રાજ્યની ધૃજિ કરનારો થાય છે.

એવી રીતે મંત્રિના ગુણો જાણવા.

હવે મંત્રિમાટેની શિક્ષા કહે છે.

ક્રોધથી, લોજથી, હઠજંબાહથી, તથા અહંકારથી હમેશાં મંત્રિએ કુમાર્ગ પકડવો નહીં, અને હમેશાં (રાજ્યનું) હિતજ ચિંતવવું. ધારી હે રાજન્ ! મંત્રિએ વ્યાધિદાની વાતવત્તામાં કોઈને

પણ પછપાત કરવો નહીં. હમેશાં પ્રજાનું શીરીતે હિત થાય ? તેવા ઉપાયોપરજ મનને ઘોંટાડવું. વિચાર કરીને રાજ્યના અંગો, તથા ધૈરીઝ માટે મંત્રિપણ ઉપાયોને યોજવા, કે જેથી પોતાના સ્વામિના કાર્યની જરા પણ હાનિ થાય નહીં.

‘ઘવી રીતની મંત્રિમાટેની નિશ્ચય જાણવી.

ઉપર જણાવેલા ગુણોને ધારણ કરનારા ગ્યારે રાજાઝને મંત્રિઝ હોય, ત્યારે રાજ્યમાં નીતિની પ્રવૃત્તિ થાય છે, અને શત્રુઝ આથી ઘટતા નથી. ઉપર કહેલી શિલામણથી યુક્ત થપલા રાજાએ માંગલીક યાજિત્રો સાંજલતાંજ પ્રજાતમાં જાગૃત થવું, તથા પંચ નમસ્કારનું સ્મરણ કરવું. પત્રી પ્રાતઃકાલ સંબંધિ સપ્તર્ષુ કાર્ય કરીને, જ્ઞાન કરી રાજાએ જિનાલયમાં જવું; ત્યાં હંચે પ્રકારે જિનજ્ઞાતિ કરીને, જો ગુરુ મહારાજનો યોગ હોય તો પરિવાર સહિત તેમની પાસે જવું; ત્યાં તેમને ઘંદન કરીને તેમની પાસે બેસી સમતાપૂર્વક તેમના મુખથી ધર્મદેશના સાંજલવી. પત્રી સર્પ રાજ્યચિન્હ સહિત, મંત્રિની સાથે રાજ્યસજામાં આવી રાજાએ મિંહાસનપર બેસવું. ત્યાં સેનાપતિ, કોટવાલ અને પોતાના ગુપ્ત માણસો આદિક રાજ્યકારજારીઝની રાજાએ મુલાકાત લેવી.

હવે અહીં પ્રસ્તાવના યોગથી, નીતિશાસ્ત્રોના પંડિતોપશ્ચાગમોમાં, તે સેનાપતિ આદિકનાં જે લક્ષણો અને કાર્યો કહેલાં છે તે કહે છે.

તેઝમાં પ્રથમ સેનાપતિનાં લક્ષણો કહે છે.

ચતુર, યશસ્વી, મહાવલયાન, સ્વજાયથી હમેશાં કરદો, તેજસ્વી, સાત્વિક મલવાલો, પવિત્ર, યયનાદિકની હીપીઝને જાણનારો, મ્લેચ્છ જાપામાં પ્રવીણ, મ્લેચ્છાદિકો પ્રતે શામ, દામ આદિક ઉપાયોનો ઉપયોગ કરનારો, વિચારપૂર્વક જાણ કરનારો, અવસરોચિત ઘષ્ટનને જાણનારો, ગંજીર અને મધુરા શબ્દો

बोखनारो, नीतिशास्त्रोनां अर्थोने जाणनारो, जागृत रहेनारो, लांबी दृष्टि पहेंचाडनारो, सर्व शास्त्रोने जाणनारो, युद्धना प्रकारोने जाणनारो, तेमां पण चक्रव्यूहादिकने विशेष प्रकारे जाणनारो, कपटीपणाना तथा निष्कपटीपणाना जावोने जाणनारो, समयसूचकतानी बुद्धिवालो, (पोताना संबंधविनाना) एवा सैकडोगमे कार्योनी दरकार नहीं करनारो, स्वामिप्रते नृत्तिवालो, प्रजाने प्रिय अइ पडेलो, प्रसन्नमुख अने प्रसन्न चक्षुवालो, जेना दर्शनथी वैरीउने ताप घाय तेवो, वीररसना आवेश समये नयंकर, लांच आदिक लोच तरफ नहीं खेंचाएलो, फक्त स्वामीनुं कार्यज साधनारो, उत्तम लक्षणवालो, करेला उपकारने जाणनारो, दयालु, विनयवालो, न्यायी, जीतयाना मुखकना उंचाण निचाणना प्रदेशोने, जयमार्गोने, पर्वतोने, तथा कीर्णा आदिकोने जाणनारो, नाना प्रकारना विषम किल्लाउने तोडवानी क्रियामां चतुर तेम संधिविग्रहना जेदोने पण जाणनारो एयो सेनापति होयो जोइए.

एवी रीते सेनापतिना लक्षणो जाणवां.

हवे सेनापतिनी शिक्षा कहे ठे.

हे सेनापति ! तमारे शत्रुना लष्करने बुद्धिबलथी तथा बाहुबलथी जांगवुं, अने कोइनो पण विश्वास करवो नहीं. बीजा राज्यमां जइने जरा पण गफाउती राखवी नहीं, शत्रुनुं नानुं लश्कर होय तो पण तेनी पराजय करयाने मोटा पायापर तैयारी करी राखवी. देश, काय, बल आदिकने बरोबर ध्यानमां राखी शत्रुमाये खटवुं. पोताना प्राणोनी रक्षामाये बनता प्रयत्नथी पोताना स्वामीने जीन अयाववी.

एवी रीते सेनापति संबंधि शिक्षा जाणवी.

हवे सामान्यथी सर्व राजकारजारीठनां लक्षणो कहे ठे.

कुलीन, चतुर, शूरा, शाखोने जाणनारा, स्वामिजक, धर्ममां आस्तावाला, प्रजानुं हित इच्छनारा, सर्व व्यसनोथी मुक्त थएला, पवित्र, निखोंची, समदृष्टि राखनारा, प्रजानुं रक्षण करनारा, परनी उपेक्षाविनाना, गुरुपर जकिजाव राखनारा, प्रियवचनो बोलनारा, महान् आशयोवाला, महा ज्ञाग्यशास्त्री, हमेशां न्यायधर्ममां रक्त थएला, प्रमादविनाना, हसमुखा, अने प्रायें करीने कीर्तिने पण चाहानारा एवा राजपुरुषोने योग्य जाणवा.

एथी रीते सामान्यपणायी सर्व राजकारजारीठनां लक्षणो कद्यां.

हवे सामान्यपणायी सर्व राजकारजारीठ माटे

शिद्दा कहे ठे.

पोताना स्वामिण विश्वास राखी जे कार्य सोंप्युं होय, तेमां प्रमाद नहीं करतां स्वामिनी इच्छा परिपूर्ण करयी. प्रजाने दुःख आपणुं नहीं, तेम स्वामिना कार्यनो जंग करयो नहीं, न्यायथी रुच्य मेळवणुं, अने सत्य मार्गने तजयो नहीं. प्रजाना धननी अने नरपतिपणानी यांठा न करयी, एथी रीते सर्व राजकारजारीठण पोतानी फरज ध्यानमां राखवी.

एथी रीते सामान्यपणायी सर्व राजकारजारीठ माटेनी शिद्दा जाणवी.

हवे दूतनां लक्षणो कहे ठे.

मीठां, खाटां, तीखां, अने कडयां एथी रीतनां यचनजेदोमां दूत चतुर होवो जोइए, उत्पातिकी आदिक बुद्धिठथी युक्त होवो जोइए, तुरत कार्य करनारो होवो जोइए, यखी ते दूत विनयी, स्वामिजक, फक्त स्वामिना कार्यमांज तत्पर, अने सय-

હી જાણઈ જાણનારો હોયો જોડ્ય. પ્રાયં કરીને દૂતકાર્યમાટે વિજો (વ્રાહ્મણો) લાયક ગણાય ઝે.

एवी रीते दूतनां लक्षणो जाणवां.

हवे दूतनी शिक्षा कहे ठे.

દૂતે કદાપિ પણ ફોગટ છતાવણ કરીને પોતાના સ્વામિને છત્સાહ આપવો નહીં, પરના પ્રમાદની અપેક્ષા કરવી નહીં, અને સત્યવાત નિવેદન કરવી. ઘણી હે દૂત ! તારે સર્વ જગોણ પોતાના સ્વામીના પ્રતાપની શુદ્ધિ કરવી, તેમ અન્યના જાવને જાણીને, તે જાવ જો સ્વામિના અર્થને સાધનારાં હોય તો તુરત તે સ્વામીને નિવેદન કરવો.

एवी रीते दूतनी शिक्षा जाणवी.

હવે તેડ સર્વની વિનંતિ સમ્યક્ પ્રકારે સાંજણીને મંત્રિસહિત રાજાણ હિતાહિતનું વિવેચન કરીને એમ બને તેમ વિશેષ પ્રકારે રાજ્યનું હિત કરવું.

इत्याचार्य श्रीहेमचंद्रविरचिते चालुक्यवंशचूपाण कुमारपाख सुश्रुपिते श्रीअर्हंतीतिशास्त्रे चूमिका चूपाखादि गुणवर्णनो नाम प्रथमोऽधिकारः समाप्तः ॥ श्रीरस्तु ॥

जगन्नाथं जिनं चैवा--क्षुत लक्ष्म्योर्जितमज्जम ॥

प्रत्यूहनाशने दक्ष, मजितं समुपास्महे ॥ १ ॥

અર્થ-જગતના સ્વામિ, તથા અદ્ભુત લક્ષ્મીથી તેજસ્વી કાંતિવાલા, અને વિઘ્નોનો નાશ કરવામાં ચતુર એવા શ્રીઅજિતનાથ પ્રજુની હું ઇપાસના કરું બું.

હવે પૂર્વના અધિકારમાં જે હિતાહિતનું વિચારણ કહ્યું છે, તેના સંબંધમાં નીતિના પ્રવર્તનરૂપ રાજાનું કાર્ય કહે છે.

ત્યાં આદિમાં રાજાણ ક્યાં, કેવી રીતે અને કોની સાથે વિચાર કરવો ? તે કહે છે.

રાજાએ એકાંત સ્થાનકમાં રહીને સ્વસ્થ થઈને સમતાપૂર્વક મંત્રિજીની માથે વિચાર કરવા બેસવું. કહ્યું છે કે, રાજાઠીના મંત્રોનો અને કાર્યોનો ખેદ થઈ જાય, માટે વિચાર કરવાની જગોપરથી સપડા મંત્રજેદકોને દૂર કરવા. એવી રીતે વિચાર કર્યાબાદ નીતિ પૂર્વક રાજ્યનું હિત કરવું. શ્વે તે નીતિ કેટલા પ્રકારની છે ? તે કહે છે.

યુઝનીતિ, દંદનીતિ અને વ્યવહારનીતિ એમ ત્રણ પ્રકારની છે. તેઠમાં પેદેલી યુઝનીતિનો અવસરે સ્વ પડે છે, અને પાઠ-સુની થયે નીતિઠ હમેશને માટે ઉપયોગી છે.

હવે અહીં ઉદેશ નિર્દેશથી યુઝનીતિના વર્ણનનો પ્રસ્તાવ હોવાથી, (તેમાં અંતર્ગત રહેલા) મંધી આદિક ગુણો ઉપયોગી હોવાથી તેઠનું સ્વરૂપ કહે છે.

મંધિ, વ્યવસ્થા, ધૈર, વિગ્રહ, શત્રુની સન્મુલગમન, ધાહન, ઉપેક્ષા અને આમન (એ યુઝનીતિના અંગો છે.)

પોતાના હારકરના જે જાગો કરીને જે સ્થાપવા તે “ દંધ ” કહેવાય છે, અને ધીજા ઘણવાન રાજાનો જે આશ્રય લેયો તેને “ મંથ્રય ” કહેલો છે.

એવી રીતના ત્રણ ગુણોને રાજાએ હમેશાં ધિંતવવા, તથા સમયને અનુસરી તેને વિધિપૂર્વક યોગ્ય જગોએ મોઝવવા.

કંડક પણ હાલાણપૂર્વક પરસ્પર ઉપકારના નિયમબંધનની જે વ્યવસ્થા કરવી તેને “ સંધિ ” કહે છે. તે સંધિ જે પ્રકારની છે. સત્યસંધિ અને કપટની સંધિ. કહ્યું છે કે, સત્યસંધિ તેને કહીયે કે, તેમાં કહેલી (યા હાલેલી) થાયત પ્રમાણે ચાલવું, અને કપટ સંધિ તેને કહીયે કે, તેથી છાડવું ચાલવું.

સ્વાર્થને માટે અથવા મિત્રને માટે કેટલીક સેના સહિત કિ-છામાં રહેવું, અને પોતાના સૈન્યના જે જે જાગો કરવા તેને “ દંધ ” કહે છે. શત્રુ તરફથી સંકટ આવતી પેલાએ સહાય

મેલવવાની ઇચ્છાથી, દુઃખને દૂર કરવા માટે વીજા વલ્લવાન રાજા-
ની જે સહાયતા લેવી તેને “ સંશ્રય ” કહે છે.

હવે તે ગુણોને અવસરોચિત યોગ્ય સ્થાનકે જોડવા, તે દે-
ખાડે છે. રાજાએ આગામીકાલના શુભ ફલની પ્રાપ્તિમાટે અસ્પ-
શાનિને સહન કરીને પણ તુરત સંધિ કરવી. વલ્લી રાજાએ વિચા-
રવું કે, પોતે જો વલ્લવાન મંત્રિઆદિકથી યુક્ત હોય, અને પો-
તાનું સામર્થ્ય હોય તો લડાઈ કરવી. શત્રુના લશ્કરને હઠાવવા-
માટે જો પોતાને પુષ્ટિ આણે, તોજ રાજાએ શત્રુની સન્મુખ જવું.
જો શત્રુ વલ્લવાન અને દુર્ધર્ષ જણાય તો રાજાએ લશ્કરના બે
ખાગો પાસીને સમતાથી કીલામાં રહેવું. વલ્લી કદાચ તે કિલામાં
પણ જો પોતાનું રક્ષણ થઈ શકે તેમન હોય તો, વલ્લવાન અને
ધર્મિષ્ઠ રાજાનો તુરત આશ્રય લેવો. તે વલ્લવાન રાજાપ્રતે પણ જો
શંકા થાય તો, તેને પણ તજવો, અને નિઃશંક અગ્ને મુજ્જ ક-
રવું. કહ્યું છે કે, “ રણસંગ્રામમાં જય થવાથી લક્ષ્મી મળે છે,
મૃત્યુ થવાથી દેવાંગનાં મળે છે, એમ વિચારિ આ દાણજંગુર
કાયાને સાર્થક કરવી.”

હવે સામ આદિક ચારે ઉપાયોનું સ્વરૂપ ઘણે છે.

મિષ્ટ વચનોથી જે કાર્યોની સિદ્ધિ કરવી, તેને “ સામ ”
કહે છે. દાન દેડને કાર્યની સિદ્ધિ કરવી તે “ દામ ” કહેવાય છે.
શત્રુના અધિકારીઠને પોટવા તે “ જેદ ” કહેવાય છે. અને ટેક
વધ કરવો તે “ દંટ ” કહેવાય છે. આ ચારે ઉપાયોનો અનુક્રમ
ધ્યાનમાં રાખવો. આદરસત્કારવાણાં પ્રીતિ જરેણાં વચન આદિકથી
શાંત કરવાના ઉપાયને “ મામ ” કહે છે. સુવર્ણ, હાથી ઘોડા
તથા રૂપા આદિકના દાનપૂર્વક જે કાર્યને માધવું તે “ દામ ”
કહેવાય છે. હવ્ય આદિકનો છોન દેસાસીને અથવા ધનુરાઈ
જરેણાં વચનોથી શત્રુના અમાત્ય આદિકોને પોટવા તે “ જેદ ”
કહેવાય છે. પનને દરવું. તથા વધ વંધન કરવાં, તેને “ દંટ ” કહે છે.

હયે સામ, દામ, અને જેદથી જો કાર્યની સિદ્ધિ થાય તો યુદ્ધ ન કરવું, અને જો તેમન બને તો યુદ્ધ કરવું, એવું દેલાહતા થકા કહેઁ.

જો શત્રુઁને સામ, દામ, અને જેદથી જીતી શકાય, તો રાજાએ કદાપિ પણ યુદ્ધ કરવું નહીં. યુદ્ધ કરવામાં જય તો સંદેહવાલો હોય ઁ, માટે તે સામાદિક ઉપાયો હોતે ઁતે, તેઁને તજીને એકદમ યુદ્ધ કરવું નહીં.

હયે તે સામાદિક ઁણે ઉપાયોથી પણ જો કાર્યની સિદ્ધિ ન થાય, તો તેણે શું કરવું ? તે હયે કહે ઁ.

પેહેલાં તો રાજાએ શત્રુના પર, વ્યૂહ ઁટલે યુદ્ધ રચના, તે રચના સંવંધિ બુદ્ધિના ખાવો, અને આવયા જવાના માર્ગની પરીક્ષા માટે મનોહર બુદ્ધિયાલા ચતુર દૂતને મોકલવો. તે દૂતે પણ શત્રુપાસે જઈ પ્રથમ મધુરવાક્યથી ચોલવું, તથા પઢી (અનુક્રમે) છાટાં અને કડયાં ઁચનો ચોલવાં. તે સાથે તે દૂતે (શત્રુ રાજાના અને તેના કારનારીઁના) આકારોથી, તેઁના ઁચનોથી, તથા તેઁની ઁષ્ટાઁથી, તેઁના મનના અગ્નિપ્રાયોને જાણયા; તેમ તેઁની બુદ્ધિ, કલા, તથા આવયા જવાના માર્ગોની પણ ચારીકીથી પરીક્ષા કરવી, અને ત્યારબાદ તુરંત પાઁ ઁલીને ઁપલી હકીકત તે દૂતે પોતાના સ્વામિને ઁથાર્થે કહી ઁંજલાવવી.

પઢી દૂત મારપત ગ્યારે એમ સર મલે કે, શત્રુ લડવાને સંચાર ઁ, ત્યારે રાજાએ સત્તમ મંત્રિઁ સાથે મલીને (યુદ્ધમાટે) વિચાર કરવો. ત્યારબાદ રાજાએ તેવી ગોઁવણ કરવી કે, જેથી સેનાનો ઁણો નાશ ન થાય, અને કોઈક ઁયો નીતિનો માર્ગ શોધવો કે, જેથી શત્રુ સંતોષ પામે. ત્યારબાદ કોઈ પણ ઁલાજથી ગ્યારે શત્રુ રણમેઁગ્રામનો આગ્રહ ન તજે, ત્યારે પરસ્પર તુહયતોં જોડને રાજાએ લડાઈ માટે સંચાર ઁવું. ઁલ્લવાન રાજાની સાથે ઁલ્લવાનના આશ્રયવિના લડવું નહીં, અને તેથી રીતના યુદ્ધથી ઁાયે કરીને હમેશાં જય થાય ઁ. પોતાથી નિર્બંધ રાજાની સાથે

મેલવવાની ઇચ્છાથી, દુઃખને દૂર કરવા માટે વીજા બલવાન રાજાની જે સહાયતા લેવી તેને “ સંશ્રય ” કહે છે.

હવે તે ગુણોને અવસરોચિત યોગ્ય સ્થાનકે જોડવા, તે દેખાડે છે. રાજાએ આગામીકાલના શુભ ફલની પ્રાપ્તિમાટે અષ્ટ હાનિને સહન કરીને પણ તુરત સંધિ કરવી. યજ્ઞી રાજાએ વિચારવું કે, પોતે જો બલવાન મંત્રિઆદિકથી યુક્ત હોય, અને પોતાનું સામર્થ્ય હોય તો લડાઈ કરવી. શત્રુના લશ્કરને હઠાવવામાટે જો પોતાને પુષ્ટ જાણે, તોજ રાજાએ શત્રુની સન્મુખ જવું. જો શત્રુ બલવાન અને દુર્ધર્મ જણાય તો રાજાએ લશ્કરના બે જાગો પામીને સમતાથી કીલ્લામાં રહેવું. યજ્ઞી કદાચ તે કિલ્લામાં પણ જો પોતાનું રક્ષણ થઈ શકે તેમ ન હોય તો, બલવાન અને ધર્મિષ્ઠ રાજાનો તુરત આશ્રય લેવો. તે બલવાન રાજાપ્રતે પણ જો શંકા થાય તો, તેને પણ તજવો, અને નિઃશંક થઈને યુદ્ધજ કરવું. કહ્યું છે કે, “ રણસંગ્રામમાં જય અવાથી લક્ષ્મી મળે છે, મૃત્યુ અવાથી દેવાંગનાં મળે છે, એમ વિચારિ આ દુષ્ણજંગુર કાયાને સાર્થક કરવી.”

હવે સામ આદિક ચારે ઉપાયોનું સ્વરૂપ વર્ણવે છે.

મિષ્ટ વચનોથી જે કાર્યોની સિદ્ધિ કરવી, તેને “ સામ ” કહે છે. દાન દેઈને કાર્યની સિદ્ધિ કરવી તે “ દામ ” કહેવાય છે. શત્રુના અધિકારીઠને ફોડવા તે “ જેદ ” કહેવાય છે. અને ઠેક વધ કરવો તે “ દંડ ” કહેવાય છે. આ ચારે ઉપાયોનો અનુક્રમ ધ્યાનમાં રાખવો. આદરસત્કારવાલાં પ્રીતિ જરેલાં વચન આદિકથી શાંત કરવાના ઉપાયને “ સામ ” કહે છે. સુવર્ણ, હાથી ઘોડા તથા રૂપા આદિકના દાનપૂર્વક જે કાર્યને સાધવું તે “ દામ ” કહેવાય છે. ઇચ્છ્ય આદિકનો છોજ દેખામીને અથવા ચતુરાઈ જરેલાં વચનોથી શત્રુના અમાત્ય આદિકોને ફોડવા તે “ જેદ ” કહેવાય છે. ધનને હરવું, તથા વધ વંધન કરવાં, તેને “ દંડ ” કહે છે.

દુષ્ટે શામ, દામ, અને ખેદથી જો કાર્યની મિત્તિ થાય તો મુઝ્જ ન કરવું. અને જો સમ ન થતે તો મુઝ્જ કરવું, પરંતુ દેશાદતા થકા કહેતે.

જો શાપુરને શામ, દામ, અને ખેદથી તીતી શકાય, તો શાપુર કદાપિ પણ મુઝ્જ કરવું નહીં. મુઝ્જ કરવામાં જય તો મેંદે-
દયાઓ દોષ છે, માટે મેં શામાદિક છપાયો દોષે ઠટે, તેઠને સ-
જીને વકાદમ મુઝ્જ કરવું નહીં.

દુષ્ટે મેં શામાદિક. ઘણે છપાયોથી પણ જો કાર્યની મિત્તિ ન થાય, તો તેણે શું કરવું ? તે દુષ્ટે કહે છે.

પેદેશાં તો શજાપ શપુના પદ, વ્યૂદ પટલે મુઝ્જ રચના, તે રચના મંત્રેષિ મુઝ્જિના જાયો, અને આપયા જયાના માર્ગની પ-
રીદા માટે મનોદર મુઝ્જિપાલા ચાનુર દૂતને મોકલયો. તે દૂતે પણ શપુસામે જઈ પ્રથમ મધુરવાક્યથી ઘોડવું, તથા પઢી (અનુક્રમે) શ્વાતાં અને કાદયાં વચનો ઘોડયાં. તે માથે તે દૂતે (શપુ રાજા-
ના અને તેના કારજારીઠના) આકારોથી, તેઠના વચનોથી, તથા તેઠની ચેલાઈથી, તેઠના મનના અજિપ્રાયોને જાણયા; તેમ તેઠની મુઝ્જિ, કાઝા, તથા આપયા જયાના માર્ગોની પણ પા-
રીદીથી પરીદા કરાવી, અને ત્યારવાદ મુરત પાઠા ધાત્રીને સ-
પઢી દર્શીકલ તે દૂતે પોતાના સ્વામિને યથાર્થ કહી સંજલાવથી.

પઢી દૂત મારપત જ્યારે એમ શરૂ મહે કે, શપુ હદયાને તૈયાર છે, ત્યારે રાજાપ હસમ મંત્રિઠે માથે મહીને (મુઝ્જમાટે) વિચાર કરયો. ત્યારવાદ રાજાપ તેવી મોઝવણ કરવી કે, જેથી તેનાનો પણ નાશ ન થાય, અને કોઈક વયો નીતિનો માર્ગ શોધયો કે, જેથી શપુ મંતોષ પામે. ત્યારવાદ કોડ પણ ફલાજથી જ્યારે શપુ રણમંપ્રામનો આમદ ન થજે, ત્યારે પરસ્પર મુહ્યતા ઝોડને રાજાપ હદાઈ માટે તૈયાર થવું. ઘણાન રાજાની સાથે ઘણાનના આશ્રયધિના હદવું નહીં, અને તેવી રીતના મુઝ્જથી પ્રાયે કરીને દુમેશાં જય થાય છે. પોતાથી નિર્વલ રાજાની સાથે

રાજાણે પોને મન્મુખ જડ ચુલ્લ કમું નહીં, કેમકે, તેમને જીત-
યાથી કંઈ યશ મસૂનો નથી, અને પગલય ચલાવી ઘણી ધનુ-
તા થાય છે. (તેવા નિર્મલ રાજાને જીતવામાટે મેનાનિને મોકલ્યાં.)
હવે રાજાણે ગુલ્લમાટે ક્યારે મથ્થન કરવું? તે કહે છે.

પોતાના રાગ્યની રક્ષામાટે ઉત્તમ પ્રધાનને, તથા (કેટલીક)
સેનાને રાણીને, તથા પોતાના મંચંધિર્જનં અર્થન મંત્રીને, યા-
હન, હથીઆર તથા ચલતર આદિકની મામમી કરીને, અને
શાંતિકાર્યમહિત દેવગુમ્ની પૂજા કરીને, ઉત્તમ મુદ્દને તથા ઉ-
ત્તમ શુકન જોડેને, કાણાદિકપર ધ્યાન રાણીને માગમર આદિ-
ક સાત માસની અંદર રાજાણે ગુલ્લમાટે પ્રયાણ કરવું. (અહીં
માગસર આદિક સાત માસો કહેવાથી ગુલ્લમાટે ચતુર્માસનો નિ-
ષેધ કર્યો. અને મુદ્દને તથા શુકન આદિકનો વિચાર તો નિમિત્ત-
શાસ્ત્રથી જાણી લેવો.) એથી રીતે મંત્રી, સામંત, ઉત્તમ મિત્રો
નિમિત્તીઆ, ઉત્તમ વેપો, તથા જંડારી, આદિકથી ચુક થડને
ચતુરંગીસેનાસહિત, પગલે પગલે વેપધારી ગુલ્લપુરોથી વાકેફ
થડને, આગલ પ્રયાણ કરતા માણસોથી શોધન કરાવણા માર્ગે
રાજાણે સમતાપૂર્વક જવું. આવતા જતા ચાકરપર, તથા ગૂઢ જ-
ક્તિવાલા મિત્રનો પણ (તે સમયે) રાજાણે વિશ્વાસ કરવો નહીં.

હવે ચારે વાજુથી જો (શત્રુ તરફનો) જય હોય તો રાજાણે
દંડવ્યૂહથી ગમન કરવું, પાગલની વાજુથી જય હોય તો અનો-
વ્યૂહથી ગમન કરવું. પાર્શ્વજાગની વાજુથી જય હોય તો તાડ્ય
અને શૂકરવ્યૂહથી ગમન કરવું. મુલના જાગથી જો જય હોય
તો મકરવ્યૂહથી પ્રયાણ કરવું. અગ્ર જાગમાં જો જય હોય તો
રાજાણે સૂચિવ્યૂહથી પ્રયાણ કરવું, તથા પત્રી જે વાજુનો જય
હોય, તે વાજુણે લશ્કરને વિસ્તારવું. હમેશાં રાજાણે પદ્મવ્યૂહ ર-
ચીને નિવાસ કરવો. અને સેનાપતિ, તથા લશ્કરી અમલદારોણે

ધારે તરફથી તેની રક્ષા કરવી. અગાડીના જાગમાં લશ્કરી અમલદારે રહેવું, ઘણે રાજાએ, તથા પાઠશાળાના જાગમાં સેનાપતિએ રહેવું. ઘણે યાત્રુએ હાથીઠં, પઢી ધોડા, તથા પઢી પાલા એવી રીતે દંડાકાર વ્યૂહ જાણવો. અગાડીના જાગમાં સૂઢ, તથા પાઠશાળી વિસ્તારવાલો, તેને શકટવ્યૂહ જાણવો. તેથી ઇલટો તે મ-કરવ્યૂહ જાણવો. મોતીની માલાની પેઠે ઓઢાઈને ચાલવું, તે સૂ-ચીવ્યૂહ જાણવો. ઘણે રહેલા રાજાને ચારે યાત્રુથી પલયને આ-કારે ઘેરી લેવો, તે પદ્મવ્યૂહ જાણવો. એવી રીતે અવિશિષ્ટ પ્ર-યાણથી સીમાના અંતજાગસુધી જઈને રાજાએ પડાય નાંચવો.

હવે તે લશ્કરનો પડાય ક્યાં નાંચવો ? તે કહે છે.

ક્યાં જલ્લાશયો, તથા ઘાસ, તથા ધાન્ય ઘણું હોય, અને લંધી ટેકરીઠં મુઢન હોયતેથી જગોએ રાજાએ લશ્કરનો પડાય નાંચવો.

પઢી શું કરવું ? તે કહે છે.

પડાય નાંચવાવાદ જો હજુ શત્રુ ન આવ્યો પહોંચ્યો હોય, તો ફ-રીને તેના મનનો અગ્નિપ્રાય જાણવા માટે તેની પાસે પોતાનો દૂત મુકવો. તેમ કર્યાવાદ શત્રુ જો લડવામાટે તૈયાર થયેલો જણાય, તો રણજમિને સાફ કરવી, કે જેથી સૈન્યની ગતિ સ્વચ્છાવમાન થાય નહીં. ખયને નહીં ગણકારનારા એવા લશ્કર પુરુષોથી અધિષ્ઠિત થયેલા નિપુણ ગુપ્તમોને સંકેતસહિત ચુઢના સ્થાનમાં રાજાએ રા-ખવા. (નવ હાથીઠં; નવ રથો, સત્તાવીસ ધોડાઠં, અને પત્તા-લીસ પાલાઠં, ષટલી સંખ્યાસહિત રક્ષા કરનાર સૈન્યના સ-મુદાયને “ ગુપ્ત ” કહે છે.) અને તે ગુપ્તે કરેલા શંક, જેરી તથા પરદા આદિકના શઘ્દાનુમારે, મેનાનું ચુઢસમયે અવ-સ્થાપના તથા અપમરણ (પાઝા હઠવાપણું થાય છે.)

હવે ચુઢસમયે રાજાએ દેવ, ગુરુ તથા શસ્ત્રોને, પૂજીને, શુઝ શુકનો લેઈને, તથા સર્વથા પ્રકારે ચોઢાઈને સંતોષીને, પ્રયાણના

વાજિત્રોપર સ્પૃહા રાહીને, વલ્લભ પેહેરીને, રાજ્યચિન્હોસહિત જ-
યદહસ્તીપર ચઢવું, તથા આસપાસ નજર નાહીને તપાસવું કે, પો-
તાનું લડકર કયા વ્યૂહમાં ગોઠવાણું છે ? રણસંગ્રામમાટે પૂર્વ
દિશા ઉત્તમ છે, માટે સૈન્યનું મુખ તે દિશાતરફ રાખવું. વહી
તે સમયે શત્રુના લડકરનો કેવી રીતે નાશ થાય ? તે વિચારિને
ચક્ર, સાગર આદિકવ્યૂહની રચનાપૂર્વક પોતાના સૈન્યને ગોઠ-
વવું. યુદ્ધસમયે જેમ વને તેમ થોડાઝંને મારી ઘણાસાથે લડવું,
અને તે સમયે વનતાંસુધી વજ્રવ્યૂહ અથવા તો સૂચિવ્યૂહથી લડવું.
હવે દેવવિશેષ તથા શસ્ત્રવિશેષ યુદ્ધનું સ્વરૂપ કહે છે.

લાઠા લઘૂચઢાવિનાની રણજૂમિપર તલવાર તથા ખાઠાં આ-
દિક શસ્ત્રોથી લડવું; (તેમાં પણ) વિપમજૂમિપર હાથીઝંથી
લડવું, તથા સમજૂમિપર ઘોડા અને રથોથી લડવું. ઝાડીવાલી
રણજૂમિપર વિશાલ સ્થાનનો આશ્રય લેને વાળોથી લડવું. તે
વિશાલ સ્થાનમાં ઊજતી વલ્લભે દક્ષ પ્રમાણથી વસ્ત્ર પગોને વિસ્તારવા.

હવે શૂરતાના અજિમાનવાલા, તથા વલ્લભ યોદ્ધાઝંને રા-
જાણ સૈન્યના અગાડીના જાગમાં રાખવા, અને તેઝંને બંદિઠ
મારફતે વીરરસપૂર્વક ઉત્સાહ આપવો.

અગ્નિ આદિક માંત્રિક શસ્ત્રોને દૂર કરવામાટે રાજાણ વાહ-
ણાદિક શસ્ત્રોનો ઉપયોગ કરવો. વહી રાજાણ તે યોદ્ધાઝંના
(રણસંગ્રામમાટે) હર્ષિતપણની તથા લીનતાપણની પરીક્ષા ક-
રવી, તેમ તેઝંની ચેટાની તથા તેઝંના વિપરીતપણની પણ પરી-
ક્ષા કરવી. અત્યંત રુદ્ધ, જેર ચઢાવેલાં, તથા પરસ્પર અને માટી
આદિકનાં કૂટ હથીઆરોથી અને અગ્નિથી તપાવેલાં હથીઆ-
રોથી પણ રાજાણ લડવું નહીં. સર્વ પ્રકારનાં શસ્ત્રો અને વાહ-
નોથી નીતિપૂર્વક લડવું અને શત્રુ જો અનીતિથી લડે, તો પત્રી
રાજાણ સમયોચિત કરવું. વહી તાપસ, બ્રાહ્મણ, હથીઆરવિ-

નાનો, ધીકણ, નાશતો, કુચી થપ્પો, નપુંગક, નમ્મ, હાથ જોડી
 ઘજો રહેલો, નહીં લડતો, નિહિન થપ્પો. રોગથી વીડાણો,
 શરણે આવેલો, મુલમાં ઘાસ (નૂળ) ધારણ કરનારો, અને ધરે
 આવેલો ઇદલા માણસોને રાજાએ મારવા નહીં. જે શત્રુ રાજા
 નહીં લડતાં કેવલ કિણામાં જરાડ વેસે. તેને ધેરી લેવો, અને
 તેની અંદર રહેલા માણસોને ધાન્ય તથા જલથી વીડવા.
 (ઇદલે) શાહારથી તેમાં જતા ધાન્ય અને જલનો અટકાય ક-
 રવો.) પત્ની તેના કિણાને તથા તેના તલાવને તોડીને શત્રુને
 ઘસારદિત કરવો, તથા તેના સોચતીઈને મારવા. યહી તે શત્રુ
 રાજાના મંત્રિ આદિક મધલા કારજારીઈને, તથા તેના કુટુંબી-
 ઈને (કુટુંબીકની લાલચથી) પોતાના વહમાં લેવા, અને ઠ-
 ત્તમ મુદૂતે જોડને રાજાએ ત્યાં પોતાની આજ્ઞા પ્રયત્નાવધી. પત્ની
 દેવગુરુની પૂજા કરીને, તથા ધણું દાન દેડને, શત્રુ રાજાના પૂ-
 ર્ણના સેવકોને અજયદાન આપવું. પત્ની સામાન્યરીતે સર્વ કાર-
 જારીઈના મનની પરીદા કરીને તે શત્રુ રાજાનો કોઈ સંબંધિ,
 કે જે પોતાની આજ્ઞા માનવામાં તત્પર હોય, તેને ત્યાં ગાદીપર
 બેસાડવો. યહી તે નવીન રાજાને ઇનામ આપી સંતુષ્ટ કરવો, તથા
 પત્ની સલાહના લાલચપૂર્વક ત્યાં પોતાની આજ્ઞાને સ્થીર કરવી.

હવે જીત થયાવાદ પરાક્રમથી મેલવેલું કન્ય રાજાએ યોજા-
 ઈને કેવી રીતે આપવું? તે કહે છે.

જીત થયાવાદ જે જે યોજાએ, ધાન્ય, વકરાં, ગાયો, તથા
 ખેસો આદિક જે કંઈ (સુંટમાં) મેલવ્યું હોય, તે તે ધસ્તુઈ તે
 તે યોજાને આપી દેવી. યહી જે સુન્નટોય પોતાના પરાક્રમથી
 રણસંગ્રામ યજતે, રથો, ધોડા, હાથી, અમૂલ્ય રત્ન, સુવર્ણ, તથા
 સ્ત્રીઈ મેલવેલી હોય, તે મળવું તેઈય રાજાને મમર્પણ કરવું. એવી
 રીતે પૂર્વે કહેલી રીતિપ્રમાણે જય મેલવીને, તથા પોતાના યશનો

ઘાજિત્રોપર સ્પૃહા રાખીને, વચ્ચતર પેહેરીને, રાજ્યચિન્હોસહિત જ-
યહસ્તીપર ચઢવું, તથા આસપાસ નજર નાખીને તપાસવું કે, પો-
તાનું લડકર કયા વ્યૂહમાં ગોઠવાયલું છે ? રણસંગ્રામમાટે પૂર્વ
દિશા ઉત્તમ છે, માટે સૈન્યનું મુખ તે દિશાતરફ રાખવું. વચ્ચી
તે સમયે શત્રુના લડકરનો કેવી રીતે નાશ થાય ? તે વિચારિને
ધ્રુવ, સાગર આદિકવ્યૂહની રચનાપૂર્વક પોતાના સૈન્યને ગોઠ-
વવું. યુદ્ધસમયે જેમ વને તેમ ઓઢાઠને મારી ઘણાસાથે લડવું,
અને તે સમયે વનતાંસુધી ધ્રુવવ્યૂહ અથવા તો સૂચિવ્યૂહથી લડવું.
હવે ક્ષેત્રવિશેષ તથા શસ્ત્રવિશેષ યુદ્ધનું સ્વરૂપ કહે છે,

લાઢા લવૂચડાચિનાની રણજૂમિપર તલવાર તથા જાણાં આ-
દિક શસ્ત્રોથી લડવું; (તેમાં પણ) વિષમજૂમિપર હાથીઠંથી
લડવું, તથા સમજૂમિપર ઘોડા અને રથોથી લડવું. જાઢીવાઢી
રણજૂમિપર વિશાલ સ્થાનનો આશ્રય છેડેને વાણોથી લડવું. તે
વિશાલ સ્થાનમાં ઇજતી ધસતે હસ્ત પ્રમાણથી વજ્રે વગોને વિસ્તારવા.

હવે શૂરતાના અજિમાનવાલા, તથા વલવાન યોદ્ધાઠને રા-
જાણ સૈન્યના અગાઢીના જાગમાં રાખવા, અને તેઠને વંદિઠે
મારફતે વીરરસપૂર્વક ઉત્સાહ આપવો.

અગ્નિ આદિક માંત્રિક શસ્ત્રોને દૂર કરવામાટે રાજાણ વારુ-
ણાદિક શસ્ત્રોનો ઉપયોગ કરવો. વચ્ચી રાજાણ તે યોદ્ધાઠના
(રણસંગ્રામમાટે) હર્ષિતપણાની તથા લીનતાપણાની પરીક્ષા ક-
રવી, તેમ તેઠની ષેષ્ટાની તથા તેઠના વિપરીતપણાની પણ પરી-
ક્ષા કરવી. અત્યંત રુદ્ધ, ઝેર ચઢાવેલાં, તથા પત્થર અને માટી
આદિકનાં કૂટ્ત હથીઆરોથી અને અગ્નિથી તપાવેલાં હથીઆ-
રોથી પણ રાજાણ લડવું નહીં. સર્વ પ્રકારનાં શસ્ત્રો અને વાહ-
નોથી નીતિપૂર્વક લડવું અને શત્રુ જો અનીતિથી લડે, તો પત્રી
રાજાણ સમયોચિત કરવું. વચ્ચી તાપસ, બ્રાહ્મણ, હથીઆરવિ-

નાનો, ધીલા, નાશાનો, દુઃખી થાણો. નપુંગક. નમ્ર. શાશ્વ જાંઘી
 ઘનો રહેલો, નહીં લટમાં, નિહિત થાણો. રંગથી પીટાણો.
 રાગે આપેલો, મુસમાં ધામ (નૂન) ધામ કરનારો, અને ઘર
 આપેલો પરદા માણમોને રાજા માન્યા નહીં. જે શત્રુ રાજા
 નહીં લટમાં કેપલ કિણમાં જગડે એ. તેને ઘેરી લેવો, અને
 તેની અંદર રહેલા માણમોને ધાન્ય તથા જલથી પીટવા.
 (પરદા) ચાણથી તેમાં જતા ધાન્ય અને જલનો અટકાવ ક-
 રવો.) પછી તેના કિણને તથા તેના તણાવને તાંટીને શત્રુને
 શસ્ત્રરક્ત કરવો, તથા તેના મોચતીઈને માર્યા. યજ્ઞી તે શત્રુ
 રાજાના મંત્રિ આદિક મળતા કારજારીઈને, તથા તેના કુટુંબી-
 ઈને (હવ્યાદિકની છાલપથી) પોતાના વદમાં લેવા, અને ઇ-
 ચ્છમ મુદ્દતે જોડને રાજા સ્થાં પોતાની આજ્ઞા પ્રવર્તોષથી પછી
 દેવગુરની પૂજા કરીને, તથા ધર્મ દાન દેડને, શત્રુ રાજાના પૂ-
 ર્વના સેવકોને અજયદાન આપવું. પછી સામાન્યરીતે સર્વ કાર-
 જારીઈના મનની પરીક્ષા કરીને તે શત્રુ રાજાનો કોઈ મંધેધિ,
 કે જે પોતાની આજ્ઞા માનવામાં તત્પર હોય, તેને ત્યાં ગાદીપર
 બેસાડવો. યજ્ઞી તે નવીન રાજાને ઇનામ આપી સંતુષ્ટ કરવો, તથા
 પછી મહાદના લક્ષતપૂર્વક ત્યાં પોતાની આજ્ઞાને સ્થીર કરવી.

હવે જીન થયાવાદ પરાક્રમથી મેલવેયું હવ્ય રાજાપ ચોઢા-
 ઈને કેટલી રીતે આપવું? તે કહે છે.

જીત થયાવાદ જે જે ચોઢાપ, ધાન્ય, ચકરાં, ગાયો, તથા
 જેમો આદિક જે કંઈ (હુટમાં) મેલવ્યું હોય, તે તે વસ્તુઈ તે
 તે ચોઢાને આપી દેવી. યજ્ઞી જે સુજ્ઞદોષ પોતાના પરાક્રમથી
 રણસંગ્રામ પલ્લતે, રથો, ઘોડા, હાથી, અમૂલ્ય જ્વ, સુવર્ણ, તથા
 સ્ત્રીઈ મેલવેલી હોય, તે મધ્યું તેઈષ રાજાને મમર્ષણ કરવું. યજ્ઞી
 રીતે પૂર્વે કહેલી રીતિપ્રમાણે જય મેલવીને, તથા પોતાના યજ્ઞનો

વિસ્તાર કરીને, જીતના વાજિત્રોના શબ્દોથી દિશાઁને વેહેરી કરીને, હર્ષ મંગલપૂર્વક રાજાણ પોતાના નગરમાં પ્રવેશ કર્યો.

અથી રીતે અહીં સામાન્ય પ્રકારે યુક્તનીતિનું ઘર્ણન કર્યું, તેનું વિશેષ પ્રકારનું ઘર્ણન બુદ્ધિવાનોણ મહાશાસ્ત્રથી (પટલે મૃ-હદર્હશ્રીતિ નામના શાસ્ત્રથી) જાણી લેવું.

અથી રીતે યુક્તનીતિનું પ્રકરણ સમાપ્ત થયું.

હવે અનુક્રમથી પ્રાપ્ત થયેલા દંડનીતિ પ્રકરણનો પ્રારંભ કરેલે.

પ્રણમ્ય પરમા ખસયા, સંજયં શ્રુતસંજવમ્ ॥

પ્રજાનામુપકારાય, દંડનીતિઃ પ્રવક્ષ્યતે ॥ ૧ ॥

અર્થ- ઇત્યુક્ત જાણીથી શ્રી સંજયનાયજી પ્રગુને નમસ્કાર કરીને, પ્રજાના ઉપકારમાટે હવે દંડનીતિનું સ્વરૂપ કહે લે.

ઁનશાસ્ત્રોમાં દંડનીતિ સાત પ્રકારની કહેલી છે. હાકાર, મા-કાર, પિશાર, પરિજાણ, બંધન, કેદલાનું, અને અંગગ્રેહન એ સાત પ્રકારની દંડ નીતિ છે. તેમ યજ્ઞી નીતિ શાસ્ત્રોના પારંગ-મીષ્ટદ લખ્ય દંડને માથે લેદ આવે પ્રકારની પણ કહેલી છે. (પરિજાણ પટલે “ નહીં જનું ” ઇત્યાદિક વચનો આદેષથી કહેવાં) આનાંગમૂલમાં પણ કહ્યું છે કે,

“ સાતવિદ્દાદંડનીદ પળતા, તેં જહા, દ્વકારે । ૧ । મકારે । ૨ । પિશારે । ૩ । પરિજાણે । ૪ । મંડહીવંધે । ૫ । કારાગારે । ૬ । ઇચિગ્રેદે અ । ૭ ।

(અહીં ઇચિગ્રેદ પટલે ઉપવ્રક્તથી વધાદિકને પણ જાણી લેવું)

અથી રીતની દંડનીતિનાં, અગમ્યીરેના અપરાધના પ્રમાણમાં મજાર ઉપયોગ કર્યો.

હવે તે આને પ્રજાગ્રી દંડનીતિનાંથી વહેંચી ગણ (પટલે

હાકાર, માકાર, અને પિંકાર) નીતિઠં પૂર્વે શ્રી કપજદંડ પ્રત્નુની પેદેલાં યુગલીઆંઝને કાલના દોષથી ઘેના કરતા જોડને ધુસ-કરોપ પ્રવર્તાયેલી હતી. અને ધીઝી દંડનીતિઠં ખરત મહારાજથી ચાલેલી છે. માટે એવી રીતે દંડનીતિ કાલાનુસારી છે, એવો નિ-શ્ચય થાય છે. અને તેથીજ અપહરણથી હૃદયદંડ, ક્ષાતિદંડ (પટલે ક્ષાતિયદાર મેલુઓ) અને તામ્નાદંડ આદિક ની-તિઠં ઘટણ કરાય છે, અને તે સર્વ દંડનીતિઠંને દેશ કાલને અનુસરીને અપયોગમાં લેવાથી સાધ્ય વસ્તુની સિદ્ધિ દેનારી થાય છે. કાલું છે કે,

યથાપરાર્થે દેશં ચ, કાલં ચલમગ્રાપિ યા

વ્યયં કર્મ ચ વિષ્ણં ચ, દંડં દંટ્યેષુ પાતયેત્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—જેવો અપરાધ, જેવો દેશ, જેવો કાલ, જેવું ઘટ, જેવું ઘરથ, જેવું કાર્ય, અને જેવું હૃદય, તેને અનુસરીને અપરાધિઠંને દંડ કરવો.

હવે ત્યાં પ્રાહ્મણને “માકારનો” દંડ દેવો, દુશ્વિય અને ધંડ્યને “હાકારનો” દંટ દેવો, તથા શૂર માત્રોને “પિંકારનો” દંડ દેવો, અને યાત્રીના દંડો ચારે વર્ણોને માટે છે.

હવે અહીં તે દંડનીતિનો અપવાદમાર્ગ કહે છે.

શ્ત્રી, પ્રાહ્મણ, તથા તપસ્યી જોકે મોટો અપરાધ કરે, તો પણ રાજાએ તેઠનાં અંગો ઢેદવાં નહીં, તેઠનો વધ કરવો નહીં, તથા તેઠને દેશનિકાલ કરવાં નહીં. (આ મ્હોકનો યાત્રી એવો પણ અર્થ થઈ શકે છે કે, તેઠનાં અંગો ઢેદવાં નહીં, તેમ તેઠનો વધ કરવો નહીં, પણ તેઠને દેશનિકાલ કરવા.)

ધંડ્ય ઘડીને જો માંસ ઘેષે, તથા જૂનું સુવર્ણ ઘેષે, તો રાજાએ તેના અપાંગનું ઢેદન કરી તેનો દંડ કરવો.

મનુષ્યના પ્રાણને હરનાર માણસને ચોરની પેઠેજ દંડ કરવો.

તથા ગાય, હાથી અને હંટ આદિક મોટાં પ્રાણીઓનો નાશ કરનાર માણસને તેથી અરધો દંડ કરવો.

હુઘપ્રાણીનો નાશ કરનાર માણસને વસોનો (ઇટલે તે સમયે તે રાજમાં ચાલતા વસો સિક્કાઓનો) દંડ કરવો, હરિણ અને પશુઓનો વિધાત કરનાર માણસને પચાસનો દંડ કરવો.

બકરા, ગારુડ, અને ગધેમાનો ઘાત કરનાર માણસને પાંચ માસની (ઇટલે તેટલી મુદત સુધીના કેદખાનાની) સજા કરવી, કુતરા અને સૂકરનો વિનાશ કરનાર માણસને બે માસની સજા કરવી.

બ્રાહ્મણ જો અજ્ઞય વસ્તુ જાય, તો તેને હત્તમ દંડ કરવો. (હત્તમ દંડ કોને કહેવો ? તેનું લક્ષણ આગલ જણાવશે) દ્વિત્રિય જો અજ્ઞય વસ્તુ જાય તો તેને મધ્યમ દંડ કરવો, ત્રીત્રિય જો અજ્ઞય વસ્તુ જાય તો તેને અધન્ય દંડ કરવો, તથા શૂદ્ર જો અજ્ઞય વસ્તુ જાય તો તેને તેથીપણ અરધો દંડ કરવો.

રાજાનો આક્રોશ કરનાર, મથા તેનું ચુરું ચોડનાર, રાજદરબારની (રાનગી) ઘાતોને પ્રગટ કરનાર, રાજ્યના રાજાનાં મુદ્દનાર, તથા રાજાની સામે ધનાર ઇટલા માણમની જીજ બેદીને તેને દેશનિકાલ કરવા. તેમ (યગર પર્યાનગી) રાજાની મદ કરનાર માણમને હત્તમ દંડ દેવો.

પોતાની સ્ત્રીપર ચમુનારા કર્તૃકના હરથી, તથા રાજા તરફથી અથા દંડના પ્રયત્ની, જાર પુરવને પણ (ઇટલે પોતાની સ્ત્રીનાથે આદો વ્યવહાર રાખનારવારને પણ) જે “ ચોર ” કહે તેવા પુરવને પાંચમોનો દંડ કરવો.

પાંચ હેડ. ધન લગાવેન કરી, જે કારજારી ચોરને અને જાર પુરવને (મજા નહીં કરનાં) ઘોડી મેલે, તે કારજારીને અથા બેદીની મદથી આજ ગર્જા દંડ કરવો, તેમ હત્તમ દંડ પણ કરવો.

અર્થે કોટનાર માણમનો પાંચમોનો દંડ કરવો, પોને મુદ

હોવા છતાં બ્રાહ્મણનો ઘેપ છેડ આજીવિકા ચલાવનારને આવ-
સોનો દંડ કરવો.

પોતે હાર્યા છતાં પણ અજિમાનથી જે એમ માને કે, હું જીત્યો
હું, તે માણસને રાજ્યધારમાં છાવીને ચેવડો દંડ કરવો.

અન્યાયથી કરેલા દંડથી પ્રાપ્ત થયેલા ધનનું શું
કરવું ! તે કહે છે.

કોઈ કારણસર રાજાએ જે જે અન્યાયથી દંડ કરેલો હોય,
તો તે દંડથી પ્રાપ્ત કરેલા ધનને ત્રીશગણું કરીને શુદ્ધ માર્ગે તે
ધન શરથી નાંખવું.

હવે સજાના બેદો કહે છે.

પેટ, સ્પર્શ, ઝીંઝ, હાથ, કાન, હૃદય, શરીર, પગ, નાશિકા,
અને ચક્ષુ એવી રીતે દસ પ્રકારનાં દંડનાં સ્થાનકો છે.

શરીરના જે અવયવનો જે માણસે અપરાધ કર્યો હોય, તે મા-
ણસને તેના શરીરના તેજ અવયવની સજા કરવી.

હવે જે અપરાધી માણસ (દંડ તરિકેનું) હૃદય આપવાને
અસમર્થ હોય, તે માણસને કેદખાનામાં પૂરીને, તથા તેનીપાસે
પોતાનું કાર્ય કરાવીને રાજાએ તેને હૃદય દંડથી મુક્ત કરવો.

હવે ઉત્તમ દંડનું સ્વરૂપ કહે છે.

અપરાધિની સર્વ પ્રાણમીલકતને હરી લેવી, અથવા તેનો ઘથ
કરવો, અથવા તેને દેશપાર કરવો, અથવા તેના અંગો બેદર્યા,
અથવા તેને (માંજથી) અંકિત કરવો. એ સર્વ સજાઈનો ઉત્તમ
દંડમાં સમાવેશ થાય છે.

છંચ જાતિયાલો જે માણસ મદિરાપાન કરે, તેને ગંધેમાપર
ચઢાવયો, ગુરના આસનપર બેસનાર માણસને ગંધેને પચાવી
તેના હાથમાં પતાકા આપવી, પોરી કરનારને કેદખાનાની મજા
કરવી, અને બ્રહ્મહત્યા કરનાર માણસને શિરમુંડન કરાવી ગંધે-

डे चनायी देहांतदंढनी शिक्षा करवी. वखी ब्रह्महत्या करनार जो स्त्री अथवा तपस्वी आदिक होय तो तेनुं सघंयुं छव्य खुंटी, गधेडे चडावी नगरनी बहार कहाडवां.

गुम थयापत्री करीने प्राप्त थएखी वस्तुनो माखीक जो तेनी खरी निशानि आपे, तो राजाए ते वस्तु तेने पात्री सुप्रत करवी, अने जो जूडी निशानि आपे, तो ते वस्तुनी किंमत जेटखो तेनो दंड करवो.

(वनतांसुधी वृद्ध, बहुश्रुत, बालक, ब्राह्मण, गर्जिणी स्त्री, गुरु, माता, पिता, पंडित अने तपस्वीने सजा करवी नहीं.)

आचार्य, उपाध्याय तथा गायनो घात करनार माणसने देहांतदंढनी शिक्षा करवी.

हायमां शस्त्र धारण करीने छव्य खुंदनार, आग लगाड नार, जेर आपनार, स्त्रीनो अतिक्रम करनार, क्षेत्रमांथी (पाग्यनी) चोरी करनार, स्त्रीहरण करनार, चुगडीलोर, चि-छो जोनार, तथा गर्नपात करनार, एटखां माणसोने राजाए मरुन मजा करवी.

एयी रीने अर्द्धा नामान्यपणायी दंडनीतिनुं स्वरूप कथुं. बडी प्रस्ताव आभ्ये, शास्त्रोमां कल्याप्रमाणे तेनुं विशेष वर्णन करीनुं.

एयी रीने दंडनीति प्रकरण संपूर्ण थयुं.

इत्याचार्य श्रीदेमर्चंडिरचिते श्रीगुरुव्यंशजपणश्रीकुमार-पञ्च गृधुतिने अर्द्धज्ञीनिशास्त्रे, गुच्छनीति, दंडनीतिवर्णनां नाम त्रितीयोऽधिकारः समाप्तः ॥ श्रीगुरु ॥

विज्ञादगारदसोमसमाननः,

कमलकोमलचारुविज्ञांचनः ॥

शुचिगुणः सुतरामज्जिनंदनो,

त्रयतु भक्तजनेप्सितसिद्धिः ॥ १ ॥

અર્થ- નિર્મલ પદા શરદ હતુના ચંદ્રમરતા મુલપાલા, તથા કમલમરતાં કોમલ, અને મનોહર લોચનવાલા, પવિત્ર ગુણવાલા, તથા જગ માણગોને પ્રિય મિત્રિ આપનાર પદા શ્રી અન્નિનંદન પ્રભુ મારી રીતે જય પામો ! ॥ ૧ ॥

હવે રાજાએ મુચર્ણના મિંદામનપર ઘેમીને મજાના મંત્રિઠ સંહિત પિઘાન માણમોની મમદા વ્યવહારમંબંધિ વિચાર કરવો.

એક યાચતમાં પરસ્પરવિરુદ્ધ ધર્મવાલા પદા યાદિ પ્રતિવાદિના દા-લલાઈને ધ્યાનમાં લેઈ યોગ્ય ન્યાય કરવો, તેને “ વ્યવહાર ” કહે છે.

અહીં કોઈ શંકા કરે કે, ઘણે ધર્મના આધારજૂત પદી એક યાચતમાં અન્ય ધર્મને દૂર કરીને, તેથી છલટો ધર્મ સ્થાપવાને યાદી સાધન કહે, અને તેમાંજ દૂષણ પ્રગટ કરીને, યાદિ સાધેલા પદ્યથી છલટી રીતનું, અને પોતાનાજ ઘષ્ઠનને સમર્થ કરનારું પણ પ્રતિવાદિનું ઘષ્ઠન શીરીતે ટકી શકે ! કેમકે તેમાં તો પરસ્પર વ્યાપાત થયો. હવે તે શંકાનું મમાધાન કરે છે કે, એમ નહીં. કેમકે, પોતપોતાના અજિપ્રાયને અનુસારે એકજ યાચતમાં યાદિ પ્રતિવાદિ નિરૂપણ કરેલા સાધનને દૂષણ લગાડનારાં ઘષ્ઠનો કાંદ્યામાં કંઈ પણ વિરોધ નથી. જેમકે, યાદી પોતાના અજિપ્રાયમુજબ સાધન આપે છે, અને પાઢલથી પ્રતિવાદી પણ પોતાના અજિપ્રાય મુજબ તેમાં દૂષણ દેલાડે છે; પણ એકજ યાચતમાં (કેસમાં) સાધન અને દૂષણ ઘણે તાત્વિક રીતે હોતાં નથી, પણ તે ઘણે પોતપોતાના અજિપ્રાયમુજબ હોય છે. વ્યવહારજાપ્યમાં કાતું છે કે, “ અત્થી પઘીણં હરણં યગસ્ત ધવઙ્ વિઙ્યસ્ત યપણય ધવહારો અહિગારો ચેત્યગ્રવિહીપ. ”

હવે તે વ્યવહાર કે પ્રકારનો છે, એક લોકોત્તર અને ઘીજો લૌકિક. તેઠમાના પેહેલા યદલે લોકોત્તર વ્યવહારનું સ્વરૂપ વ્યવહારસૂત્રાદિકમાં વર્ણવ્યું છે, માટે અહીં તેનું વિવેચન કરતા નથી; અહીં રાજ્યકાર્યમાટે તો લૌકિકવ્યવહારનીજ આવશ્ય-

કતા ટે. હવે તે લૌકિકવ્યવહાર બે પ્રકારનો ટે. એક સંદેહાત્મક અને બીજો તત્વાત્મક. તેનુંમાં પેહેલો સંદેહાત્મક સત્સંગથી જણાય ટે. અને તત્વાત્મક ચિન્હથી જણાય ટે. વહી તે વિધ્યાત્મક અને નિષેધાત્મક એમ બે પ્રકારનો ટે. જેમકે, આ મારું દેશ હેઠ્ઠે જાય ટે, તે વિધ્યાત્મક ટે. તથા આ મારી પામેથી રૂપીઆ હેઠ્ઠે આપતો નથી, તે પ્રતિષેધાત્મક ટે.

જે ન્યાય કરવાને ડગ્ગતો નથી, અને અન્યાય કરે ટે, યોગ્યવહારને હુસ કરનારો માણસ નરકે જાય ટે, તેમાં કંઈ પણ મંગલ નથી. હવે તે ન્યાય નીચેપ્રમાણે અઢાર જેદોયાલો ટે. કરજ કરવું, અને કરજ દેવું ॥ ૧ ॥ ઘણાઠંણ ઘકઠા બડ કાર્ય કરવું, ॥ ૨ ॥ દેવાયોગ્યનો વિધિ ॥ ૩ ॥ દાયનામ ॥ ૪ ॥ સીમાદાનો વિવાદ ॥ ૫ ॥ વેતનાદાન ॥ ૬ ॥ ક્રયવિક્રયનો સંતાપ ॥ ૭ ॥ શેઠ આકરણ્યનો વિવાદ ॥ ૮ ॥ મેલવેટી વસ્તુની કોડ સ્તમ માનગમનાને આપણ રાખવી ॥ ૯ ॥ શેઠની ગેરહાજરીમાં તેની વસ્તુને વેચવી ॥ ૧૦ ॥ વચનનું કાઠિન્યપણું ॥ ૧૧ ॥ મર્યાદાનો અનિકમ કરવો ॥ ૧૨ ॥ વરસીનું મદ્દણ કરવું. ॥ ૧૩ ॥ ગુનાર ૧૪ ॥ ખોરી ॥ ૧૫ ॥ સાહમગણું ॥ ૧૬ ॥ દેશમાંથી જાગિના ॥ ૧૭ ॥ અને સ્ત્રીપુરુષોયઘેનો વ્યવહાર ॥ ૧૮ ॥ ૧. અઢાર પ્રકારનો ન્યાય હોય ટે. તરી મનુષ્યોની ક્રિયાદેના ત્રેદથી તેના બેઠમાં આગ ત્રેદો પણ આવે ટે. તેમકે, હજી કદિદેને ઘણા પ્રતિવાદિત્રેનાયે શિશેષ હોય, ઘણા વાદિત્રેને બદ પ્રતિવાદિમાયે શિશેષ હોય, બદ વાદિને ઘણા પ્રતિવાદિત્રેનાયે શિશેષ હોય, બદ વાદિને બદ પ્રતિવાદિ માયે શિશેષ હોય. વરી રીતે ટાવ કહેવું અઢાર પ્રકારને ખોરે મુજબથી એક કાસન ટેલો આવે ટે.

હવે વાદનો નિર્ણય કેવી રીતે કરવો? તેના

આઠ ખેદો કહે છે.

જેમકે, આ માણસે મારા આટલા રૂપીઆ અમુક વ્યાજથી ચાર માસની બંધીવ લીધા હતા, હવે તે મુદત પૂરી થયાવાદ મેં તે છેનાર માણસપામેથી માગ્યા, પણ તે આપતો નથી, અને છ-લ્લટો લલ્લયાને તૈયાર થયો છે, માટે મારી પટલી અરજી માંજ-લીને, અને તેનો નિર્ણય કરીને મારું હૃદય તે કાજદારપામેથી અપાયું. આ વાચતને “ પ્રતિજ્ઞા ” ॥ ૧ ॥ કહે છે.

હવે એવી રીતના વાદીવ કહેલા સાધનને વાધા કરનાર પ્ર-તિવાદીનું જે વચન તે તેનો “ સત્તર ” ॥ ૨ ॥ કહેવાય છે.

એવી રીતે વાદિ પ્રતિવાદિ વધેનું વચન સાંજીને, આનું ક-હેયું સત્ય હોશે? કે આનું કહેયું સત્ય હશે? એવી રીતે મ્યાયા-ધીશનું મન જે દોહાય છે, તેને “ ગંશય ” કહે છે. (એક ધર્મ-વાદી વસ્તુમાં, ચિરુજ્ઞ એવા નાનામકારના ધર્મોનું જે જ્ઞાન થયું, તેને “ ગંશય ” કહે છે.)

વાદિ પ્રતિવાદિવ કહેલા સાધન અને દૂષણને સમર્થ કરનાર જે કારણ તેને “ દેતુ ” ॥ ૪ ॥ કહે છે.

વધે દેતુઈમાં કયો દેતુ કોનો સાધક છે? એવી રીતના વિ-ચારને “ પરામર્શ ” ॥ ૫ ॥ કહે છે.

સાહિ આદિકોથી જેના વચનની વધાર્થપણાની ત્વાતરી વ્યાવ, તેને “ પ્રમાણ ” ॥ ૬ ॥ કહે છે.

વારંવાર મંત્રિઈ અને સજાસદોનીમાઝે મળીને સપજા છેલ્લા-દિકોને આપથી તે અંતમુધિ ધોંચીને, તથા સાંજીને, વસેના જય, પરાજયમંચેધિ સર્વની સમ્મતિપૂર્વક સત્તર આપશે તેને “ નિર્ણય ” ॥ ૭ ॥ કહે છે.

હવે તે નિર્ણયને અનુસારે ન્યાયાધીશ વજ્રેને જે હુકમ ફરમાવે તે “ ફેસલો ” ॥ ૮ ॥ કહેવાય છે.

૯વી રીતે આઠ પ્રકારે વાદનો નિર્ણય કરવો.

હવે તે વાદસમયે કેવી રીતે વ્યવહાર ચલાવવો ? કહે છે.

રાજાએ સજ્જાની અંદર સંવેગજાવને ધારણ કરીને, નિસ્પૃહી થઈને, તથા સજ્જાસદોની સમ્મતિ લેઈને રાજ્યકાર્ય કરવું. વહી જો રાજાને અશ્વ સુખની ઇચ્છા હોય તો તેણે તે સમયે સમજાવમાં રહીને કોઈના યચનને પણ માનવું નહીં, ફક્ત ન્યાયપર દૃષ્ટિ રાખવી.

૯વી રીતે રાજા જ્યારે રાજ્યકાર્યમાં ગુંથાયા હોય, ત્યારે જો કોઈ અરજદાર આવે, તો તે બલતે કારજારીએ તે અરજદારપાસેથી અરજીનો પત્ર લેઈને મંત્રિને આપવો. પત્રી મંત્રિએ તે અરજીમાટે રાજાને નિવેદન કરીને, તેની પહેલાંના કેસો લેલાસ થયાવાદ તે અરજીપત્રપર આજ્ઞા લેખવી.

હવે મુકરદમાની યોગ્યતા તથા અયોગ્યતાનું વર્ણન કરે છે.

મુકરદમાની અરજી સાર્થક, સઘસા અર્થે કરીને યુક્ત, સાધ્ય ધર્મવાલી, પ્રગટ રીતે સમજાય તેવી, સંક્ષેપમાં લેખેલી, સત્તમ ધાક્યરચનાવાલી, યાદી અને પ્રતિવાદીના નામવાલી, સાધ્ય પ્રમાણની સંખ્યાવાલી, અને દેશ તથા રાજાના નામે કરીને યુક્ત, ૯વી રીતની રાજાપાસે આવેલી અરજી યોગ્ય ગણાય છે. (ઉપર કહેલી અરજીની રીતિ જંગમ મુકરદમાના વિષયની છે.) સ્થાવર મુકરદમાની અરજીમાં દેશનું નામ, સ્થાનનું નામ, પોતાની જાતિનું નામ, પોતાના રહેઠાણનું નામ, પ્રમાણ, પોતાના ધાપ દાદાનું નામ, તથા પોતાના મોટા જાડું આદિકનું નામ પણ હોવું જોઈએ. તેમ વહી સ્થાવર મિટકતના મુકરદમાની અરજીમાં રા-

जानी महोरठाप होवी जोइए, अने तेवी रीतनी जो मोहोरठाप (स्टांप) न होय तो न्यायाधीशे ते अरजी सांजखी नहीं. हवे तेमां दाखलातरि के देश एटखे " मध्यदेश, अधवा अविड देश, के बंगादिक देश " स्थान एटखे " बाराणसी " आदिक, जाति एटखे " हजियादिक " रहेवाण एटखे नगरीनो पूर्व, पश्चिम, उत्तर के दक्षिणजाग, प्रमाण एटखे " दश रज्जु छातुं पहोखुं क्षेत्र " बापदादानुं नाम एटखे " देवदत्त, प्रह्लादत्त " इत्यादि, क्षेत्र एटखे यवनुं क्षेत्र अथवा शाखिनुं (जातनुं क्षेत्र). एवी रीतिची खलेखी अरजी न्यायाधीशे सांजखी, पण तेवी विपरीत रीते खलेखी अरजी सांजखी नहीं.

न्यायाधीशे नीचे खलेखी रीतिवाला मुकरदमानी अरजीने तजवी. असाध्य, अप्रसिद्ध, विरुद्ध, प्रयोजननविनानी एटखे निरर्थक, अने कोइने बाधा न पहोंचेतेवा मुकरदमानी, अरजी-उने पक्षापास सरखी जाएीने तजवी.

जमके आ माणस मारी तरफ जोइने चुंक्यो, ए असाध्य ठे. माटे तेवा मुकरदमानी अरजी ग्रहण करवी नहीं. मारा घरमां रदेखुं आकाशपुष्प छेइने आ माणस चाह्यो गयो, हुं ते आकाशपुष्प तेनीपासेची पावुं मागुंवुं पण ते आपतो नहीं, ए " अप्रसिद्ध " यात ठे, माटे तेवा मुकरदमानी अरजी पण स्वीकारवी नहीं.

आ माणसे मने आप आप्यो, ए " विरुद्ध " ठे माटे तेवा मुकरदमानी अरजी पण सांजखी नहीं.

मारा पिताए पूर्व आ माणसनो अधिकार खलाच्यो ठे, अने हवे ते अधिकार ते माणस मने आपतो नहीं, ए " निरर्थक " ठे, माटे तेवी अरजी पण न्यायाधीशे ग्रहण करवी नहीं.

मारा घरमां बखता दीपबन्ना प्रकाशवी आ माणस पोताना घरनुं बर्ग करे ठे, ए " निराबाध " एटखे कोइने बाधा कर-

नारुं नथी, माटे तेवा मुकरदमानी अरजीपर पण न्यायाधीशे ध्यान आपवुं नहीं.

हवे अनेक प्रकारना मुकरदमाउंथी जरेली एकज अरजी न्यायाधीशे स्वीकारवी नहीं, पण प्रत्येक मुकरदमानी जुदी जुदी अरजी स्वीकारवी, ते माटे कहे ठे.

जुदी जुदी क्रियाउंवाली अने अनेक विषयोथी गर्जित थएली एकज अरजी स्वीकारवी नहीं, (पण तेमां अपवाद एटखो के, बहार गामना रहेयासी एवा कोइ खेतीकार आदिक अरजदारनी सेवी अरजी पण स्वीकारवी. केमके, जो तेम करयामां न आये, तो तेवा अरजदारने घली अथरामणी थवाथी तेना कार्यनो अतिपात थवा संजघ ठे.) वली न्यायाधीशोए दरेक मुकरदमानी तुरत साहिउं लेइने जेम बने तेम जखदियी फेसखो आपवो.

वादीए अरजी कर्यावाद प्रतिवादी जो दूरना जागमां होय तो, राजाए पोतानी मोहोरठापसहित प्रतिवादीने बोलाववा माटेनो समन तुरत दूतचाराए पहुँचाडवो, अने जेम बने तेम तुरत हाजर थवानी फरज पाडवी.

(तेमां पण अपवाद एटखो के, अशक्त, स्थविर, (बुढा) बाखक, कुलीन स्त्री, राज्यकार्यमां गुंथाएखा माणसो, धर्मक्रियामां जोभाएखा, जेठने जूत या पिशाच बखगेखो ठे तेवा, अने घातपिशादिकना रोगवाखा, एवा माणसोने देशकाखने अनुसारे वाहन आदिकना साधनथी तेठने जेम दुःख न थाय, तेम तेठनी सगवडप्रमाणे, पण जेम बने तेम तुरत बोलाववा.)

एवी रीते दूतमारफते प्रतिवादीने बोलाव्यावाद, ते प्रतिवादिना, पिता, चाइ, पुत्र, पौत्र, के चाकरने ते मुकरदमाना संवंधमां फंइ बोखवानो हक ठे के नहीं ? ते कहे ठे.

मुकरदमो चाखती यखते प्रतिवादीना उपर कहेला कोइपण

સંબંધિને ઘષ્ટમાં ઘોલવાનો દફ નથી. અને તે છતાં જો તેઝમાનો બોડ ધોલે, તો ન્યાયાધીશે તુરત તેનો દંડ કરવો.

(તેમાં પણ અપવાદ પડ્યો કે, તે પ્રતિવાદી જો હાજર થઈ શકે તેમ ન હોય, અને પોતાનો પૂર્ણ અધિકાર તેણે જો ઉપર બંદેલા બોડપણ સંબંધિને આપેલો હોય, તો તે મંરંધિ મુકરદમાના સંબંધમાં જુવાની આપી શકે કે, અર્થ ન્યાયનું મંધારણ કે.)

હવે ન્યાયાધીશે પ્રતિવાદીપાનેથી છત્તર મેલવવામાંટે ઘાદીપ કરેલી અરજીનો લેલ પ્રતિવાદિને દેરાદયો, અને તેમાં રહેલો અનિમાય તેને મમજાયવો. તેમ તે અરજીપત્રમાં રહેલા ઘાદીને લગતા કુલ, જાતિ, ઇમર, વર્ષ, માસ, પદ, અને દિવસ વિગેરે સર્વ માયતોની ન્યાયાધીશે પ્રતિવાદીને સમજ પાડવી. પત્રી તે પ્રતિવાદી તે અરજીને મારી રીતે ઘાંચીને, જો તેની તપાસ કરવામાંટે મુદત માગે, તો તેને ન્યાયાધીશે યોગ્ય મુદત આપવી.

તેમાં પણ જો મુકરદમો કરજમંરંધિ હોય તો ધધારેમાં ધધારે પણ દિવસમુધિની મુદત આપવી, અને મુકરદમામાં જો ઘણા સાદી આદિકની જરૂર હોય તો ઢેવટ એક પલચાદી-આની મુદત આપવી, પણ તેથી ધધારે મુદત આપવી નહીં.

(અપવાદ પડ્યો કે, મુકરદમો જો ગાયના ધધસંબંધિ, માતામારીનો, પોરીનો, ધધનપાઠપ્યનો, સાહસનો, ધેર આપવા સંબંધિ, શાસ્ત્રાષાઠ મંરંધિ અને સ્ત્રીના સંરંધનો હોય તો તેની વિલકુલ મુદત આપવી નહીં, અર્થાત્ તેનો છત્તર તુરત લેવો. કેમકે, જો તેમ કરવામાં ન આવે તો જૂઝા સાદી આદિકથી ન્યાયને મદલે અન્યાય થવાનો સંજય કે.)

શ્યાંમુધી પ્રતિવાદિતરફથી છત્તર ન મહે ત્યાંમુધીજ ઘાદીને પોતાની અરજીમાં ફેરફાર કરવાનો દફ કે, પણ પ્રતિવાદીતરફથી છત્તર મદવાબાદ ઘાદીથી તેમાં ફેરફાર કરી શકાયજ

નહીં; માટે વાદીની અરજી પર ધ્યાન રાખી ન્યાયથી જુકાદો ન્યાયાધીશે આપવો.

પ્રતિવાદી પણ જ્યારે ઉત્તર આપી રહે, અને ત્યારબાદ તેમાં જો ફેરફાર કરવાનું કહે, તો તે ન્યાયાધીશે સ્વીકારવું નહીં.

સાહીમાનો જો કોઈ માણસ રાગથી, દેષથી, અથવા હો. જથી જૂઝી સાહી આપે, તો તે સાહીનો રાજાએ દંડ કરવો.

હવે પ્રતિવાદીએ આપેલો ઉત્તર મે પ્રકારનો હોય છે, એક "શ્રામ્ય" એટલે ન્યાયાધીશે માંજણવાણાયક, અને બીજો "અશ્રામ્ય" એટલે ન્યાયાધીશે નહીં માંજણવાણાયક.

વાદીની અરજી જોડને તુરતજ પ્રતિવાદીને ઉત્તર આપે, તે ઉત્તરને માંજણવાણાયક જાણવો.

હવે તે માંજણવાણાયક ઉત્તર ચાર પ્રકારનો હોય છે; સત્ય, પ્રતિજ્ઞ, ધ્યાયક, અને અમંદિશ્ય.

જેમ કે, વાદી કહે કે, હું આનીવામે મો મોનામોદોરો માગું છે, એમ કહેતાંજ પ્રતિવાદી કહે કે, શરેખર મારીવામે તે મો મોનામોદોરો માગું છે. એ ઉત્તરને "સત્ય ઉત્તર" જાણવો.

વાદીની અગ્ની જોડને મેનાથી વિરુદ્ધ ઘાવનનો પ્રતિવાદી જે પ્રતિવાદન કરે, તેને "પ્રતિજ્ઞ ઉત્તર" જાણવો.

દેસ, ગામ આદિકના નામ કરીને ગુપ્ત પણ ઉત્તરને "અમંદિશ્ય" જાણવો.

વાદીની અરજી જોડને પ્રતિવાદી એમ કહે કે, શરેખર મેટલી મેટલામોદોરો જે મારીવામે માગું છે, પણ મેં મેના (ધરણામાં) મેટલું આટલું કાર્ય કરી આપ્યું છે, મેં ઉત્તરને "અમંદિશ્ય ઉત્તર" જાણવો.

બી, દિને માંજણવાણાયક ઉત્તરના ચાર પ્રકાર જાણવા.

હવે નહીંમાંજણવા ધ્યાયક ઉત્તરનાં નાંચ પ્રકાર કહે છે. "અમંદિશ્ય" (જણવું સંદેહવાળું) "પ્રતિજ્ઞાવિત્ર" (પરજો

માગતી રકમથી છઠ્ઠીજ રીતે છત્તર આપવો તે) “ અત્યદ્વ ” (ઇટલે ઘણુંજ થોડું) “ અતિજ્ઞરિ ” (ઇટલે હૃદયી ઘધારે) “ પદ્મકદેશવ્યાસ ” (ઇટલે ધાદીપ છેલી કહાડેલી ઘ-સ્તુનો અમુક જાગ.)

જેમ કે, ધાદી કહે કે, આ માણસે મારીપાસેથી એકસો સોનામોહોરો લીધી છે. ત્યારે પ્રતિધાદી કહે કે, સરેસર મારે એકસોની રકમતો તેને દેયાની છે; પણ તે એકસો સોનામોહોરો છે કે, એકસો રૂપામોહોરો છે, તેની મને માલુમ નથી. એવી રીતના પ્રતિધાદિના છત્તરને “ સંદિગ્ધછત્તર ” (ઇટલે સંદેહવાલો છત્તર) જાણવો.

તે મારી પાસે એકમો સોનામોહોરો માગે છે, પણ હું તેને એકસો રૂપામોહોરો આપીશ. એવી રીતના પ્રતિધાદિના છત્તરને “ પ્રકૃતાન્નિષ્ઠ ” (ઇટલે માગતી રકમથી છઠ્ઠીજ રીતનો છત્તર જાણવો.)

તે મારીપાસે એકસો સોનામોહોરો માગે છે, પણ તેને ઘડલે હું પાંચજ સોનામોહોરો આપીશ. એવી રીતના પ્રતિધાદિના છત્તરને “ અત્યદ્વ ” (ઇટલે ઘણીજ થોડી રકમવાલો છત્તર) જાણવો.

તે મારીપાસે એકમો સોનામોહોરો માગે છે, પણ હું તેને ઘડલે તેને એક હજાર સોનામોહોરો આપીશ. એવી રીતના પ્રતિધાદિના છત્તરને “ અતિજ્ઞરિ ” (ઇટલે હૃદયી ઘધારે રકમવાલો છત્તર) જાણવો.

ધાદી કહે કે, મેં આ માણસને આજૂપણો અને ઘરનો ઘરો આપ્યાં છે, ત્યારે પ્રતિધાદી કહેશે કે, મેં ઘરો તો લીધાં છે, પણ આજૂપણો લીધાં નથી; એવી રીતના પ્રતિધાદિના છત્તરને “ પદ્મકદેશવ્યાસ ” (ઇટલે ધાદીપ છેલી કહાડેલી ધમુના અમુક જાગવાલો છત્તર જાણવો.

एवी रीते पांच प्रकारे प्रतिवादीए कहेखा अथवा खखेखा उत्तरने न्यायाधीशे सांजखवो नहीं.

हवे एवी रीते प्रतिवादीनो उत्तर लीधावाद न्यायाधीशे फरीने ते उत्तर वादीने वंचायवो. अने तेना संबंधमां पात्रो वादीपासेधी प्रत्युत्तर मागवो.

पत्री ते उत्तरने जोड़ने फरीने वादी, करजदारना उत्तरने नष्ट करनारो जो ब्याजवी उत्तर आपे, तो ते उत्तर वादीने खानकारक थाय ठे.

वादीए प्रतिज्ञा करतीखसते पूर्वे जे खखुं होय, तेवीज रीतना विस्तारपूर्वक प्रतिवादिए कहेखा उत्तर यलते पण फरीने खराबुं; अने जो तेम करवामां न आये तो, पूर्वापरना विरुद्ध-पणाधी प्रतिज्ञानो जंग तथा पहनी हीनता थाय ठे.

हये ते पहनी हीनता पांच प्रकारनी ठे. ते कहे ठे.

- “ निरुत्तर ” (एटखे उत्तर नहीं आपयो ते) ॥ १ ॥
 “ क्रियाद्रिष्ट ” (एटखे छलटी रीते खलनार) ॥ २ ॥ “ नो-
 पम्याता ” (एटखे बाखती बायतधी खलायमान धनुं ते) ॥ ३ ॥
 “ अन्यदुत्तर ” (एटखे छलटी रीते उत्तर आपयो ते) ॥ ४ ॥
 “ आदून शयखायन ” (एटखे बोखाब्याधी नाशी जनुं.) ॥ ५ ॥

हये ते पांच प्रकारनी हीनतानो विस्तारधी अर्थ कहे ठे. पूजतां उतां कंटण जे उत्तर न आपे, ते “ निरुत्तर ” कहे-
 वाय ठे. खलनानी कखानी अनुगधी छलटी रीने खलनारो
 “ क्रियाद्रिष्ट ” कहेवाय ठे. उत्तर पूजयाधी बाखती बायतधी
 जे खलायमान थाय ते “ नोपम्याता ” कहेवाय ठे. पूजयाधी
 जे खादा अयखा जयावो आपे, ते “ अन्यदुत्तर ” कहेवाय ठे.
 बोखाब्याधी जे नाशी आय ते “ आदूनशयखायन ” कहेवाय ठे.

પરીને અધિકારીએ તે મળ્યો છેલ પ્રતિયાદીને ધંધાયો. અને પ્રતિયાદિય પણ તે છેલ ધાંધીને તેનો પ્રત્યુત્તર લેલ્યો. તેમાં જો તેના મુદા મત્ય હોય તો તે મિચ્છ ધાય છે; નહીંતર અસિચ્છ ધાય છે. પત્રી અધિકારીએ તે ચારે પત્રોને ન્યાયાધીશપાસે મેલયા. ત્યારવાદ ન્યાયાધીશે સજાસદોની સાથે તેનું વિવેચન કરવું, અને સાહી આદિકોની જુવાની છેવી.

હવે તે સમયે સજાસદો કેવા જોઈયે ? તે કહે છે.

શત્રુ અને મિત્ર ચત્રેપર તુષ્ટ્ય દષ્ટિ રાસનારા, શાંત સ્વજાય-પાછા, જરાપણ છાલપ ધિનાના, મત્ય મોલનારા, શાસ્ત્રોના અન્યામથી શુદ્ધ થયેલા, પરલોકનો જય રાસનારા, ક્રોધધિનાના, આલસ રહિત, ધર્મને જાણનારા, ચતુર, યયા ધાંધ અથવા માત મજામદો રાજાએ રાસયા.

હવે તે સજાસદો છોજાદિકના હેતુથી છછડું કાર્ય કરવા માગે, તો તેઈનો રાજાએ દંડ કરવો. કહું છે કે, રાજાના કારજારીઈ છોજથી, હેપથી, તથા ર્ષપાથી જો અકાર્ય કરે, તો તેઈનો રાજાએ દંડ કરવો.

પત્રી તે યાદિ અને પ્રતિયાદિ ચત્રેને પોતપોતાના સાહીઈના નામોમદિત રાજાપાસે લાવયા.

હવે તે સાહિઈ કેવા હોયા જોઈયે ? તે કહે છે.

છાંધ નહીં લેનારા, શુદ્ધ કુલમાં જાપત્ર થયેલા દેશ કાલના વિચારને જાણનારા, જનું નહીં યોલનારા તથા પ્રતિજ્ઞા પાલનારા એવા તે ગામના અગર અન્ય ગામના સાહિઈ હોયા જોઈયે.

સાહિઈને તેઈના પોતપોતાના ધર્મની પ્રતિજ્ઞા આપીને, તેઈની માહી નોંધવી. દરેક સાહિઈની સાહી છેલી પેલાએ ઘીજા સાહિઈને દૂર રાસયા. કહું છે કે, મુકરદમામાં બોલાયેલા સા-

હિઁને જૂદે જૂદે સ્થાનકે રાખવા, અને એક વીજાની જુવાનીઁ ન સાંજલી શકે તેવી રીતે તેઁની જુવાનીઁ લેવી.

ઘણી સાહી લેતી વેલાએ બ્રાહ્મણને તેની યજ્ઞોપવીતના (પટલે જનોડના) સોગન આપવા, હૃત્રિયને તેની તલચારના સોગન આપવા, વૈશ્યને ગાય, દેવ, અને બ્રાહ્મણના સોગન આપવા, અને શૂદ્રોને પાપોના સોગન આપવા.

પાપો કયાં કયાં? તે હવે કહે-ઁ.

જે સાહી જુલું ચોલે, તેઁને સ્ત્રીહત્યા, વાલહત્યા, તથા ગર્જ-હત્યા, ઘિગેરેનું પાપ થાય ઁ.

ઘણી અસત્ય ચોલવાથી, દાન, પૂજા આદિકથી ઉત્પન્ન થ-પણું પુણ્ય નષ્ટ થાય ઁ, એમ વિચારિ મુકરદમામાં સાહિઁનું સત્ય ઘાત કહેવી.

હવે કેવા સાહિઁ માન્ય ગણાય ઁ? તે કહે ઁ.

યથાર્થ ચોલનારા, લોચવિનાના, હમારૂપી ધર્મમાં તત્પર, મોહર-હિત, જયવિનાના, દાન દેનારા, એવા સાહિઁને માનનીક કહેલા ઁ.

હવે કેવા સાહીઁ અમાનનીક હોય ઁ? તે કહે ઁ.

લોચી, ગદ્ગદ્યાણી ચોલનારો, ક્રુદ્ધ, ચોલતાં ચોલતાં જે અ-ચકાઈ જાય તેવો, વિરુદ્ધ જાણ કરનારો, ક્રોધ કરનારો, સાતે ઘ્યસનો સેયનારો, અથવા તેમાના એક પણ ઘ્યસનને સેયનારો, પટલા સાહિઁને અમાનનીક કહેલા ઁ.

રાજાએ પેહેલાં વાદીના સાહિઁની જુવાની લેવી. અને સ્વા-યાદ પ્રગટ રીતે પ્રતિવાદીના સાહિઁની જુવાની લેવી.

વાદીના સાહિઁને સાહી આપ્યાબાદ, મુકરદમાને હુલો ક-ર્યામાટે પ્રતિવાદીના સાહિઁ જો જૂઝી સાહી પૂરે, તો તે યલ્લતે ન્યાયાધીશે શું કરવું? તે હવે કહે ઁ.

પ્રતિવાદીનો કોઈ ધાકર, મિત્ર, સંબંધિ, કુટુંબી, પરજદાર, અથવા પહોણી ઘિગેરે જો પદ્ધત રાહીને જૂઝી સાહી આપે,

તો ન્યાયાધીશે, તેઠં દરેકને દંડ્યા. (ઘાદીના સાહિઠના સંબંધમાં પણ ઇપલીજ હકીકત જાણવી.)

હવે વન્નેના સાહિઠ લીધાવાદ શું કરવું ? તે કહે છે.

ન્યાયાધીશે વન્નેના સાહિઠના લેલો યાંચીને, તેઠં વન્નેમાંથી કોનું યાકય પ્રમાણ (ઇટલે સત્ય) છે ? તે માટે મજાસદોનો અજિમાય માગ્યો.

જો ઘાદી પોતાના સાહી આદિકોથી પોતાનો પદ સાચિત ન કરે, તો તેને દંડ્યો. કાઠું છે કે,

न शक्नोति नियोगं स्व-मर्थी साक्ष्यादिहेतुभिः ॥

समर्थयितुमेवः स्या-ञ्चाज्यदंडश्च प्रत्युतः ॥ ૧ ॥

અર્થ- જો ઘાદી સાહી આદિકના પુરાવાઠંથી પોતાનો પદ સાચીત કરી ન શકે, તો (રાજા) ઇલટો તેનો દંડ કરવો.

જૂનો મુકરદમો દાખલ કરી પોતાના પદમાટે ઘાદી જો હવે છે, તો ન્યાયાધીશે તેનો ઘેઘડો દંડ કરવો.

જો સાહિઠ જૂઠી સાહી ખરે તો શું કરવું ? તે કહે છે.

ઘાદીના સાહિઠ જો રાજાપાસે અસત્ય ઘોલે, તો તેઠં દરેકને તેઠંની શખિમુજબ રુપામોહોરોનો દંડ કરવો.

પ્રતિયાદીના સાહિઠ જો અસત્ય સાહી આપે, તો કારજદાર ઇયા પ્રતિયાદીનું જે કારજ હોય, તે કારજ તે સાહિઠપાસેથી પસુલ લેવું. અને તે દેવાને જો તેઠં સમર્થ ન હોય, તો તેઠંને ધીજી શિક્ષા કરવી.

કોઈક સાહી મુકરદમાના સ્વરૂપને જાણતાં હતાં પણ કદાચ મુંગો રહે તો શું કરવું ? તે કહે છે.

જે સાહી ધરા અને છોટા જાણોને જાણતાં હતાં પણ, ઘોલે નહીં, તેને જૂનો સાહી જાણીને રાજા પાસેનો એકમો રૂપિયાનો દંડ કરવો.

વન્નેના સાદિઁ જ્યારે અસત્ય વોલે ત્યારે
રાજાણ શું કરવું ? તે કહે ઠે.

જ્યારે વન્નેના સાદિઁ જૂઝા પડે, ત્યારે રાજાણ વીજા ગુણવાન સાદિઁને પોતે ઘોલાવીને નિર્ણય કરવો.

મુકરદમામાં જો ગ્રાહણ, દ્વિત્રિય અથવા વૈશ્ય જૂઝું વોલે, તો તેઁનો દંડ કરીને તેઁને નગરબહાર કહાડી મેલયા, અને શૂઝને સાદિમાટે અયોગ્યજ કહેલો ઠે.

વીજા સાદિઁ ન મલી શકે, તો રાજાણ
શું કરવું ? તે કહે ઠે.

યાદી અને પ્રતિવાદી વન્નેની અનુમતી લેઝને, એકજ ધર્મનિષ્ઠ સાદી કરવો, અને તે સાદી, શુઝ, ગુણયાન્, સત્ય ઘોલનારો, તયા સમસાયંત હોવો જોઈય.

હવે અર્હી કોઝ શંકા કરે કે, મીમાઢા આદિકના મુકરદ-માઁમાં તો રાજા પોતે કરેલા સાદિઁથી નિર્ણય કરી શકે, પણ વીજા લેયરુદેયઢ આદિકના મુકરદમાઁમાં, જો માદી ન મલી શકે, તેમ કંઠં લેલપત્ર પણ ન મલી શકે તો રાજાણ કેવી રીતે કેમલો આપયો ? તે હવે કહે ઠે.

(તેયા મુકરદમાઁમાં) યાદી અને પ્રતિવાદી વન્નેના જો સાદિઁ ન મલી શકે, તો રાજાણ તેઁને નીચંપ્રમાણે મોગનો આપયા. ગ્રાહણને મેના દેવના મોગન આપયા. દ્વિત્રિયને અગ્નિના મોગન આપયા. અને વૈશ્યને તેના ગુરુના મોગન આપયા.

છપર લખેશ્વા પ્રમાણને લોકોના અધિકારીઁણ “ દિવ્યપ્રમાણ ” કહેયું ઠે. અને તેયા મોગન સાધા ગ્તાં પણ જે ગતું વોલે ઠે, તેઁનું નાંરનાર મૃત્યુ થાય ઠે.

હવે ત્યારવાદ રાજાણ યાદી અને પ્રતિવાદી વન્નેના પદોની

સત્યતાનો નિર્ણય કરીને, તથા સજાસદોની તેમાં સમ્મતિ લે-
ફને પુકાદો આપવો.

અથી રીતે વ્યવહારમાર્ગના વિધિનો ક્રમ ડુંકામાં કહ્યો; કે
જેના સ્મરણથી મનુષ્ય (આ જગતમાં) કોઈથી પણ ઊગાતો નથી.

॥ ઇતિ વ્યવહારકૃતિપ્રકરણમ્ ॥

હવે ફળ (પટલે કરજનું) સ્વરૂપ કહે છે.

સુવર્ણવર્ણોઽગ્રનરેંઽસૂનુઃ, ક્રૌંચાંકિતઃ શ્રીસુમતિર્જિનેંઽઃ
ફળપ્રદાનપ્રહણાધિકારં, પ્રવક્તુકામં સુમતિં પ્રદેયાત્ ?

અર્થ-સુવર્ણસરસી કાંતિવાલા, તથા અગ્રનામના રાજાના
પુત્ર, અને ક્રૌંચ નામના પહિના લાંગનવાલા અથવા શ્રીસુમતિનાથ
મનુ, કરજ દેવાના અને કરજ પ્રહણ કરવાના અધિકારને કેહ-
વાની ઇચ્છાવાલા અથવા મને ઉત્તમ વુદ્ધિ આપો !

હવે કરજ કોને કહેવું ? તેનું લક્ષણ કહે છે.

કોઈક માણસે યાચના કરવાથી, જે હવ્યવાન માણસ ધ્યાજના
દરથી હવ્યની વૃદ્ધિમાટે અમુક નિયમથી તેને ઊઠિતું હવ્ય આપે
તે તેને પંડિતો પણ પટલે “ કરજ ” કહે છે.

હવે તેવું કરજ કોણ અને કયે ધસતે કરે છે ? તે કહે છે.

નિર્ધન માણસને જ્યારે પોતાનું, કુટુંબનું અથવા મિત્રનું અવ-
શ્ય કાર્ય આવી પડે છે, ત્યારે તે વિચારો કરજ કરીને હવ્યવાન
માણસપાસેથી ધન લાવે છે. હવે તેવું હવ્ય લેફને તે નિર્ધન ક-
રજદારે દરમાસે તેનું ધ્યાજ જરી દેવું જોઈએ, અને નિયમિત મુ-
દતે તે સપ્તનું મૂલ્ય હવ્ય તેના માલિકને જરી આપવું.

અથી રીતે મુદત ગયાવાદ પણ જો કરજદાર માણસ લેણદારે
માગ્યાં ઢતાં પણ હવ્ય પાવું ન આપી જાય, તો લેણદારે તે ચાત
રાજાને જાહેર કરવી.

अन्वयान् मायामे होएदारने केही रीते
अन्व आयाहु ! कहे छे.

अन्वयान् मायामे गवसो पेलानु नाम हायु. (तथा तेमां
जे वन्व आयाहुनु होए तेनी मेल्हा प्रगत अन्वयपी हायुपी.)
वन्व तेमां होएदार मायामनी मदी मन्वाही. तेमा ते होएदार
मायामनी मन्वाही. तथा तेमा पुनारिहती पण मदी क-
मायामनी. मदी ते गवसो मन्वायता दसो अंकयो, तथा मुदपी
मायामनी पण, तथा अन्वयपी पुनारी. तेमाये तेमां अन्व (पणने
दिहाम्मा मायामनी) पण मन्वाही पुनारी.

पण अन्वयान् मायामे मन्वायामामे दसामे वन्व र मन्व
वन्व र के मे मन्वाय भेवामी रीत मन्विते अन्वयारे मन्व मन्वा
पी मन्विते अन्व कहे छे.

अन्व र मन्वापी मन्वापी रीती " अन्वयामनी " की रीते मन्वा
मन्वा र मन्वा मन्वा र मन्वा " मन्वायामनी " मन्वा मन्वायामनी
मन्वा र मन्वायामनी मन्वा मन्वा मन्वा.

अन्वयामनी मन्वायामनी, मन्वायामनी मन्वायामनी मन्वायामनी ॥

अन्वयामनी मन्वायामनी मन्वायामनी मन्वायामनी मन्वायामनी ॥ १ ॥

अन्वयामनी मन्वायामनी मन्वायामनी मन्वायामनी मन्वायामनी
मन्वायामनी मन्वायामनी मन्वायामनी मन्वायामनी मन्वायामनी
मन्वायामनी मन्वायामनी मन्वायामनी मन्वायामनी मन्वायामनी
मन्वायामनी मन्वायामनी मन्वायामनी मन्वायामनी मन्वायामनी

अन्वयामनी मन्वायामनी मन्वायामनी मन्वायामनी मन्वायामनी

अन्वयामनी मन्वायामनी मन्वायामनी मन्वायामनी मन्वायामनी

अन्वयामनी मन्वायामनी मन्वायामनी मन्वायामनी मन्वायामनी

अन्वयामनी मन्वायामनी मन्वायामनी मन्वायामनी मन्वायामनी

અર્હમીતિ.

एदार माणस जो एक कोडीपण न आपे, तो ते व्याजनी
मुहां मूखरकमनुं जे व्याज खेवुं. (एटखे व्याजनुं पण जे
खेवुं) तेने पेदेखी " चक्रवृद्धिनी " रीति कहेखी ठे.

हये बीजी कालिका नामनी रीतिनुं स्वरूप कहे ठे.
मासपक्षदिनेष्येत-जजतानामहं भुयम् ॥
वृद्धिं दास्यामि नियतां, कालिका सा स्मृता युधैः॥२॥

अर्थ- इष्य खेनार माणस, इष्य आपनारने एम कहे के
छाटखा रुपीछाना व्याजतरिके दरमासे, दरपहे, अथवा दर
दियमे हुं चोक्स छाटखी रकम आपीश. एया प्रकारनी रीतिने
'दितोए " कालिका " नामनी बीजी रीती कहेखी ठे.

हये बीजी कारिका नामनी रीतिनुं स्वरूप कहे ठे.
मासाकृतप्रतिज्ञायां, नोचोदस्यामि किंचन ॥
दास्यामि द्विगुणान् रौप्या-न्निति वृद्धिस्तु कारिकाइ

अर्थ- छा (एक) मासनी करेखी प्रतिज्ञानी अंदर जो हुं
कईपण न आपुं, तो तेथी यमणा रुपीछा मारे आपया; एया प्र-
कारनी व्याजनी रीतीने बीजी " कारिका " नामनी रीतिकहेखी ठे.
हये चोयी कायिका नामनी रीतिनुं स्वरूप कहे ठे.

कृतमासप्रतिज्ञोऽपि, मिषं दानुमशक्नुयात् ॥
देहेन सेवां धनिनो, वृद्धिः सा कायिका मता ४

अर्थ- एक मासनी प्रतिज्ञा कर्या उतां पण जो व्याज न देइ
शके, अने ते व्याजना बदखामां ते खेणदार माणसनी पोतानां
शरीरथी चाकरी करे, तो तेने चोथी " कायिका " नामनी
व्याजनी रीती कहेखी ठे.

हये करज करीने (एटखे नाणुं व्याजे खेइने) जे माणस देशा-
तरमां नाशी जाय, तेने माटे हुं करवुं ! ते कहे ठे.

મૃદ્ધીત્વાર્ણં કૃણી ગદ્યે-દેશાદેશાંતરં યદિ ॥

તદા ગતેઽબ્દે માસવૃદ્ધિ-ર્ધિગુણા સ્યાદિતિ સ્થિતિઃ ૧

અર્થ- કરજ કરીને જો કરજદાર માણસ પોતાના દેશમાંથી બીજે દેશ જાયો જાય, તો એક વર્ષ ગયાબાદ, દરમાસે તેના પર ચમણું વ્યાજ પડે, એવી રીતિ છે.

પોતાના દેશમાં રહેલો એવો પણ કરજદાર માણસ, લેણદારે માગ્યા ત્યાં પણ જો ધન આપે, તો પત્રી લેણદારે શું કરવું ? તે હવે કહે છે.

ગત્વાન્નિમાયસર્વસ્વં, રાજાનં પ્રવિવોધયેત્ ॥

તદ્ધિવિચ્ય નૃપઃ સમ્યે-રુજાવપ્યાસ્યેત્તતઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- તે ધરાવે લેણદારે રાજાપાસે જઈ, તેને સર્વ પૃષ્ઠાંત જાહેર કરવો. રાજા પણ તે સંબંધિ સજાસદો સાથે વિચારિને તે ધણેને (પટલે લેણદાર અને કરજદાર બંનેને) (પોતાની પાસે) ધોડાવવા.

પત્રી તે લેણદારનું મર્ચ હવ્ય તેને થયેલા સર્વમહિત કરજદારપાસેથી રાજા પણ અપાવવું.

હવે તે મમયે કરજદારપાસે જો રોકડ નાણું ન હોય, તો રાજા પણ તે કરજદારના સેટકી કિંમતનાં દાગીના, ધાન્ય, અથવા વસ્ત્રો લેણદારને માંગાવવાં. અને તે દિવસથી અનુક્રમે કરજદાર પર તેનું ચમણું, ત્રમાણું અને ચોગણું વ્યાજ પડે. વત્રી કરજદારની તે મપકી મિત્રકમ લેણદારે (રાજા પણ ઠરાવી આપેલી મુદત મુધિ યજ્ઞપૂર્વક માંગવી ગણી.)

વત્રી કરજદારપાસેથી દાગીના, ધાન્ય અથવા વસ્ત્રો જો ન મળી શકે, અને તેને વદણે ગાય, ઝેંમ આદિક વગુરું મળે તો તે દિવસથી કરજદારના પર વ્યાજ પડે નહીં. અને વત્રી પોતાની નિમ્નિ યયે મૃત્ત રક્ત આપી તે વગુરું કરજદાર માંગી શકે.

हये करजदारपासेयी छव्यने वदखे उपरप्रमाणे आचूयण
आदिक छेणदारपासे जे आच्यो होय, ते वस्तुठने कदाच चोरो
चोरी जाय तो हुं करबुं ? ते कहें ठे.

ते समये राजा चोरोने शोधी कहाडी, तंमनीषामेयी तं
छव्य अपाये, छने जो चोरो न मखी शके, तो खातरी कर्या-
याद राजाए तेदखी वस्तुठनी किंमत जेट्युं छव्य पोताना जंदा-
रमांयी आपबुं. (केमके, चोरोयी प्रजानुं रहण करबुं, ए
राजानी परज ठे.)

हये कोइए प्रीतिने लीधे पोताना मित्र अथवा सगाने छत्रि-
हुं छव्य आप्युं होय, तो तेनुं प्याज होय नहीं. कहुं ठे के,

प्रीत्या दत्तं नु यद्द्वयं, यर्धते नैव तत्कदा ॥

याचिते यर्धते दत्तं, प्रतिमासमिपक्रमान् ॥ १ ॥

अर्थ-प्रीतियी जे छव्य आप्युं होय, तेनुं कदापि पण प्याज
होय नहीं. पण मागणी करवायी जे छव्य अपाबुं होय, तेनुं
दरमासे प्याज चटे ठे.

“ पितानुं करज पुत्रे आपबुं जोइए ” एबुं नियत (निश्चित)
होयायी नपुंसकपणा आदिकना दोपोवालाठने पण करज दे-
वानो प्रसंग आवे ठे, माटे तेछना नियारणमाटे हये कहें ठे.

सत्सु पुत्रेषु तेनैव, शरणं देयं सुतेन च ॥

येन पितृवसु प्राप्तं, क्लीबांधयधिरादिषु ॥ १ ॥

अर्थ- पणा पुत्रो होते छते, तेज पुत्रे करज देबुं के, जेणे
(पोताना) नपुंसक, अंध, छने बेदेरा आदिक जाइठमांयी
पितानुं धन मेळव्युं होय.

पिनक नहीं अणखा एदखे जुदा नहीं अणखा एया जाइठ,
स्त्रीजरतार, तथा पितापुत्रे, जे करज करबुं ते तेछं सर्वनी पर-

સ્પર અનુમતિ છેડને કરવું (અર્થાત્ તેઠં સઘલાણે એકઠા થઈને કરજ કરવું.)

હવે તેઠં સઘલા જો વિજત્ત એટલે જુદા હોય તો, તેઠંને ડ-
વ્યવાન માણસે (કોઈને) સાક્ષી રાખીને ધ્વજ્ય આપવું, તે કહેવે.

પ્રાતૃણામવિજ્ઞાતાનાં, દંપત્યોઃ પિતૃપુત્રયોઃ ॥

ફાળલાજ્ઞસ્ત્વેકમત્યા, વિજ્ઞાતે પ્રાતિજ્ઞાવ્યતઃ ॥૧॥

અર્થ— જુદા નહીં થયેલા એવા જાણીનેમાટે, સ્ત્રીજરતારને-
માટે, અને પિતાપુત્રમાટે, કરજનો લાજ તેઠં સર્વની અનુમતિ-
પ્રમાણે છે. અને જો તેઠં જુદા હોય તો, સાક્ષી રાખ્યાપૂર્વક છે.

(ઉપલક્ષણથી કરજદારપાસેથી છેલ્લું છેવાના સંબંધમાં પણ
ઉપલીજ હકીકત જાણવી.)

હવે તેવા સંબંધમાં જે સાક્ષિઠં રાખ્યા, તે સાક્ષિઠંના ગ્રણ
જેદો છે. તે કહે છે. “ દદિ ॥ ૧ ॥ ” “ પ્રત્યય ” ॥ ૨ ॥ અને
“ દાન ” ॥ ૩ ॥

“ દદિ ” એટલે (ધન ધીરનાર માણસને) સાક્ષી એમ કહે
કે, જે યલતે તું આ કરજદારની મારીપાસે માગણી કરીશ, તેજ
યલતે હું તે આમામીને તને ચતાવી આપીશ. ॥ ૧ ॥

“ પ્રત્યય ” એટલે (ધનધીરનાર માણસને) સાક્ષી એમ કહે
કે, આ માણસ આ અમુક માણસનો પુત્ર છે, તેમ તે કુલવાન
છે. માટે મારી સ્તારીથી તેની માગણીપ્રમાણે તું તેને ધ્વજ્ય આપ.
તે માણસ તને કદાપિ પણ ઠગતો નહીં. ॥ ૨ ॥

“ દાન ” એટલે (ધન ધીરનાર માણસને) સાક્ષી એમ કહે કે,
તું આ માણસને ધ્વજ્ય આપ ? તે તને પાતું મુરત આપી દેશે. અને
જો તે નહીં આવે, તો નીમેટ્ટી મુદને તેનાણાં હું તને આપીશ. ॥૩॥

પરી રીતે સાક્ષીના ગ્રણ જેદો જાણ્યા.

હવે સાદિની ફરજ શું છે ? તે કહે છે.

મૃદીતઙ્ગ્યો નિઃસ્વથેન્મતિજૂર્ધનવાન્ યદા ॥

મૂલં દત્તૈવ સર્વં તત્, કુર્યાન્નં નિર્ઙ્ગં તદા ॥ ૧ ॥

અર્થ- હવે છેનાર માણસ જો નિર્ધન થયો હોય, અને સાદી (પટલે જામીન) જો ધનવાન હોય, તો મૂલરકમ સાદી-પ આપીને તે વિચારાને કરજરહિત કરવો.

જો એકજ કાર્યમાં ઘણાં સાદિયું હોય, તો તે સાદીયું પોતપોતાના હિંસાપ્રમાણે હવે એકનું કરીને છેલ્લેદારને આપવું. તે કહે છે.

એકકૃત્યે પ્રતિજ્ઞયઃ, બ્રહ્મઃ સ્યુઃ પરસ્પરમ્ ॥

સ્વસ્વશક્ત્યનુસારેણ, ધનિને દદ્યુરેકશઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- એકજ (કરજદારના) કામમાં જો ઘણાં સાદિયું હોય, તો તેયું પરસ્પર એકઠા થઈ પોતપોતાની શક્તિને અનુસાર દરેકે, તે ધન છેલ્લેદારને આપવું.

હવે કરજદાર જો દેશાંતરે પાડ્યો ગયો હોય, અને સંઘી તેનો “ દર્શનસાદી ” તે કરજદારને નીમેલી મુદતદરમ્યાન તેના છેલ્લેદારને દેખાડી ન શકે, તો છેલ્લેદારે તે સાદીપામેલી તે નાણાં પરગણ કરવાં, તે ગુજાર છે. પણ ન્યાયની રીતિથી તે છેલ્લેદારે તે સાદીને ત્રણ પલ્લવાડીઆની ધીઝી થધારે મુદત આપવી જોઈએ. અને તે મુદત દરમ્યાન જો તે સાદી તે કરજદારને તેના છેલ્લેદારને દેખાડી આપે, તો તે સાદી પોતાના સાદીપલાદી મુજબ ધાવે છે. અને તે મુદતદરમ્યાન પણ જો ન દેખાડી શકે, તો સાદીપ તે નાણાં આપવાંજ જોઈયે. તે કહે છે.

પ્રતિજૂરધમરણાર્થ, મૃદ્ધાત્પરુપયં પ્રજ્ઞોઃ ॥

દર્શયિત્વા સ્વયં કાલે, મુક્તઃ સ્યોત્તેર્જવેદલમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ- સાક્ષી કરજદારની શોધમાટે લેણદારપાસેથી ગ્રણ પલવાડિઆની માગણી કરવી. અને તે મુદતદરમ્યાન તેને દેણ-ડીને તે સાક્ષી પોતાના વચનથી खरेखर मुक्त થાય છે.

હવે રોકડ નાણું લેવામાટે મુકેલા ચાલનું વિવેચન કરે છે.

विश्रंज्ञाय प्रजोर्वस्तु, दत्त्वा गृह्णाति रौप्यकान् ॥

સ આધિર્દિવિધઃ પ્રોક્તો, નિયતેતરજ્ઞેદતઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- ધન આપનારના વિશ્વાસમાટે આજ સરિકે કંઈક પસુ મુક્તીને (માણમ) રૂપીઆ લે છે; તે આજના " નિયત " અને " અનિયત " ણ્યા બે જોદો કહેલા છે.

गोप्यज्ञोग्यतया सोऽपि, द्विविधः संप्रकीर्तितः

પર્થિણિયતરજ્ઞેદાભ્યાં, પુનઃ સ દિવિધઃ સ્મૃતઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ- વપ્તી તે આજ " ગોપ્ય " ણટલો સાંપવપાટાયક, અને " જોગ્ય " ણટલો વાપરવાટાયક એમ બે પ્રકારનો કહેલો છે. વપ્તી તે વધીશકે તેવો, અને ન વધી શકે તેવો, એમ બે પ્રકારનો કહેલો છે.

" આજ " ણટલો કહ્યે આપનાર માણમને વિશ્વાસમાટે જો વસ્તુ ગોપ્યમાર્ગે આપે છે, તે " આજ " કહેવાય છે. તેના " નિયત " અને " અનિયત " ણ્યા બે જોદો છે. તેમ " ગોપ્ય " અને " જોગ્ય " ણ્યા પણ તેના બે જોદો છે.

હવે " નિયત " ણટલો, જોમકે, (કરજદાર માણમ જોગદારને કહે છે) વિજ્ઞાનમુદિ માણમને દિયમે તમારા રૂપીઆ આપીને મું આજને આજ જોડાવીશ. અને જો મું તેમ ન કરું તો આ આજનું મુંજોડી વસ્તુ તમારીજ છે. (અર્થાત્ તેવર તમારોજ દક છે) તેને " નિયત આજ " કહે છે.

અને કંઈક મુદતના પોતાની (કરજદારની) ડમ્માવમાળે

(પટલે અધોકત મુદતે) કરજદાર થાલ ઝોઢાયે, તે “ અનિ-
યત થાલ ” કહેવાય.

હવે “ ગોપ્ય ” પટલે સોનું, રુપું, તથા રણ આદિક તે વસ્તુઠ
લેણદારથી જોગવી શકાય નહીં, પણ (પેટી આદિકમાં) રાલી
મેલાય. અને યહી કાણાંતે તેનો નાશ પણ થાય.

“ જોગ્ય ” પટલે સેતર, વગીષા આદિક તેનો જોગવટો લેઈ
શકાય ઢે. અને તેની ત્રીસ વર્ષોની મુદત હોવાથી તેનો
કંઈ નાશ થતો નથી.

ધ્યાધિસ્તુ નૈય જોક્તવ્યો, જુક્તે તુ વૃદ્ધિદાનિતા ॥

ગોપ્યસ્ય નિયતે કાલે, ડતીતે સ્વામી ધની જયેત્ ॥૧॥

અર્થ- “ ગોપ્ય ” થાલ લેણદારે જોગવયોજ નહીં, (અર્થા-
ત્ તેનો તેણે ઉપયોગ કરવો નહીં) અને જો તેનો તે ઉપયોગ
કરે, તો ધ્યાજ લેવું નહીં; અને મુદત પૂરી થયાબાદ તે ગોપ્ય
થાલનો લેણદાર માલીક થઈ શકે.

નષ્ટે તુ મૂલ્યં દેયં સ્યા-દૈવજ્ઞપાપદં વિના ॥

જોગ્યસ્યાવધિપૂર્તૌ ચ, ધની સ્વામી ન જાયતે ॥૨॥

અર્થ- અકસ્માત અને રાગ્યતરપના સંકટને પાદ કરીને થા-
લતરીકે રાણેડી વસ્તુ જો નષ્ટ થાય, તો નાણા ધીરનાર આમામીપ
તે વસ્તુનું મૂલ્ય કરજદારને પર્તી આપવું.

તેમ મુદત ગયાબાદ જોગ્ય વસ્તુનો લેણદાર માલીક થઈ શકે
નહીં. કરજદારે થાલતરીકે રાણેડી વસ્તુ જો લેણદાર વાપરે,
અને તે જો કરજદારના જોવામાં આવે, તો લેણદારને ધ્યાજ
મલે નહીં. તે થાલ મુકેડી વસ્તુ જો નાશ પામે તો લેણદારે તેનું
મૂલ્ય કરજદારને દેવું જોઈય. (તેમાં અપવાદ પટલો કે, તેના સંબં-
ધમાં રાગ્યતરપાથી અથવા અકસ્માતથી કંઈ અપવાદ ન આવે, તો)

મુપર્ણ, રુપું વિગેરે “ ગોપ્ય થાલ ” નિમેલી મુદત વ્યતીત

અયાવાદ લેણદારની માલેકીનું થાય. પણ “ જોગ્ય ” એવી સ્થેતર આદિક સ્થાવર મિટ્કત, નીમેલી મુદત પૂરી અયાવાદ પણ લેણદારની માલેકીની અફ શકે નહીં. પણ જંગમ મીલકત મુદત પૂરી અયાવાદ લેણદારની માલેકીની થાય.

હવે જો કોઈક કરજદારે પોતાનું સ્થેતર થાલમાં રાખીને ધનવાનપાસેથી રૂપીઆ લીધા હોય, અને દેવયોગે તે સ્થેતર (ઇટલે તેમાં રહેલું ધાન્યાદિક જો નદીની રેલ આદિકથી નષ્ટ થાય, તો કરજદારે તે રૂપીઆને વદલે વીજો થાલ આપવો જોઈએ, અને તેમ જો ન કરે, તો કરજદારે લેણદારને આગચા રૂપીઆ આપી દેવા જોઈએ. તે કહે છે.

નદ્યા જૂપેન વા ક્ષેત્રં, હતં ચેદણિના પુનઃ ॥

આધિરન્યઃ પ્રદેયો વા, દીનત્વે ધનિને ધનમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ- જો નદી ક્ષેત્રનો નાશ કરે, અથવા તેને રાજા હરી જાય, તો કરજદારે વીજો થાલ (લેણદારને) આપવો અને તેવો વીજો થાલ આપવાનું જો ન બને તો લેણદારને તેનું માગતું હન્ય આપી દેવું (કેમકે, તેમાં કંઈ લેણદારનો અપરાધ નથી, તે તો પોતાના (કરજદારના) કર્મોનું ફલ છે.)

હવે કોઈક કપટી ધનવાન, પ્રપંચ કરીને થાલ તરીકેની વસ્તુ પોતાના સ્વાધિનમાં લેઈલે, તેમ રીતિપૂર્વક રૂપીઆનું લલત પણ કરાવી લે, તે ઠતાં જો રૂપીઆ ન આપે, તો પત્રી તે કરજદારે શું કરવું ? તે કહે છે.

જ્ઞાપયિત્વા તદ્વદંત-મૃણી જૂપાધિકારિણામ્ ॥

ગૃહ્ણીયાદાધિલેખં સ્વં, સ દંડ્યઃ શતરુપ્યકૈઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ- (તે સમયે) કરજદારે તે વૃત્તાંત રાજાના ન્યાયાધીશોને જણાવીને, પોતાનો થાલ, તથા (પોતે કરી આપેલું) લ-

खत पात्रुं लेवुं; अने (राजाए) पण तेवा छुट लेणदारने एकमे
रुपीआनो दंड करवो.

इये व्याज केटखुं लेवुं ते कहे ठे.

एकसो रुपीआ व्याजु जो छीधा होय, तो दरमामे तेनुं (य-
धारेमां यधारे) ये रुपीआ जेटखुं व्याज जाणवुं.

करजदार माणस जो मृत्यु पामे, तो तेना पुत्रे पोताना या-
पनी सही तथा मुजा खरतमां जोडने, ते करजना पैगा छेण
दारने आपवा जोड़ए.

इये तेनो अपवाद कहे ठे.

सुराकितवधूतार्थ, परस्त्रीहेतुकं तथा ॥

इणं पितृकृतं पुत्रो, देयान्वेय कदाचन ॥ १ ॥

अर्थ- मद्यपानमाटे, उगाड़माटे जुगारमाटे, तथा परस्त्रीमाटे
जो पिताए करज करेखुं होय, तो ते करज पुत्रे कदापि पण देवुं नहीं.

आर्तातिष्ठृक्ष्वास्वा-धीनोन्मत्तकमद्यपिः ॥

याच्यते च इणं नैव, धनी दद्यात् कदापि तान् ॥ २ ॥

अर्थ-रोगी, अतिष्ठृक्ष, पाखर, परशयणजो, गांठो घणजो
तथा मद्यपानकरनारो, परखा माणसो जो व्याजु छय लेवा आये,
तो तेठने छययाज माणसे कदापि पण व्याजु छय आपवुं नहीं.

कुटुंबना पोषणमाटे पिताए करेखुं करज, तेना मृत्युवाद तेना
पुत्रोपज देवुं जोड़्ये, तेनेमाटे कहे ठे.

कुटुंबार्थं कृतं पित्रा, ज्येष्ठप्राया इणं यदि ॥

तयोर्मृत्यौ समन्वेन, दद्युस्ते सर्वपांधवाः ॥ १ ॥

अर्थ-कुटुंबना पाखणपोषणमाटे पिताए अथवा मोटा जाणए
जे करज करेखुं होय, ते तेठना मृत्युवाद सर्व जाणए (जुदा
दोग अथवा साये होय तोपण) मरते दिम्मे छदा करवुं.

સ્વામીની ગેરહાજરીમાં ચાકરે કરેલું કરજ સ્વામીએ દેવું જોડ્યે તેનાટે કહે છે.

મમ્યસત્ત્વે કુટુંબાર્થ, કણં દાસેન યત્કૃતમ્ ॥

તત્સ્વામી વિતરેત્સર્વ, સામિયં ચ સસાદિકમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ- સ્વામીની પટલે શેઠની ગેરહાજરીમાં (તે શેઠના) કુટુંબના પોણમાટે ચાકરે જે કરજ કર્યું હોય, તે સપગું કરજ, વ્યાજમદિન માણીપૂર્વક તે સ્વામીએ આપવું જોડ્યે.

માતા ધીરનાર સ્વામામીએ પોતાના ઘરમાં રહીને શુભ રીતે કરજરાશનામેથી દાખલ કરાવવું નહીં, અને જો તેમ કરે તો તે દાખલ નહીં હોય છે. (અર્થાત્ મગદ રીતે ત્રિપાલ માણિયુંની માણીપૂર્વક દાખલ કરાવવું જોડ્યે)

શેઠનાર માણમે કરજરાશનામેથી (રસીઆદિક) નહીં મદન કર્યાગ્રામક વળવું મદન કરાવી નહીં, કેમકે, તેથી દો-કોણ નિરાધાર થાય છે, અને એવડે નિર્ધનતાનું પ્રાપ્ત થાય છે.

હવે સ્વામીમાર્ગનો વિષય કહે છે.

સ્વામીમાર્ગેશિશારંબુ, જાત્રાપ્રેણિમયુતિષુ ॥

નુકિરંદ દિ મુર્યામ્યા-અ દિવ્ય મ ચ સાદિતા ॥ ૨ ॥

અર્થ- જાત્રાના માર્ગના, અને પાણીના મનાળોના મંત્રધર્મા ઝોગ કરનાર જાત્રાજન માણવો. (અર્થાત્ તેના મંત્રધર્મા ઝોગો ઝોગ-રહે કરનાર હોય તેજ તેનો માત્રિક છે.) તેમાં મોગન થાઈ નહીં. પ્રમદ નથી.

હવે હોટ્ટ માણમે પોતાનું ભૂક જેવ કોટકનીવામે માણવની-કે નહીં માણ કરાવતાં હોય, અને પરીને જેવ મેનદ પાડી બી-રખાવે જાડ કુદીને નીચે માણ કરાવે; અને તેમ કરવાય કાલુજી હોટ્ટ હામણી ઝો કોટ્ટે પડે, તો મુંકવું જેવેમાટે કહેવું

જુદા કહેવું. તેની, જાત્રા મુદ્દાસાત મદાણ. માણી આદિ

કધી પૂર્યાપરનો નિશ્ચય કરીને, (ઇટલે પ્રથમ તે છેતરના બાલ-
પર કોણે નાણાં ધીર્યા ? અને પાઠલથી તેપર કોણે નાણાં ધીર્યા
હે તે યાચતનો નિશ્ચય કરીને) પ્રથમ નાણાં ધીરનારને
તેનું હાથ અપાયું.

હયે જમીનના સંબંધનું સ્વરૂપ કહે છે.

પરેણ જુજ્યમાને ઝ્યાં, પશ્યન્યો ન નિપેધતે ॥

વિંશત્યન્દેષુ પૂર્ણેષુ, સ્વામી પ્રાપ્નોતિ નૈવ તામ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ- જમીનનો માલીક, પોતાની જમીન ધીજો માણસ જો-
ગવે છે, એમ જોતાં ઠતાં પણ જો તેને અટકાયે નહીં, તો ધીસ
યર્ષો ગયાવાદ પોતાની તે જમીન મેલવી શકે નહીં. (અર્થાત્
ધીસ યર્ષો ગયાવાદ તેનો હક આપ્યો જાય છે.)

હસ્ત્યશ્વાદિધનસ્પાધિ, મર્યાદા દશવાર્ષિકી ॥

તતઃપરં ન શક્તઃ સ્યા-દયામું તન્નનં પ્રજુઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ- હાથી, ઘોડા આદિક હવ્યની મર્યાદા પણ દશ યર્ષોની
હે, ત્યારવાદ ઇટલે તે મુદત ધીત્યાવાદ તે યસ્તુઠને સ્વામી પોતાની
તે યસ્તુઠને મેલવી શકે નહીં.

હયે બાલતરીકે મુકેલી યસ્તુઠને નાણાં ધીરનાર આસામી
જો યગાહે, તો સાદી આદિકથી તે યાચતનો નિર્ણય કરીને રા-
રાજાપ તે હોણદારપામેથી તે યસ્તુની કિંમત કરજદારને અપાયવી
અને વિશેષમાં તે હોણદારનો દંડ પણ કરવો.

ઘઠઘાઠપ છપાર્જન કરેલી મીલકતપર પિતા અને પુત્ર,
બંનેનો સરલો હક છે.

અથી રીતે આ ગ્રંથમાં સંક્ષેપથી “શ્લેષાદાનનું” સ્વરૂપ કહ્યું;
તેનું વિસ્તારથી યર્ણન “શ્લેષદર્હછીતિ” નામના શાસ્ત્રથી જાણી તેવું.

॥ ઇતિ શ્લેષાદાનપ્રકરણં સમાપ્તમ્ ॥

એવી રીતે પૂર્વના પ્રકરણમાં “ રૂણાદાનનું ” સ્વરૂપ કહ્યું. હવે એવી રીતે નાણાં વ્યાજુ લેઝને કેટલાક માણસો એકઠા થઈને. (એટલે કંપનીરૂપ થઈને) વ્યાપાર આદિક કરે છે. તે-ઉનું સ્વરૂપ કહે છે.

પદ્મપદ્મં જિનં નત્વા, પદ્માન્નં પદ્મલાંઠનમ્ ॥

સંજૂય ચ સમુત્થાન-ક્રમં ઘણે સમાસતઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- કમલસરસી કાંતિવાલા, તથા કમલના લંઠનવાલા એવા શ્રી પદ્મપદ્મ નામના જિનેશ્વરને નમસ્કાર કરીને, સંદેષથી મંદલીરૂપ થયેલા માણસોનો ક્રમ કહીશું.

સર્વેર્મિલિત્વા લાજ્ઞાર્થ, ઘણિજો નૃત્યકારિજિઃ ॥

ક્રિયતે વૃષ્ટિરન્યોન્ય-સંમત્યા સજ્જિરુચ્યતે ॥ ૨ ॥

અર્થ- નૃત્યકારો (આદિક) ઘણાં માણસો એકઠા થઈને લાજનેમાટે જે વ્યાપાર કરે છે, તેને વંદિતો “ એક થીજાની સ-મ્મતીવાલી આજીવિકા ” કહે છે.

તેથી મંદલીમાં જે માણસ થયેસર થઈને સર્વ જોજન, ધન્ય, ધાન્ય વિગેરે આપે છે, તે “ મુળી ” કહેવાય છે.

અથવા ઘણા વ્યાપારીઠં એકઠા થઈને ગુણર્ણ, રત્ન, અપ્પીણ, કા-પામ, ધાન્ય, ઘી, તેલ, ગોલ આદિક ઘસ્ટુઠંનો વ્યાપાર કરે છે, અને તેમાં ઘનો નફો અથવા નુકસાની સપડા પોતાના હિસ્સા પ્રમાણે વેંચી લે છે. હવે તેઠંમાં હવ્યની મૂઢી દેનાર જો એક હોય, અને ચાકીના સપડા જો નિર્ધન હોય તો તેઠં સપડા તે હવ્ય દેનારને પોતપોતાના ગ્રામમાંથી તેની મૂઢીનું વ્યાજ આપે છે. અને ઠરાવેથી મુદતે પોતપોતાનો હિસ્સો વેંચી લે છે.

એમ કરતાં થઈતાં તેઠંથપ્યે જો કંઈ ટંટો થાય, તો રાજાદિકે તેઠંનાં ટંટાનો નિકાલ કરવો જોઈય અને તેટલામાટેજ તેથી મં-દલીના ટંટાને પણ વ્યવહારમાં ગણેલો છે.

છપર કહેલી રીતીમુજવ નટાદિકો પકઠા થઈને પોતાની આજીકા ચલાવે છે. અને તેઈ વચ્ચેના કરારમુજવ જે નફો અથવા નુકસાન થાય છે, તે તેઈ સરણે હિસ્સે વેચી છે છે.

રાજાજ્ઞાતો વિરુદ્ધં ય, ન્કૃત્ય મુદ્દાંકનાદિકમ્ ॥

પરજ્ઞવ્યાપહરણ-મેતેષ્વેકઃ કરોતિ ચેત્ ॥ ૧ ॥

જાતે વિવાદે દંડ્યાઃ સ્યુઃ, સર્વેન્નુમતિદાનતઃ ॥

યથાજ્ઞ્યં યથૈશ્વર્યં, ખૂપેન ન્યાયવર્તિના ॥ ૨ ॥

અર્થ-હવે ઇથી મંદલીમાનો એક મનુષ્ય, રાજાની આજ્ઞાથી વિરુદ્ધ પડું, સિકા પાઠવા આદિકનું, અથવા પરજ્ઞવ્ય દરણ આદિકનું જો કાર્ય કરે, તો તેનો મુકરદમો ચલાવ્યાપાદ, ન્યાયી રાજાપ તે મંદલીમાના સર્વ માણસોને તેઈની શાંતિમુજવ દંડ્યા; કેમકે, તેવાં કાર્યમાં મંદલીમાના સર્વ માણસોની અનુમતિ હોય છે.

હવે તેવી મંદલીમાનો કોઈ માણસ જો પુત્રવિના મરણ પામે, તો તેનું સર્વ હૃદય તેની જ્ઞાતિના માણસોપ એકઠા થઈને રાણી મેલવું. તે સમયે રાજાપ તે માણસના ઘારસની શોધમાટે એક ચર્પગુપ્તીની નોટીસ આપવી. અને તે મુદત દરમ્યાન જો તેનો ધારગ મલી આવે, તો તેની જ્ઞાતરી કરીને તે હૃદય તેને સોંપવું; પણ તેમાંથી ઘોઘો હિસો તે હૃદયનું રક્ષણ કરનારાઈને રાજાપ આપવો. અને કદાચ તે મુદત દરમ્યાન જો તેનો ધારસ ન મલી શકે, તો તે હૃદય રાજાપ તે માણસની જ્ઞાતિને જોજન કરાવવામાં, તથા પ્રતિષ્ઠાદિક કાર્યમાં ધાપરવું.

ગાય જેમ પોતાના પાઠરહાનું પોષણ કરે છે, તેવી રીતથી રાજાપ પોતાની પ્રજાનું પાલણ કરવું; પણ જોજવૃત્તિ રાણીને અન્યાયથી હૃદય છપાર્જન કરવું નહીં.

ઇથી રીતે સંસ્પૃહી સંજયોરધાનનું ધર્ણન કર્યું.

॥ ઇતિ મંજયોરધાન પ્રકરણં સમાપ્તમ્ ॥

હવે “દેયપ્રકરણનો” પ્રારંભ કરે છે.

શ્રીસુપાર્શ્વજિનં નત્વા, સત્તમં તીર્થનાયકમ્ ॥

દેયાદેયવિધિં સમ્યક્, વિવૃણોમિ સમાસતઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- સાતમા તીર્થકર શ્રીસુપાર્શ્વ પ્રજુને નમસ્કાર કરીને, સંક્ષેપથી દેયાદેયની વિધિનું સારી રીતે હું વિવરણ કરું છું.

પૂર્વના પ્રકરણમાં “સંજ્ઞયોત્થાનનું” વર્ણન કર્યું. હવે તેમાં કોઈ સાધારણ હ્રવ્યથી દાન પણ કરે છે. તેથી “દેયાદેયની” વ્યવસ્થાને નિરુપણ કરવામાટે હવે દેયવિધિનું વ્યાખ્યાન કરે છે.

વ્યવહારવિધૌ દેય-વિધિઃ સ દિવિધિઃ સ્મૃતઃ ॥

દક્ષાપ્રદાનિકં નામ, દક્ષસ્થાનપકર્મ ચ ॥ ૨ ॥

અર્થ-વ્યવહારની વિધિમાં દેયવિધિ બે પ્રકારનો કહેલો છે. એક “દક્ષાપ્રદાનિક” અને બીજો “દક્ષાનપકર્મ” એમ બે પ્રકારનો છે.

હ્રવ્યં દત્ત્વા ચ યઃ સમ્યક્, આદાતું પુનરિષ્ઠતિ ॥

દક્ષાપ્રદાનિકાણ્યઃ સ, વિકલ્પઃ પ્રથમો મતઃ ॥૨॥

અર્થ- સારી રીતે હ્રવ્ય દેફને, ફરીને તે પાતું લેવાને જે હ્રવ્ય-હું, તેને “દક્ષાપ્રદાનિક” નામનો પેહેલો “દેયવિધિ” કહેલો છે;

સમ્યક્ દક્ષં ચ યઃ દ્વય-માહર્તું તન્ન શક્યતે ॥

વ્યવહારપદે દક્ષા-નપકર્મેતિ નામતઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ- સમ્યક્પ્રકારે દીધેલું જે હ્રવ્ય પાતું લેવામાં આવતું નથી, તેને વ્યવહાર માર્ગમાં બીજો “દક્ષાનપકર્મ” નામનો “દેયવિધિ” કહેલો છે.

પુનશ્ચતુર્વિધં દાનં, પ્રોક્તં દક્ષં તથેતરમ્ ॥

અદેયં દેયમિતિ ચ, વ્યવહારે વિચક્ષણેઃ ॥ ૩ ॥

અર્થ- ચલી ધ્યવહાર માર્ગમાં વિચદ્ધણ પુરુષોણ દાન ચાર પ્રકારનું કહેલું છે; દત્ત ॥ ૧ ॥-અદત્ત ॥ ૨ ॥-દેય ॥ ૩ ॥-અને અદેય ॥ ૪ ॥

“ દત્ત ” ઇટલે પાતું ન લેડ શકાય તેવું. “ અદત્ત ” ઇટલે પાતું લેડ શકાય તેવું.

“ અદેય ” ઇટલે પારકું અથવા સાધારણ હમ્ય. અને “ દેય ” ઇટલે પોતાનું અથવા અસાધારણ હમ્ય.

તેઠમાંથી “ દત્ત ” દાન ૪ પ્રકારનું છે. યસ્તુ યેચાથી લેડ તેનું મૂલ્ય આપવું તે ॥ ૧ ॥ કોડનાપર અનુકં પાલાયી દેવું તે. ॥ ૨ ॥ ઘણીસતરિકે દેવું તે. ॥ ૩ ॥ કીર્તિમાટે દેવું તે. ॥ ૪ ॥ ધર્મને અર્થે દેવું તે. ॥ ૫ ॥ અને પ્રત્યુપકારમાટે દેવું તે. ॥ ૬ ॥ એમ “ દત્તદાન ” ૪ પ્રકારનું છે.

હવે “ અદત્તદાનના ” જોદો કહે છે. “ અદત્તદાન ” શોલ પ્રકારનું છે. જયથી દાન દેવું તે. ॥ ૧ ॥ ક્રીધથી દાન દેવું તે ॥ ૨ ॥ શોકથી દાન દેવું તે ॥ ૩ ॥ છરસેકથી દાન દેવું તે. ॥ ૪ ॥ પરિહાસથી ઇટલે મશ્કરીમાંજ દાન દેવું તે ॥ ૫ ॥ ઘ-લાત્કારે દાન દેવું તે. ॥ ૬ ॥ દુઃશ્વગર્જિત ધીરાગ્યથી દાન દેવું તે. ॥ ૭ ॥ મદથી દાન દેવું તે. ॥ ૮ ॥ ગાંઠા થડ દાન દેવું તે. ॥ ૯ ॥ રોગના સયવથી રોગીણ દાન દેવું તે. ॥ ૧૦ ॥ યાદ્યપ-ણથી દાન દેવું તે. ॥ ૧૧ ॥ પરતંગ્રપણથી દાન દેવું તે. ॥ ૧૨ ॥ મોહથી દાન દેવું તે ॥ ૧૩ ॥ પ્રતિલાજની ઇછાથી દાન દેવું તે. ॥ ૧૪ ॥ કુપાત્ર ને સુપાત્રની યુક્તિથી દાન દેવું તે ॥ ૧૫ ॥ અને કુધર્મમાં ધર્મયુક્તિ લાવીને દાન દેવું તે ॥ ૧૬ ॥ ઇથી રીતે અ-દત્તદાનના શોલ જોદો છે.

છપર કહેલા શોલે પ્રકારોથી જે દાન દેવું, તે તત્વથી કહી-યેં તો અદાનજ છે.

‘ ઉપર રોગીએ દીધેલા દાનને જે અદત્ત કહ્યું છે, તેમાં અપ-
વાદ પડતો કે, ધર્મને અર્થે તેવા રોગીએ જો દાન દીધું હોય તો
તે “ દત્તદાનજ ” કહેવાય છે. અને યેવી રીતે ધર્મને માટે રોગીએ
દીધેલું દાન તેના મૃત્યુવાદ પણ તેના પુત્રે અવશ્ય દેવુંજ જોઈએ.
તે માટે બૃહદર્હતીતિમાં પણ કહ્યું છે કે,

“ રોગાગ્નિરેણ દિણં જં દાણં મુક્તધર્મકક્ષસ્ત
તસ્સય મરણે વિસુતં જુગ્મોશ્ચિયંતં ધણં દાતું ”

હવે “ અદેય દાનના ” જેદો કહે છે. “ અદેયદાન ” નવ
પ્રકારનું છે. સાધારણ ઇચ્છ્ય ॥ ૧ ॥ કોઈએ થાપણ રાખેલું ઇચ્છ્ય
॥ ૨ ॥ પુત્ર ॥ ૩ ॥ સ્ત્રી ॥ ૪ ॥ માગીને લાવેલું ઇચ્છ્ય ॥ ૫ ॥
થાણતરીકે રાખેલી વસ્તુ ॥ ૬ ॥ દેવ ઇચ્છ્ય ॥ ૭ ॥ અન્યાહિત ઇચ્છ્ય
॥ ૮ ॥ અને સર્વસ્વ ઇચ્છ્ય ॥ ૯ ॥ એ નવ પ્રકારની વસ્તુ ઉ “ અ-
દેયદાન ” કહેવાય છે. (અર્થાત્ તે વસ્તુ ઉત્તું દાન મોટી આપદા
આવી પહે તો પણ કરી શકાય નહીં.)

(કોઈક માણસ વિવાહ આદિકના પ્રયોજન માટે કોઈકનાં વ-
સ્ત્રાજૂષણો માગીને લાવ્યો હોય, અને પાત્રાં તે વસ્ત્રાજૂષણો કો-
ઈક વીજા માણસને સોંપીને તેને કહે કે, આ વસ્ત્રાજૂષણો તું
મારીવતી તેના સ્વામીને આપજે; તે વસ્ત્રાજૂષણો તેના માલિક
શિવાય વીજાને આપવાં નહીં. તે “ અન્યાહિત ઇચ્છ્ય ” કહેવાય)

(વહી પુત્ર તથા પૌત્ર આદિકનો જો પરિવાર હોય તો પો-
તાના સર્વ ઇચ્છ્યનું દાન નહીં કરી દેવું. પણ તે પુત્રાદિકના જ-
રણપોષણ માટે જેટલું ઇચ્છ્ય જોઈયે, તેટલું રાખીને બાકીના ઇચ્છ્યનું
દાન થાપવું) કેમકે તેટલું જરણપોષણ કરવું તે જરૂરનું છે. કહ્યું
છે કે, ધૃશ્ણ યૌ માતા, પિતા, પુત્ર, વાલક, તથા પતિવ્રતા સ્ત્રી,
તે સંપલાવેલું હમેશાં પ્રયત્નપૂર્વક પોષણ કરવુંજ.

હવે “ દેયનું ? સ્વરૂપ કહે છે.

દેયં તદેય વિદ્યેયં, યસ્માપહરણં ન હિ ॥

યષ્ટાત્મીયવિરોધો ન, દત્તવત્સત્ત્વદેયક ॥ ૧ ॥

અર્થ- “ દેયદાન ” તેનેજ જાણ્યું કે, જે પાત્રું લેવાય નહીં, તથા જે દીધાથી પોતાના કુટુંબીઠમાં વિરોધ ન થાય; એવી રીતનું દેયદાન પણ “ દત્તદાનની ” પેઠે સાત પ્રકારનું છે.

ધર્મનેમાટે જે યસ્તુ જે માણસને દેવાની કમુલ કરી હોય, તે માણસ જો ધર્મથી જુગત ન થયો હોય, તો તે યસ્તુ તેને દેવીજ.

દેવે ઉપર ઘર્ણપેલામાંથી જે “ અદત્તદાન ” પ્રદાન કરે છે, અને જે “ અદેયદાન ” આપે છે, તેને માટેનો દંડ કહે છે.

અદત્તગ્રાહકો લોજા-તથાડદેયસ્ય દાયકઃ ॥

એતાપુજો દંડનીયો, યયાદોષં મહીજુજા ॥ ૨ ॥

અર્થ-જે માણસ લોજાથી “ અદત્તદાનનું ” પ્રદાન કરે છે, તથા “ અદેયદાન ” આપે છે, તે યસેને તેઠના ગુન્હાપ્રમાણે રાજાએ દંડ્યા.

એવી રીતે અહીં દેયવિધિનું સંદેષથી ઘર્ણન કર્યું તેનું વિસ્તાર-પૂર્વકઃ ઘર્ણન, તે જાણવાના અજિહાવીઠણ “ વૃદ્ધર્દ્રજીતિ ” નામના શાસ્ત્રથી જાણી લેવું.

॥ ઇતિ દેયવિધિ પ્રકરણં સમાપ્તમ્ ॥

હવે દાયજાગના પ્રકરણનો પ્રારંભ કરે છે.

લક્ષ્મણાતનયં નત્વા, છુસર્દેજાદિસેવિતમ્ ॥

ગેયામેયગુણાવિષ્ટં, દાયજાગઃ પ્રરૂપ્યતે ॥ ૨ ॥

અર્થ- દેવો અને ઇન્દ્રિકોથી સેવાપેલા તથા ઘર્ણયવાલાયક એવા અનેક ગુણોથી યુક્ત થયેલા એવા થીષ્ણપ્રપુત્રને નમસ્કાર કરીને (હું) “ દાયજાગનું ” સ્વરૂપ કહું.

આગલના પ્રકરણમાં “ દેયવિધિનું ” સ્વરૂપ કહેલું છે. તેમાં “ અદેય ” एवं “ સાધારણ ” હવ્ય ચરચવાની બાબતમાં જાણ-જેવ્ય છે કહ્યું થવાથી તેમાં “ દાયજાગનું ” સ્વરૂપ કહેવું જો-ઈએ. અને તેથી હવે તે “ દાયજાગનું ” સ્વરૂપ કહે છે.

સ્વસ્વત્વાપાદનં દાયઃ, સ તુ દ્વિવિધમશ્રુતે ॥

આદ્યઃ સપ્રતિવંધશ્ચ, દ્વિતીયોઽપ્રતિવંધકઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- પોતપોતાનાપણાને પ્રતિપાદન કરનારો “ દાયજાગ ” કહેવાય છે; અને તે દાયજાગ વે પ્રકારનો છે. તેઠંમાં પેહેલો “ સપ્રતિવંધ ” નામનો છે. અને બીજો “ અપ્રતિવંધ ” નામનો છે.

“ દાયજાગ ” એટલે મા વાપ અને દાદા આદિકની વસ્તુ-જેમાંથી પોતપોતાનો જાગ, કે જે જાગમાંથી ચરચ કરતાં થકાં કોઈ અટકાવી શકે નહીં. તે “ દાયજાગ ” વે પ્રકારનો છે. એક “ સપ્રતિવંધ ” અને બીજો “ અપ્રતિવંધ ” તેઠંમાં કાકા, તથા જત્રીજા આદિકનો જો પ્રતિવંધ હોય (અર્થાત્ તેઠંનાથી જો મજમુ હોય) તો તે દાયજાગ “ સપ્રતિવંધ ” કહેવાય છે. અને પોતાના પુત્ર તથા પૌત્રાદિકોથી જો મજમુ હોય તો તે “ અપ્રતિવંધ ” કહેવાય છે. કેમકે, પુત્રપણાના સંબંધમાં હવ્યની માલેકી બાબત કઈ પ્રતિવંધ હોતો નથી.

હવે તે હવ્ય વે પ્રકારનું હોય છે. એક સ્યાવર અને બીજું જંગમ કહ્યું છે કે,

દાયો જ્ઞવતિ હવ્યાણાં, તદ્ હવ્યં દ્વિવિધં સ્મૃતમ્ ॥

સ્યાવરં જંગમં ચૈવ, સ્થિતિમત્ સ્યાવરં મતમ્ ॥ ૧ ॥

ગૃહારામાદિવસ્તૂનિ, સ્યાવરાણિ જ્ઞવંતિ ચ ॥

જંગમં સ્વાર્ણરૌપ્યાદિ, યત્પ્રયોગેણ ગચ્છતિ ॥ ૨ ॥

અર્થ- “ દાયજાગ ” હવ્યોનો હોય છે; અને તે હવ્ય વે પ્રકારનું કહેલું છે. એક “ સ્યાવર ” અને બીજું “ જંગમ ” જે

छव्य (पटले मीडकत) स्थिर रहे ते " स्थावर " कहेयाय ठे. जेमके, घर, बगीचा इत्यादिक स्थिर रहनारी वस्तुठं स्थावर कहेयाय ठे. अने सुवर्ण, रुपं इत्यादिक जे वस्तुठं प्रयोगची चाखी जाय ठे, ते जंगम कहेयाय ठे,

न विज्ञज्यं न विक्रेयं, स्थावरं च कदापि हि ॥

प्रतिष्ठाजनकं लोके, आपदाकालमंतरम् ॥ १ ॥

अर्थ- लोकोमां आयर राखनारी एवी स्थावर मीडकतना, विपत्ति काळपिना कदापी पण जाग पाड्या नही, कैयेचपी नही.

सर्वेषां अव्यजातानां, पिता स्वामी निगद्यते ॥

स्थावरस्य नु सर्वस्य, न पिता न पितामहः ॥ १ ॥

अर्थ- सर्व प्रकारनां छव्योनो, पिता स्वामी कहेयाय ठे. अने सर्व प्रकारनी स्थावर मिडकतनो स्वामी पिताके पितामह कहेयाता नची.

जीवत्पितामहे तातो, दातुं नो स्थावरं दामः ॥

तथा पुत्रस्य सज्जाये, पितामहमृतायपि ॥ १ ॥

अर्थ- जो बापनो बाप जीवतो होय, तो पिताने स्थावर मीडकत आपी देयानो हक नची; तेम ते दादाना मृत्युबादपण जो पुत्र होय, तो ते स्थावर मिडकत, पिता (बीजाने) आपी दाके नही. (अही छपल्लहणची स्थावर मीडकत मृत्यु छेड पेचयाना संबंधमां पण छपलीज हकीकत जाणपी,)

पिता स्वीयार्जितं अव्यं, स्थावरं जंगमं तथा ॥

दातुं शक्तो न विक्रेतुं, गर्भस्थेऽपि स्तनंधये ॥ १ ॥

अर्थ- पुत्र गर्भमां होय, अथवा धायणो होय तोपण, पोते उपार्जन बरेखी स्थावर वा जंगम मीडकतने पिता (बोदने) आपी दाके, अथवा येथी दाके नही.

અજ્ઞાતા અથવા હીનાઃ, પિતુઃ પુત્રાઃ સદા ભુવિ ॥

સર્વે સ્વાજીવિકાર્થે હિ, તસ્મિન્નંશહરાઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- પિતાના પુત્રો અજ્ઞાન દટલે મૂર્છા હોય, અથવા હીન દટલે અંગથી હીન અથવા આચારથી પણ જો હીન થોય, તો- પણ તેજ સર્વે તેજની આજીવિકામાટે હમેશાં આ દુનીઆમાં (પિતાની મિલકતના) જાગીદારો છે.

આપ્રાપ્તવ્યવહારેષુ, તેષુ માતાપિતાવપિ ॥

કાર્યે ત્વાવશ્યકે કુર્યા-ત્તસ્ય દાનં ચ વિક્રયમ્ ॥૧॥

અર્થ-હવે તે પુત્રો જ્યારે વ્યાપારમાં જોનાઈ જાય, ત્યારે માતા- પિતા, અવશ્ય કાર્ય પદ્યે, તે મિલકતનું દાન અને વેચાણ કરી શકે.

ધર્મ, જ્ઞાતિ, અને કુટુંબના કાર્ય માટે, અને આપણીને દૂર કરવા માટે માતાપિતાપણ સ્થાયર મિલકતનું દાન અથવા વેચાણ કરી શકે, અહીં “ માતાપિતા ” એ શબ્દના સપક્ષદાણથી મોટા જાણને પણ જાણી લેવો. પણ તેમાં અપવાદ દટલો કે, વાકીના નાના જાણે જો વાઙ્મયપણના જાણથી અનુમતિ દેવાને અસમર્થ હોય તો, મોટો જાણ પોતાની ઇચ્છા મુજબ જરૂરના પ્રસંગમાં દાનાદિક કરવાને સમર્થ થાય.

હુઃસ્વાગારે હિ સંસારે, પુત્રો વિશ્રામદાયકઃ ॥

યસ્માદત્તે મનુષ્યાણાં, ગાર્હસ્થ્યં ચ નિરર્થકમ્ ॥૧॥

અર્થ-હુઃસ્વોના સ્થાનક સરસ્થા યથા આ સંસારમાં પુત્ર છે તે હરેહર વિશ્રામ આપનારો છે, કે, જે પુત્રવિનાનું ગૃહસ્થીપણું કેવલ નિરર્થક છે.

યસ્ય પુણ્યં વલિષ્ઠં સ્યા-ત્તસ્ય પુત્રા અનેકશઃ ॥

સંજ્ઞાયેકત્ર તિષ્ઠંતિ, પિત્રોઃ સેવાસુ તત્પરાઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ-જે માણસનું પુણ્ય બલવાન છે, તેના ઘણાં, પુત્રો સાથે રહીને માતપિતાની સેવામાં તત્પર રહે છે.

લોજાદિકારણાઝાતે, કલૌ તેષાં પરસ્પરમ્ ॥

ન્યાયાનુસારિજિઃ કાર્યા, દાયજાગવિચારણા ॥૧॥

અર્થ- (ત્યારવાદ) લોજાદિકના હેતુથી તેઠં વધે પરસ્પર ગ્યારે શ્રેષ્ઠ થાય, ત્યારે ન્યાયાધીશોએ તેઝના દાયજાગમાટે વિચાર કરવો જોઈએ.

હવે પુત્રોવધે તે દાયજાગ કેવી રીતે હોય ? તે કહે છે.

પિત્રોરુર્ધ્વં તુ પુત્રાણાં, જાગઃ સમઝદાદતઃ ॥

તયોરન્યતમે નૂનં, જયેજાગસ્તદિચયા ॥ ૧ ॥

અર્થ- માતપિતાના મૃત્યુવાદ સર્વ પુત્રોનો (મિદકતમાં) સરખો જાગ હોય છે. પણ તે માતા અથવા પિતામાંથી કોણુજો હ્યાત હોય, તો તે માતા અથવા પિતાની શ્રમામુજય (પુત્રોને) જાગ મહે છે.

(ઘીજી જગોએ જે એમ કહ્યું છે કે, “ જ્યેષ્ઠ પટલે મોટા પુત્રને ધમણો જાગ આપ્યો ” એવી રીતની વિષમ જાગની કદવના માતપિતાની શ્રમાનુસાર કહેલી છે.) પણ તે કદવના ફક્ત પિતા-સંબંધિ પટલે પિતાએ સ્પર્જન કરેલી મીદકતમાટે છે. પણ દાદા-સંબંધિ સ્પર્જન કરેલી મીદકતને તે કદવના છાગુ પડે નહીં.

હવે અહીં માતપિતાએ કરેલું કરજ કોણે

અને કેવી રીતે દેવું ? તે કહે છે.

વિજ્ઞક્તા અવિજ્ઞક્તા યા, સર્વે પુત્રાઃ સમાંશતઃ ॥

પિત્રો ઈણં મદત્ત્વેવ, જયેયુર્જાગજાગિનઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—જુદા હોય અથવા સાથે હોય, તો પણ સર્વ પુત્રોએ તુલ્ય હિંસાથી માતપિતાનું કરજ આપીનેજ તેની (માતપિતાની) મિલકતમાં જાગીદાર થવું.

હવે પિતાએ કરેલા વિષમ જાગના પ્રમાણપણામાં અને અપ્રમાણપણામાં શું હેતુ છે ? તે કહે છે.

ધર્મતચ્છેત્પિતા કુર્યાન્પુત્રાન્ વિષમજાગિનઃ ॥

પ્રમાણં વૈપરીત્યે નુ, તત્કૃતસ્યાપ્રમાણતા ॥ ૧ ॥

અર્થ—ધર્મથી પિતા જો પુત્રોને વિષમજાગી કરે (અર્થાત્ કોઈ પુત્રને ઘોડી મીલકત આપે, અને કોઈ પુત્રને વધારે મિલકત આપે, તો તે પ્રમાણજૂત કહેવાય છે, પણ તેથી જો વૈપરીતપણે યેષણ કરે, તો તે અપ્રમાણજૂત કહેવાય.

હવે કેવો પિતા વિપરીતપણાથી જાગ કરે છે? કે જેથી તેણે કરેલો જાગ અપ્રમાણજૂત કહેવાય? તે કહે છે.

અગ્રચિત્તોઽતિવૃદ્ધશ્ચ, વ્યજિચારરતસ્તુ યઃ ॥

દ્યૂતાદિવ્યસનાસક્તો, મહારોગસમન્વિતઃ ॥ ૧ ॥

ઉન્મત્તશ્ચ તથા મુહુઃ, પશુપાતયુતઃ પિતા ॥

નાધિકારી જવેદ્જાગ-કરણે ધર્મયર્જિતઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ—અગ્રચિત્તવાળો, અત્યંત વૃદ્ધો થયેલો, વ્યનિચારમાં આમત્ત થયેલો, ઝુગાર આદિકના વ્યમનમાં જોડાયેલો, મહાન રોગે કરીને યુક્ત થયેલો, ઉન્મત્ત થયેલો, ક્રોધિત થયેલો, પશુ-પાતે કરીને યુક્ત થયેલો, અને ધર્મે કરીને રહિત થયેલો એવો પિતા (પુત્રોને) જાગ પાટી આપવા માટે અધિકારી નથી.

વિજાગ પાટ્ટની યેણાણ જે નાટ્ટું હતુ (યાત્ર દોચાથી) જાગજા અથવા પરણેલા ન હોય, તેની તે મંરંધિ મોઝણ કાંઈ કરવી ? તે કહે છે.

અર્ચ-શ્રુતાન્વયપ્રાપ્તિ, મંચુર્ય જ્ઞાતરઃ સ્વયમ્ ॥

અર્ચશિષ્ટં ધનં સર્વે, વિજ્ઞાપ્યેયુઃ પરસ્પરમ્ ॥ ૧ ॥

અર્ચ-મો જાડઈ રજુ જોણા યા પગાંણા. યા ધંધે લાંગણા મ હોય, (તેઈને માટે વૃક્ષ અણાચરી રક્ષમ જાગ પાટતી પેણાણ શાખી જોણ) કે જે રક્ષમમાંથી તેઈની તે મંદધિ મોઢાણ જાડઈણ કરવી. અને તેમ કરતાં જે હવ્ય થયે, તે હવ્ય તેઈણ પાગર વેંચી લેયું.

એ માના અને મોટા જાડઈની વચ્ચે, મોટા જાડનો પેટલો અધિકાર હોય છે ? તે કહે છે.

અનુજાનાં લપુત્રે નુ, સર્પયાપ્યગ્રજો ધનમ્ ॥

મર્પ ગૃણતિ તર્પિત્વં, તદા તાન્પાલયેત્સદા ॥ ૨ ॥

અર્ચ-માના જાડઈની લપુ અપમ્યામાં, તેઈના જાગનું મર્પ વિનામંદધિ હવ્ય મોટા જાડ પોતાના સ્વાધીનમાં રાણું. અને તે મમયે તેઈનું પોષણ કરયું.

વિજ્ઞાતાનવિજ્ઞાતાન્યે, જ્ઞાતૃન્ જ્યેષ્ઠઃ પિતૈવ સઃ ॥

પાલયેત્તેડપિ તં જ્યેષ્ઠં, સૈર્પતે પિતરં યયા ॥ ૧ ॥

અર્ચ-જુદા થણા હોય, અથવા જેણા રહેણા હોય, વયા જાડઈને મોટા જાડ વિજ્ઞાની પેઠેજ પાલયા, અને તે જાડઈણ વળ વિજ્ઞાની પેઠેજ મોટા જાડની મેવા કરવી.

પૂર્વજેન તુ પુત્રેણ, અપુત્રઃ પુત્રવાન્ જયેત્ ॥

તતો ન દેયઃ સોડન્યસ્મે, કુટુંબાધિપતિર્યતઃ ॥ ૨ ॥

અર્ચ-પ્રથમ હપ્પણ થણા પુત્રથી અપુત્ર માણસ પુત્રવાન થાય છે. માટે તે પહેલો પુત્ર વીજાને આપવો નહીં, કેમકે, તે કુટુંબનો અધિપતિ થાય છે.

अने आ हेतुथीज केटलाको एकहुं ठे के,
 ज्येष्ठ एव हि गृहीयात्, पैत्र्यं धनमशेषतः ॥
 शेषास्तदनुसारित्वं, जजेयुः पितरं यथा ॥ १ ॥

अर्थ—मोटा पुत्रेज सघलुं पितासंवंधि छव्य ग्रहण करवुं, अने बाकीना पुत्रोए, पिताजीनी पेजेज से मोटा जाइना कहेवा प्रमाणे धर्तवुं.

हवे विजाग पाइयावाद जनमेखी बेहेननो विवाह, मातपिता परलोक गयावाद कोणे करवो ? से कहे ठे.

एकानेका च चेत्कन्या, पित्रोरुर्ध्वं स्थिता तदा ॥

स्वांशात्पुत्रस्तुरीयांशं, दत्त्वावश्यं विवाह्यते ॥ १ ॥

अर्थ—एक अथवा तेथी धधारे एवी बेहेनोने, मातापिता परलोक गयावाद, जाइए पोताना जागमांथी चौथो जाग आपीने अवश्य तेणीने परणावबी जोइए.

हवे दायजागमां कन्यानो जाग होय के नही? से माटे कहे ठे.

विवाहिता च या कन्या, तस्या जागो न कर्हिचित् ॥

पित्रा प्रीत्या च यद्वत्तं, तदेवास्या धनं जवेत् ॥ १ ॥

अर्थ—जे कन्यानो विवाह थयो होय, ते कन्यानो दायजाग होयज नही, तेणीने मातपिताए जे कइं छव्य प्रीतिथी आप्युं होय, सेज छव्य तेणीनुं थाय.

विजाग पाइती समये जरतारे पोतानी स्त्रीठने केटलो जाग आपयो जोइए ? से माटे कहे ठे.

यावतांशेन तनया, विजक्ता जनकेन तु ॥

तावतैव विजागेन, मुक्ताः कार्या निजस्त्रियः ॥ १ ॥

અર્થ-જેટલા ખાગથી પિતાપુત્રોને જુદા કર્યા હોય (અર્થાત્ ખાગ પાડતી વેલાપુ પિતાપુત્રોને જેટલો ખાગ આપ્યો હોય) તેટલોજ ખાગ તેણે પોતાની સ્ત્રીઝને પણ આપવો.

હવે પિતાના મૃત્યુ બાદ, જ્યારે પુત્રો પોતાની મીષ્કતની વેષણ કરતા જેસે, ત્યારે માતાને કેટલો ખાગ આપવો? તથા તે માતાના મૃત્યુ બાદ તેના ધનનો કોણ સ્વામી થાય? તેને માટે કહે છે.

પિતુર્ઋષે નિજાંચાયાઃ પુત્રૈર્જાગશ્ચ સાર્ધકઃ ॥

લૌકિકવ્યવહારાર્થ, તન્મૃતૌ તે સમાંશિનઃ ॥૨॥

અર્થ-પિતાના મૃત્યુ બાદ પોતાની માતાનો પુત્રોપ લૌકિક વ્યવહાર માટે અરપો અરધ ખાગ પાડવો, અને તે માતાના મૃત્યુબાદ તેણીની મીષ્કત પુત્રોપ સરલે હિસ્સે વેચી લેવી.

(પિતાના મૃત્યુબાદ વિનાગ પાડ્યા માટે તૈયાર થયેલા પુત્રોપ પોતાની જો પછી માતાઝ હોય, તો તેઝમાંથી મોટીને ઘણે ખાગ આપવો; કેમકે, તે પૂજ્ય હોવાથી વ્યવહાર આદિક કાર્યોમાં તેણીનેજ અધિકાર હોય છે. અને તેણીના મૃત્યુબાદ જો તેણીને દીકરી અથવા દીકરીનો દીકરો ન હોય, તો તેણીની મીષ્કત સર્વ પુત્રોપ તુલ્ય હિસ્માથી વેચી લેવી.)

હવે જોમહાંતરિકે જન્મેલા પુત્રોમાં જ્યેષ્ઠપણું કોને પ્રાપ્ત થાય તે માટે કહે છે.

પુત્રયુગ્મે સમુત્પન્ને, યસ્ય પ્રથમનિર્ગમઃ ॥

તસ્યૈવ જ્યેષ્ઠતા ફેયા, હત્યુક્તં જિનશાસને ॥ ૨ ॥

અર્થ-જોડલાં તરિકે જો પુત્રોનો જન્મ થાય, તો જે પુત્રનું (યોનિદ્વારથી) પ્રથમ આગમન થાય, તેનેજ જ્યેષ્ઠપણું જાણવું. પછી રીતે જિનશાસનમાં કહેયું છે.

હવે પુત્રીનો જન્મ થવાવાદ જો પુત્રનો જન્મ થાય, તો તેઝમાંથી કાને જ્યેષ્ઠપણું મળે તે સૂચવતા થકા કહે છે.

હિતા પૂર્વમુત્પન્ના, સુતઃ પથ્યાઙ્ગવેદ્યદિ ॥

પુત્રસ્ય જ્યેષ્ઠતા તત્ર, કન્યાયા ન કદાચન ॥૧॥

અર્થ- પેદેલાં પુત્રીનો જન્મ થાય, અને પત્ની જો પુત્રનો જન્મ થાય, તોપણ જ્યેષ્ઠપણું પુત્રનેજ પ્રાપ્ત થાય, પુત્રીને કરાવિ-
વત્ જ્યેષ્ઠપણું પ્રાપ્ત ન થાય.

હવે જે માણસને एकज दीकरीज હોય, અને બીજાં કંઈ સં-
તાન ન હોય. તો તે માણસના હૃદયનો કોણ માણીક આવે ! તે
દેશાડતા થકા કરે છે.

यस्यैकायां तु कन्यायां, जातायां नान्यसंततिः ॥

प्राप्तां तस्य वाधिपत्यं, सुतायास्तत्सुतस्य च ॥૧॥

અર્થ- તે માણસને एकज दीकरी હોય, અને તે શિષા-
વ બીજી મેનવિ ન હોય. તે માણસના મુલ્યપાદ તેના ધનની મા-
નવી ભરી પુત્રીન અને તે પુત્રીના પુત્રને પ્રાપ્ત થાય. કન્યું છે જે,

आरामेन जायते पुत्रः, पुनेण दुहिता समा ॥

तस्यामारमणि तिष्ठतां, कथमन्यां धर्म श्रेष्ठ ॥ ૧ ॥

અર્થ- પુત્ર ગોલાથી જ છળજ થાય છે, અને પુત્રી પણ તે પુ-
ત્રની, મુદત્ત જ છે. માટે ભરી મીઠા આગમન ભરી પુત્રી મોંઘે રહે,
હી જ માણસ કયવ જાનું શુદ્ધ રાકે ?

અને ગિતા અનુસ મનુ પામે, આને તેના હૃદયની માણીથી
અન્યથાનાથી પુત્રીન અને પુત્રીના દીકરાને કરી. તેને તેમાં
કહ માણસ કયવની માણીથી જાની ? અને ગિતાના હૃદયની
માણીથી, જાની ? તેને માટે કહે છે.

मृदाति प्रत्ननी-इय-मृदा च यदि कन्यका ॥

विकृतप्रत्नमेव हि, देहिनिषः सुतर्था बोध ॥ ૧ ॥

अर्थ- परएली कन्या जो पोतानी मातानुं छव्य ग्रहण करे, तो तेणीनो पुत्र एटले दोतरो पितानुं छव्य मुखेयी ग्रहण करे.

पौत्रदोहिप्रयोर्मध्ये, जेदोऽस्ति न हि कथन ॥

तयोर्देहे हि संबंधः, पित्रोर्देहस्य सर्वथा ॥ १ ॥

अर्थ- पाँत्र (एटले दीकरानो दीकरो) अने दोहिप्र (एटले दीकरीनो दीकरो) ए यत्नेमां कंडं पण जेद नथी, केमके, तेठे यत्नेना शरीरमां मातपिताना शरीरनो सर्वथाप्रकारं संबंध ठे.

एये परएली पुत्री जो कंडं पण संतानविना मृत्युपामे, तो ते-
णीना छव्यनो कोण मालिक थाय ! ते कहेंगे.

विवाहिता च या कन्या, चेन्मृताऽपत्यवर्जिता ॥

तदा तद्द्युम्नजातस्या-धिपतिस्तत्पतिर्जवेत् ॥ १ ॥

अर्थ-परएली एयी कन्या जो संतानविना मृत्यु पामे, तो तेणीना सर्व धननो मालिक तेणीनो स्वामी थाय.

पिताए जागो पाही दीधावाद जन्मेखा पुत्रने कोनो हिंस्तो मखे ! ते कहे ठे.

विजागोत्तरजातस्तु, पुत्रः पित्रंशजाग् जवेत् ॥

नापरेभ्यस्तु प्रातृभ्यो, विजक्तेभ्योऽशमाप्नुयात् ॥ १ ॥

अर्थ-(बीजा पुत्रोनी) विजाग पाख्यावाद जन्मेखा पुत्रने पितानी मिष्टकतमांथी जाग मखे पण जुदा थएखा एया बीजा जाइउनी मीष्टकतमांथी जाग मखे नहीं. (आ छपरयी खुष्टुं ठे के, विजाग पाख्या पेहेखां जन्मेखा सर्व जाइउने सरखो भाग मखी शके ठे.)

पिताना मृत्यु पत्री पुत्रो जुदा थयावाद जन्मेखा पुत्रनो जाग शी रीते पडे ! ते कहे ठे.

पितुरूर्ध्वं विज्रक्तेषु, पुत्रेषु यदि सोदरः ॥

जायते तद्विज्ञागः स्या-दायव्ययविशोधितात् ॥१॥

अर्थ- पिताना मृत्यु पत्री, पुत्रो जुदा थयाबाद जो सहोदर जाइनो जन्म थाय, तो तेनो विज्ञाग पोताना जागमांथी आव-क जावकना विशोधनथी थाय. (जाग पाडती घेखाए मातानो गर्ज जो स्पष्ट रीते न जणातो होय, तो जुदा थएला जाइए पावखथी जन्मेला पुत्रने आवक जावकनो हिसाब करीने पो-ताना जागमांथी पोताना सरखोज जाग देवो. अने मातानो गर्ज जो स्पष्ट रीते जणाय तो तेणीना असवकाखसुधीनी राह जोड़ने तयारबाद जाग पाडयो.)

हवे ब्राह्मण आदिक त्रणे वर्गनी सवर्ण सवर्ण स्त्रीथी उत्पन्न थएला पुत्रने शरीरीते जाग आपवो? ते देखाडता थका कहे ठे.

ब्राह्मणस्य चतुर्वर्णाः, स्त्रियः संति तदा वसु ॥

विज्रज्य दशधा तज्ज्ञान, चतुस्त्रिघंशजागिनः ॥१॥

अर्थ- जो एक ब्राह्मणने चारे वर्णोंनी स्त्रीठ होय, अने ते-उंथी उत्पन्न थएला पुत्रो जो होय, तो ते ब्राह्मणे पोतानी मी-हकतना दश हिस्सा पाडवा; अने तेमांथी अनुक्रमे ब्राह्मणीथी उत्पन्न थएला पुत्रने चार जागो आपवा, क्षत्रीआणीथी उत्पन्न थएला पुत्रने त्रण जागो आपवा अने वाणीआणीथी उत्पन्न थएला पुत्रने घे जागो आपवा.

कुर्यान्पितावशिष्टं तु, जागं धर्मे नियोजयेत् ॥

शूजाज्ञातो न जागाहो, जोजनांशुकमंतरा ॥ १ ॥

अर्थ- बाकी रहेखो एक जाग पिताए धर्ममार्गमां यापरयो; अने शूद्र स्त्रीथी जो पुत्र उत्पन्न थयो होय, तो तेने जोजन अने यस्त्रयिना बीजो जाग मखे नहीं.

द्वत्रिंशद्जातः सवर्णाया-मर्धजागी विज्ञात्मजात् ॥

जातस्तुर्योश्चजागी स्या-भूजोत्पन्नोऽन्ववस्त्रजाक् ॥१॥

अर्थ- एक द्वितीय पितानो द्वितीयाणीथी उत्पन्न थप्लो पुत्र
अर्ध जागनो मासिक थाय, पाणीआणीथी उत्पन्न थप्लो पुत्र
चोथा जागनो मासिक थाय, अने शूडस्त्रीथी उत्पन्न थप्लो पु-
त्रने फक्त जोजन अने पत्तो मले.

पैश्वाद्जातः सवर्णायां, पुत्रः सर्वपतिर्जयेत् ॥

शूद्राद्जातो न दायादो, योग्यो जोजनवाससाम् ॥१॥

अर्थ- एक पणिक पितानो पाणीआणीथीज उत्पन्न थप्लो
पुत्र सर्व मिश्रकतनो मासिक थइ शके, अने शूड स्त्रीथी उत्पन्न
थप्लो पुत्रने जाग न मले, तेने फक्त जोजन अने पत्तो मले.

वर्णत्रये यदा दासी-वर्गगूडात्मजो जयेत् ॥

जीपत्तातेन यत्तस्मै, दत्तं तत्तस्य निश्चितम् ॥ १ ॥

अर्थ- व्रणे वर्गमां, दागीरूप एवी कोइ शूडस्त्रीथी जो पुत्र-
नो जन्म थाय, तो पिताए जीपतां थकां जे वस्तु तेने दीधेन्नी
होय, ते परनुनो ते निधये करीने मासिक थाय.

मृते पितरि तत्पुत्रेः, कार्यं तेषां हि पालनम् ॥

नियंधद्य तथा कार्य-स्तातं येन स्मरन्ति हि ॥ १ ॥

अर्थ- पिताना मृत्युवाद सेना पुत्रोए ते दासीपुत्रोतुं पालन
करतुं; अने तेठने माटे एवी गोठवण करी आपथी, के जेन्नी
तेठ पिताजीने मंजाय्या करे.

शूडस्य स्त्री जयेद्दूडी, नान्या तज्जातसूनयः ॥

यायंतस्तेऽखिला नूनं, जयेमुः समजागिनः ॥ १ ॥

अर्थ- शूजनी खीतो शूजीज होय, बीजी जातिनी होय नहीं. माटे तेहीनाथी उत्पन्न थएखा जेटखा पुत्रो होय, तेउं सपखा खरेखर तुइय जागोवाखा थाय.

हये शूजे नहीं परणेली एवी दासीथी उत्पन्न थएखा पुत्रने शीरीते जाग मखे ? ते कहे ठे.

दास्यां जातोऽपि शूजेण जागजाक् पितुरिच्छया ॥

मृते तातेऽर्धजागी स्याद्बुढाजो ज्ञातृजागतः ॥ १ ॥

अर्थ- शूजथी दासीने पेटे जन्मेखा पुत्रने (पितानी हया-
तिमां) पितानी ज्ञामुजय जाग मखे; अने पिता जो मृत्युपामे
तो तेना मृत्युवाद ते अर्धजागी थाय, अने परणेली एवी (दा-
सीथी) उत्पन्न थएखा पुत्रने जाउजेनी तुइय जाग मखे. (यडी
पिताने जो बीजा पुत्रो न होय, तेम दीकरीनो दीकरो पण न
होय, तां ते दासीपुत्र पितानी मर्य मीइकतनो माझिक थाय.

हये कोइक माणम स्त्रीयाखो अने पुत्रयाखो, अथवा पुत्र-
नानो, जो अति छम रोगथी पीडीत थयो होय, अने तेथी
पोनानी बीयवानी आशा गोडीने, पोनाना धननी रक्षामाटे जे
बीजा कोइ माणमने अधिकारी (ब्रम्ही) नीमे, ते अधिकारी
(ब्रम्ही) केया होय तो योग्य कहेयाय ? ते कहे ठे.

जीयनाशाधिनिर्मुक्तः, पुत्रयुक्तोऽथवा परः ॥

सपत्नीकः स्वरक्षार्थे, अधिकारपदे नरम् ॥ १ ॥

दत्त्वा स्तेर्य मनामाकं, राजाक्षासाद्विसंयुतम् ॥

वृत्तिनं धनिनं मान्यं, व्यापयेत्स्त्रीमनोऽनुगम् ॥ २ ॥

अर्थ- बीयवानी आशाथी रदिन थएखो एयो स्त्रीयाखो मा-
णम, पुत्रान् होय, अथवा पुत्रनानो होय, संपन्न मेने पो-
नना इच्छनी रक्षामाटे, अधिकारी माणमने (ब्रम्हीने) नी-

मघो. ते अधिकारी माणस कुखिन, ज्वयवान, माननीक, अने पोतानी स्त्रीना मनने अनुकुल पडतो होचो जोइए. वली तेया अधिकारीने मरतीवेखाए, तेने पोताना नामनी सइवालुं ढखत करी आपवुं, अने तेमां राजानी आझा, तथा साही नखाववी. (अही अधिकारीमाटे “ माणस ” एवो शब्द कह्यो ठे, ते शब्द जातिवाचक ठे, माटे छपलहणथी तेया एक अथवा तेथी प-धारे माणसोने पण अधिकारी (ब्रस्टी) करी शकाय.

ह्ये स्वामिना मृत्युवाद तेवो अधिकारी माणस, अधिकार मेळवीने, ते धनने नष्ट करे, अथवा खाइ जाय, अथवा ते वि-धवा स्त्रीनी मननी इष्टाप्रमाणे न यर्ते, तो शुं करवुं ? ते कहे ठे.

प्राप्याधिकारं पुरुषः, परासौ गृहनायके ॥

स्वामिना स्थापितं ज्व्यं, ज्ञदयेष्टा विनाशयेत् ॥ १ ॥

जवेच्चेत्प्रतिकूलश्च, मृतयध्वाः कथंचन ॥

तदा सा विधवा सद्यः, कृतज्ञं तं मदाकुलम् ॥ २ ॥

भूपाज्ञापूर्वकं कृत्वा, स्वाधिकारपदच्युतम् ॥

नरैरन्यैः स्वविश्वस्तैः, कुलरीतिं प्रचालयेत् ॥ ३ ॥

अर्थ- घरना स्वामिना मृत्युवाद अधिकारीतरीके (ब्रस्टी तरीके) स्थापेलो माणस जो स्वामिण राखेसा ज्वयने खाइ जाय, अथवा नष्ट करे, अने मृत्युपामेला स्वामिनी विधवा स्त्रीची प्रतिकूल यर्ते, तो ते विधवाए, ते कृतज्ञ अने मदोन्मत्त माण-सने तुरत राजानी आझा खेइने तेना अधिकारथी दूर करचो. अने पोताना विश्वास एवा चीजां माणसोची काम खेवुं.

तज्व्यमति यत्नेन, रक्षणीयं तथा सदा ॥

कुटुंबस्य च निर्वाह-स्तन्मिषेण जवेद्यथा ॥ १ ॥

अर्थ- यही ते ज्येष्ठानुं तेणीए अति प्रयत्नपूर्वक रक्षण करवुं; अने तेनुं एवी रीते रक्षण करवुं, के जेयी तेमांथी उत्पन्न थएला व्याजथी कुटुंबनो निर्वाह चाले.

सत्पौरसे तथा दत्ते, सुविनीतेऽथवा सति ॥

कार्ये सावश्यके प्राप्ते, कुर्याद्दानं च विक्रयम् ॥ १ ॥

अर्थ- यिनयवंत एवो औरस अथवा दत्तक पुत्र होते ठते, (ते विधवाए) जरुरनुं कार्य पडते ठते (पोतानी मिदकतमांथी) दान तथा बेचाण करवुं.

हवे जर्तारना मृत्युवाद तेना धननो स्वामी

कोण थाय ? ते कहे ठे.

ज्रष्टे नष्टे च विद्विसे, पत्यौ प्रव्रजिते मृते ॥

तस्य निःशेषवित्तस्या-धिपा स्याद्वरवर्णिनी ॥ १ ॥

अर्थ- जरतार जो ज्रष्ट थयो होय, नष्ट थयो होय, विद्विस्त थयो होय, दीक्षित थयो होय, अथवा मृत्यु पाम्यो होय, तो तेनी सर्व मिदकतनी मालिकी तेनी स्त्रीने मखे.

कुटुंबपालने शक्ता, ज्येष्ठा या च कुलांगना ॥

पुत्रस्य सत्वेऽसत्वे च, जर्तृवत्साधिकारिणी ॥ १ ॥

अर्थ- जे मोटी कुलीन स्त्री कुटुंबनुं पालन करवामां शक्ति-वंत होय, ते पुत्र होते ठते, अने पुत्र न होते ठते पण जर्तारनी पेठे अधिकारी थइ शके ठे.

हये तेयी विधवा स्त्रीने जो औरस पुत्र न होय, तो तेणीए कयो पुत्र दत्तक करवो ? ते कहे ठे.

प्रातृव्यं तदज्ञावे तु, स्वकुटुंबात्मजं तथा ॥

असंस्कृतं संस्कृतं च, तदसत्त्वे सुतासुतम् ॥ १ ॥

અર્થ- (જરતારના) જત્રિજાને, તે ન હોય તો જણેલા અ-
થવા નહીં જણેલા પણ પોતાના કુટુંબિના લોકરાને, તે ન હોય
તો પુત્રીના પુત્રને દક્ષક કરવો.

યંધુજં તદજ્ઞાયે તુ, તસ્મિન્નસતિ મોચજમ્ ॥

તસ્માસત્યે લઘું સત્ત-વર્ષસંસ્થં ચ દેવરમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ- તે જો ન હોય તો જાણના પુત્રને, તે જો ન હોય
તો મોત્રીને, તે જો ન હોય તો સાત વર્ષના માના દેવરને
તેણીપ દક્ષક કરવો.

વિધવા સ્વૌરસાજ્ઞાયે, ગૃહીત્યા દક્ષરીતિતઃ ॥

અધિકારયદે યત્નુઃ, સ્થાપયેત્યંચ સાક્ષિતઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ- પોતાને સ્વૌરસ (સગો) પુત્ર ગ્યારે ન હોય, ત્યારે વિ-
ધવા, કોઈને દક્ષક કરીને પંચમી સાક્ષિપૂર્વક પોતાના જરતારના
અધિકાર પદપર સ્થાપવો.

યથાસૌ દક્ષકઃ પિત્રોઃ, પ્રીત્યા સેવાસુ તત્પરઃ ॥

વિનયઃ કૃત્તિનિષ્ઠઃ, જવેદૌરસવસત્તદા ॥ ૨ ॥

અર્થ- દરે તે દક્ષક પુત્ર પ્રીતિપૂર્વક તે માતૃપિતાની સેવામાં
તત્પર થાય, અને વિનયથી કૃત્તિકારક થાય, સો તે સગાપુત્રની
વરોચરજ થાય છે.

દેવે તે દક્ષક પુત્ર સેવામાં શું રીતિ છે ? કહે છે,

અમ્રજા મનુજઃ સ્ત્રી યા, ગૃહીયાદિ દક્ષકમ્ ॥

તદા તન્માતૃપિત્રાદે-લૈર્યં વંશવાદિસાક્ષિયુઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ- સંતાનવિનાનો પુરુષ અથવા સ્ત્રી જો દક્ષક પુત્ર છે તો
તેણે યંધુ આદિકની માણીપૂર્વક, તે દક્ષકના માતૃપિતાપામથે
લલત કરાવી છે.

અર્થ-પોતાની જાતનીજ પવી સ્ત્રીથી (દત્તક લીધાવાદ) જો આરમ પુત્રનો જન્મ થાય તો, દત્તકને ધોધો જાગ મલે. અને વીજી જાતની સ્ત્રીથી ઉત્પન્ન થયેલાં વાલકોને ફક્ત જો-જન અને કપટાં મલે. (ધણી તે વસતે તે દત્તક પુત્રને ધોધો જાગ આપી જુદો કરવો. અને ઘરનો સર્વ કારજાર આરમપુત્રને સોંપવો.

હવે પુત્રો કેટલા પ્રકારના અને શું લક્ષણોવાલા હોયાં તે કહે છે.

આરસો દત્તિમથ્થેતિ, મુખ્યો ક્રીતઃ સહોદરઃ ॥

દાહિત્રથ્થેતિ કથિતાઃ, પંચ પુત્રા જિનાગમે ॥ ૧ ॥

અર્થ-આરસ, દત્તક, ઘેષાથી લીધેલો, સહોદર, અને દાહિત્ર એ પાંચ પ્રકારના પુત્રો જિનાગમમાં કહેલા છે.

(પોતાની ધર્મપત્નીથી જે પુત્રનો જન્મ થયો હોય, તે “આરસપુત્ર” કહેવાય. પોતાના શુદુંચના પદ્મા કોઈ પુત્રને તેના માત-પિતાએ પ્રીતિથી જે આપ્યો હોય તે “દત્તકપુત્ર” કહેવાય. મૂલ્ય આપી ઘેષાથી લીધેલા પુત્રને “ક્રીતપુત્ર” કહેવાય. પોતાનો નાનોજાઈ તે “સહોદરપુત્ર” કહેવાય. અને દીકરીનો દીકરો તે “દાહિત્રપુત્ર” કહેવાય.)

પૌનર્જયશ્ચ કાનીનઃ, પ્રચ્છન્નઃ ક્ષેત્રજસ્તથા ॥

કૃત્રિમથ્થોપધિ-ઋથ, દત્તથ્થેવ સહોદજઃ ॥ ૨ ॥

અષ્ટાવમી પુત્રકલ્પા, જૈને દાયહરા ન હિ ॥

તીર્થાતરીયશાસ્ત્રે ચ, કલ્પિતાઃ સ્વાર્થસિ-ઋથે ॥ ૩ ॥

અર્થ-જર્તારના મરણવાદ તે વિધવા સ્ત્રીને કોઈ વારના પુરુષથી ઉત્પન્ન થયેલો પુત્ર “પૌનર્જય” કહેવાય; (પરણ્યાવીનાની) કન્યાને ઉત્પન્ન થયેલો પુત્ર “કાનીન” કહેવાય. જરતાર જી-વતાંત્રતાં પણ પરપુરુષથી ગુસ્તરીતે ઉત્પન્ન થયેલો પુત્ર “પ્રચ્છન્ન”

કહેવાય. પોતાની સ્ત્રીને દેવરથી અથવા જેઠથી ઉત્પન્ન થયેલો પુત્ર “દેવરજ” કહેવાય. ગરાસ આદિકની આજીવિકાનો લોભ દેખાતીને પોતાના સ્વાધિનમાં લીધેલો પુત્ર “કૃત્રિમ” કહેવાય. કોઈ કારણથી માતપિતાએ તજી દીધેલા પુત્રને જો કોઈ લેઈ લીધો હોય તો તે “ઉપધિજ્ઞ” કહેવાય. માતપિતાએ કહાડી મેટ્યાથી તેડેને તજીને પોતાની મેલે જે આવ્યો હોય તે “દત્ત” કહેવાય. સગર્જા કન્યાનો વિવાહ થયાનાદ તેણીથી ઉત્પન્ન થયેલો પુત્ર “સહોદજ” કહેવાય. એ આઠે પ્રકારના પુત્રોને અન્યદર્શનીઠંણ સ્વાર્થ માટે દાયજાગના માલિક તથા પિંડદાન દેનારા કહ્યા છે. પણ તેડેમાં જારપણાદિકનાં દૂષણો હોવાથી જૈનશાસ્ત્રોમાં તેડેને દાયજાગના માલિક કહ્યા નથી.

સ્વામિના મૃત્યુનાદ તેના ધનની માલિકી અનુક્રમે કોને મળે ? તે કહે છે.

પત્ની પુત્રશ્ચ પ્રાતૃવ્યાઃ, સપિંડશ્ચ હુહિતૃજઃ॥

વંધુનો ગોત્રજશ્ચ સ્વ-સ્વામી સ્વાહુત્તરોત્તરમ્॥૧॥

અર્થ-સ્ત્રી, પુત્ર, (જરતારના જાડના દીકરા) “સપિંડ” ઇટલે માત પેદેની મુલ્લિનો વંશજ, દીકરીનો દીકરો, “વંધુજ” ઇટલે પાંદ પંદેની મુલ્લિનો વંશજ, તથા ગોત્રી ઇમ અનુક્રમે ધનના માલિક થાય.

તદનાયે ચ જ્ઞાતીયા-સ્તદજ્ઞાયે મહીજ્ઞજા ॥

તદ્ધનં સપ્ત્યં કાર્ય, ધર્મમાર્ગે પ્રદાય ચ ॥ ૨ ॥

અર્થ-ઉપર કહેલા આમામીઠં જો ન હોય, તો તેની બિ-હત્તના જ્ઞાનિયાઠં માલિક થાય, અને તે જ્ઞાનિયાઠં પણ જો ન હોય, તો રાજા તેનું હવ્ય ધર્મમાર્ગમાં વાપરી સપ્ત્ય કરવું.

હવે જો કોઈ વિધવા સ્ત્રી જેઠ, તથા દેવર આદિકથી પ્રતિ-

કુલ થઈને જો કુસીસવાણી થાય, તો તે સમયે શું કરવું તે કહે છે.

પ્રતિકૂલા કુસીલા ચ, નિર્વાસ્યા વિધવાપિ સા ॥

ઝ્યેષ્ઠદેવરતત્પુત્રૈઃ કૃત્યાન્નાદિનિવંધનમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ-પ્રતિકૂલ રીતે પાલનારી, તથા સરાવ આચરણોવાણી
 ઈથી વિધવાને પણ, જેઝ, દેવર અથવા તેના પુત્રોષ, તેણી માટે
 અન્નાદિકનો ધંદોયસ્ત કરીને, તેણીને (ઘરમાંથી) કદાહી મેલવી
 તેમાં અપવાદ પડતો કે, તેમ કરતાં કદાચ કેટલેક કાલે તે જો
 પાત્રી સુધરી જાય, તો પાત્રો તેણીનો અધિકાર તેણીને સોંપવો.)

હવે સંતાનવિનાની ઈથી કોઈક વિધવા સ્ત્રી, જૂતાદિકના દો-
 પથી જ્યારે પોતાનું રક્ષણ કરવાને સમર્થ ન હોય, અર્થાત્ પર-
 પશ હોય, ત્યારે તેણીની રક્ષા કોણે કરવી ? તે કહે છે.

જૂતાપેશાદિવિદ્વિષ્ણા--ત્યુગ્રવ્યાધિસમન્વિતા ॥

વાતાદિદૂષિતાંગા ચ, મૂકાંધાઽસ્પષ્ટજ્ઞાપિણી ॥ ૧ ॥

મદાંધા સ્મૃતિહીના ચ, ધનં સ્વીયં કુટુંબકમ્ ॥

પ્રાતું ન હિ સમર્થા યા, સા પોપ્યા ઝ્યેષ્ઠદેવૈરઃ ૨

અર્થ-જૂતાપેશાદિકથી જો તે (અપુત્ર વિધવા સ્ત્રી) વિદ્વિષ્ટ
 મનપાણી થઈ હોય, અત્યંત જયંકર રોગપાણી, પાણુ આદિકના
 દોષપાણી હોય, મુંગી હોય, આંધણી હોય, સ્પષ્ટ ન થોડીરાકે
 તેવી હોય, મદાંધ હોય, સ્મરણશક્તિવિનાની હોય, તથા જે પો-
 તાના ધનનું અને કુટુંબનું રક્ષણ કરવામાં અમમર્થ હોય, તેવી
 સ્ત્રીને જેઝ અને દેવરોષ પોપવી.

પ્રાતૃજૈશ્વ સપિંડેશ્વ, વંધુજિગોષ્ઠજૈસ્તથા

ક્ષાતિજૈરક્ષણીયં ત--હનં ક્ષાતિમયત્નતઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ-યત્રી તેણીના ધનનું અનુક્રમે, જાત્રિજાઠેષ, સાત પેદેહી
 સુધીના પંદાજોષ, ચૌદ પેદેહી સુધીના પંદાજોષ, તથા નાતિજા-

जैए अति प्रयत्नपूर्वक रहण करवुं. (अने तेउंमांथी जो कोइ न होय तो अन्य भाणसोए पण तेणीना धननुं रहण करवुं.)

हये संतानविनानी विधवाना इव्यनुं ग्रहण करवामां तेणीना पितृपदमांथी कोइनो अधिकार ठे के नहीं? ते कहे ठे.

यच्च दत्तं स्वकन्यायै, यज्जामातृकुलागतम् ॥

तद्धनं न हि गृहीयात्, कोऽपि पितृकुलोद्भवः ॥१॥

अर्थ—जे इव्य (मातृपितादिकोए) पोतानी कन्याने आपेणुं होय, अने जे इव्य जमाइना कुलमांथी तेणीने आव्युं होय, ते धन तेणीना पितृपदे ग्रहण करवुं नहीं.

(पत्नी तेणीना धननुं रहण करनार जो कोइ न होय, तो पितृपदे ते धननुं एही रीते रहण करवुं के, तेणीना मृत्युयाइ ते धन धर्ममार्गमां खरचाय.) (अपवाद एदखो के, अमुरादिक पाप विषाहथी परणेली कन्यानुं इव्य, जो तेणीने पुत्र न होय, तो तेणीना मातृपिता अथवा जाइठे खेइ सके, केमके, तेउंए कन्यादान आपेणुं नथी.)

हये मानानी दयानिमां पुत्रने कंदखो अधिकार होय? ते कहे ठे.

आत्मजो दक्षिमादिश्च, विद्याभ्यासैकतत्परः ॥

मातृनक्तिमुतः शांतः, सत्यवक्ता जितेंद्रियः ॥१॥

ममर्यो व्यमनापेतः, कुर्याच्चीति कुलागताम् ॥

कर्तुं शक्तो विज्ञेयं नो, मातुराज्ञां विमुञ्च वै ॥२॥

अर्थ—आत्म पुत्र, तथा दक्ष आदिक पुत्रे विद्याभ्यासमां तत्पर रह्यो, मानानी नक्ति कर्यो, शांत थरुं, सत्यवक्ता, जितेंद्रिय, ममर्य, तथा व्यमनोथी रह्यो थउ, मातृपितानी रीतिप्रमाणे पाउनुं, तथा मानानी आज्ञाओं त्याग करी कंद पण विज्ञेय करवनां तेने अधिकार नथी.

हये मातानी हयातिमां पुत्र, पितानी अथवा पितामहनी मि-
ष्टकतमांथी दान अथवा बेंचाण शुं करी शके ? ते कहे ठे.

पितुर्मानुर्द्धयोः सत्वे, पुत्रैः कर्तुं न शक्यते ॥

पित्रादिवस्तुजातानां, सर्वथा दानविक्रये ॥ १ ॥

अर्थ—पितानी अने मातानी, घसेनी हयातीमां पुत्रोथी पिता-
दिकनी मिष्टकतनुं दान अथवा बेंचाण करी शकाय नहीं.

हये आरस अथवा दत्तक पुत्र जो प्रतिकूल घाय, तयारे मात-
पिताए शुं करवुं ? ते कहे ठे.

पितृभ्यां प्रतिकूलः स्यात्पुत्रो दुःकर्मयोगतः ॥

ज्ञातिधर्माचारघ्नो, इयथा व्यसनतत्परः ॥ १ ॥

संघोषितोऽपि सदाक्यै, न त्यजेदुर्मतिं यदि ॥

तदा तद्भूतमारुह्याय, ज्ञातिराज्याधिकारिणः ॥ १ ॥

तदीयात्तां गृहीत्वा च, सर्वैः कार्यां गृहान्दहिः ॥

तस्याजियोगः कुत्रापि, श्रोतुं योग्यो न कर्हिचित् ३

अर्थ—दुर्दयना योग्यी पुत्र जो मातपितानी आज्ञा न माने,
ज्ञातिअने धर्मना आचारथी घ्न घाय, अथवा व्यसनमां तत्पर
घाय, मिष्ट पचनोथी समजाव्या उतां पण जो पोतानी दुर्युद्धि
सजे नहीं, तो तेना आचरणसंबंधि, ज्ञातिने तथा राजकारजारी-
रुने पाकेफ करीने तेना स्वाधिनमां रदेखी वस्तु खेड् खेड्ने, सर्व
खोकोए तेने घरनी बहारे कहाडी मुक्यो. अने कयांए कोड् पण
तेनी अरजी सांजखे नहीं (अने मातपिताए तेने यदखे कोड्
बीजा बाखकने पुत्र तरिके स्थापवो.)

हये जाइठ हजु जुदा थया न होय, तेदखामां तेउंमांथी एक
जाइ जो दीक्षा खे, तो तेनो जाग खेवा माटे तेनी खीने अधि-
कार ठे के नहीं ? ते कहे ठे.

जाइउनी वेचण हजु थइ न होय, तेदयामांज तेउमांथी जो एक जाइ दीहा छे, तो विजाग पारुती बेल्लाए तेनो जाग तेनी स्त्रीने मछे, अने तेनी स्त्री जो न होय तो तेना पुत्रने पण मछे.

हवे जायाजागनी वेचण थयावाद, तेउमांनो जो कोइ जाइ मरी जाय, अथवा दीहा छे, तो तेनुं धन कोण ग्रहण करे ? ते कहे छे.

पुत्रस्त्रीवर्जितः कोऽपि, मृतः प्रवर्जितोऽथवा ॥

सर्वे तद्भ्रातरस्तस्य, गृहीयुस्तद्धनं समम् ॥ १ ॥

अर्थ-पुत्र अथवा स्त्री विना नो एयो कोइ पण माणस जो मृत्यु पामे, अथवा दीहा छे, तो सर्वे जाइउं तेनुं ते उच्च तुल्य जागे पेचीछे. जाइउंमां जो कोइ उन्मत्तता आदिक दूषणोपायो होय, तो तेने जाग मछी शके के नहीं ? ते माटे कहे छे.

उन्मत्तो व्याधितः पंगुः, पंद्रोऽथः पतितो जडः

सस्तांगः पितृविषेपी, मुमूर्षुर्वधिरस्तथा ॥ १ ॥

मूकश्च मातृविषेपी, महाक्रोधो निरिन्द्रियः ॥

दोषत्वेन न जागाह्यः, पोषणीयाः स्वभ्रातृभिः ॥ २ ॥

अर्थ-उन्मादवातो, रोगी, पांगवो, नपुंगव, आंधवो, पट-खंडवो, मूर्ख, अंगहीन आणवो, विना नो छेय करनारो, आपपाग करवानी अथवा मृत्युनी नयारीवर आवेवो, बंदरो, मुंगो, मा-वनो छेय करनारो, महाक्रोधी अने इंद्रिहिनानो, एदया दूष-ण जाइउं जागने लायक नहीं, पण बीजा जाइउंए

नयार १५०-२००.

द्वि, समर्थ, स.

माषे जाइउं. मया

करवाने तेने

उपन्यसे-अनुदा जागमयागुपुः ॥

करवाने तेने अर्हन्ने स्वेषां, जागाह्यं प्रजायते ॥ १ ॥

अर्थ—एवा दूषणोवाखा जाइउना पुत्र अथवा स्त्रीउं जो शुद्ध होय, तो तेउने तेनो जाग मखे. अने ते जाइउनां पण ते दूषणो ज्यारे नष्ट धाय, त्यारे तेउने पाण तेउनो जाग मली शके.

हये परणावेखो एयो पण दत्तक पुत्र जो मातपितानी सामे धाय तो हुं करयुं ? ते कहे ठे.

विवाहितोऽपि चेदसः, पितृभ्यां प्रतिकूलज्ञाक् ॥

भूपाशापूर्वकं सद्यो, निःसार्यो जनसाक्षितः ॥१॥

अर्थ—परणावेखो एयो पण दत्तक पुत्र जो मातपितानी सामे धाय, तो तुरत तेने, राजानी आज्ञा खेइ, लोकौनी साक्षिप कहानी मैजयो.

हये कोइ माणस, पोतानी स्त्री, पुत्र के जाइनी सम्मतिविना दादानुं इव्य कोइने आपी शके के नहीं ? ते कहे ठे.

पैतामहं वस्तुजातं, दातुं शक्तो न कोऽपि हि ॥

अनापृच्छन्ननिजां पत्नीं, पुत्रान् भ्रातृगणं च वै । २ ।

अर्थ—पोतानी स्त्री, पुत्रो, के जाइउने पूत्र-धाविना कोइपण माणस दादानी मिश्रकत आपी शके नहीं. (केमके, दादाए छपार्जन कोखी मिश्रकतमां पिता अने पुत्रनो हक साधारण ठे.)

हये घली स्त्रीउंमांथी एक स्त्रीने पुत्र धयो होय, तो ते पुत्र, धीजा, संतानविनानी स्त्रीउंना इव्यनो मादिक अइ शके के नहीं ? ते कहे ठे.

जातेनैकेन पुत्रेण, पुत्रवत्योऽखिलाः स्त्रियः ॥

अन्यतरस्या अपुत्राया, मृतौ स तद्धनं हरेत् ॥१॥

अर्थ—एक पुत्रना जन्मधी (एक आसामीनी) सपत्नी स्त्रीउं पुत्रवाली कहेधाय. अने तेधी पुत्रविनानी एवी बीजी स्त्रीना

मृत्युवाद, (जो तेणीने पुत्री पण न होय तो) तेणीना अव्यनो ते पुत्र मासिक धाय.

हवे दादानी मिश्रकतमां पौत्रोने केथी रीते जाग मलेते कहेछे.

पैतामहे च पौत्राणां, जागाः स्युः पितृसंख्यया
पितुर्जव्यस्य तेषां तु, संख्यया जागकल्पना ॥ १ ॥

अर्थ-दादानी मिश्रकतमांथी पौत्रोने पिता जेटखोज जाग मले, अने पिताना अव्यमांथी तेउने तुइय जाग मले.

हवे घणां जाउठंमांथी जो एकज जाइने पुत्र होय, अने बीजा जाउठंने पुत्रो न होय, तो तेउनी मिश्रकतनो पण शुं तेज मासिक धाय ! ते कहे छे.

पुत्रस्येकस्य संजातः, सोदरेषु च चूरिषु ॥

तदा तेनेव पुतेण, ते सयं पुत्रिणः स्मृताः ॥ १ ॥

अर्थ-पणा जाउठं वधे जो एक जाउने पुत्र धयो होय, तो ते एकज पुत्रथी, गयं जाउठं पुत्रयात्रा कहंवाय.

एरी रीते अर्धी पुत्रगणाना गेवधना प्रतिपादनथी, गयं धननो स्वामी ते एक पुत्रज धाय, एम कहे.

हवे वेषण नही अण्ठा गया कुटुम्बमाथी आयना अव्यमां, मायुनी दयानिमा पुत्रनी स्त्रीना कया अधिकार होय? ते कहेछे.

अविनाशक क्रमायानं, अमरम् न हि मनुः ॥

पुत्रे निजे व्ययीकर्तु, सुतसमनिमनरा ॥ १ ॥

अर्थ-वेषण नही अण्ठा गया कुटुम्बमाथी आयना अव्यमां, मायुनी दयानिमा पुत्रनी स्त्रीना कया अधिकार होय? ते कहेछे.

विज्ञाते तु व्ययं कुर्यात्, धर्मादिषु यथाशक्ति ॥

तत्पत्न्यपि मृतौ तस्य, कर्तुं शक्ता न तद्व्ययम् ॥ १ ॥

अर्थ-येषण अयाचाद पुत्रांनी ते बहुपण पोतानी इच्छामुजव ते वच्यने धर्मादिक कार्यामां वापरी शके, अने जर्तारना मृत्यु-
बाद तेमांघी ते खरची शके नही.

निर्वाहमात्रं गृहीयात्, तद्व्ययस्य च मीपतः ॥

प्राप्तोऽधिकारं सर्वत्र, ज्वे व्यवहृतौ सुतः ॥ १ ॥

अर्थ-ते समये तेणीए ते वच्यना व्याजमांघी फक्त पोताना
निर्वाह जेवणुं ग्रहण करवुं, अने बाकी संपत्ती वच्यनो पुत्र
मात्रिक थाय.

तथापीशो व्ययं कर्तुं, न ह्यवानुमतिं विना ॥

सुते परासौ तत्पत्नी, कर्तुं धनहरी स्मृता ॥ १ ॥

अर्थ-पुत्र मात्रिक थया उतां पण मातानी अनुमतिविना ते
वच्यमांघी खरची शके नही, अने ते पुत्रना मृत्युबाद, तेनी
खी पोताना जरतारवुं वच्य मेळवी शके.

यदि सा शुभश्रीला स्त्री, शत्रूनिर्देशकारिणी ॥

कुटुंबपालने सक्ता, स्वधर्मनिरता सदा ॥ १ ॥

सानुकूला च सर्वेषां, कर्तुं च कसेविका ॥

शत्रूं याचेत पुत्रं हि, विनयानतमस्तका ॥ २ ॥

न हि सापि व्ययं कर्तुं, समर्था तद्व्ययस्य वै ॥

निजेष्ठया निजां शत्रूं, अनापृच्छ च कुत्रचित् ॥ ३ ॥

अर्थ-यस्त्री ते विधवा जोके उत्तम शीखवावी, साधुनी आशा
प्रमाणे चालनारी, कुटुंबवतुं पोषण करवामां तत्पर थणवी, इमेतां
पोताना धर्ममां छागेवी, सर्व लोकोने अनुकूल, जर्तारनी शप्पा

सेवनारी, विनयत्री मस्तक नमावीने सासु तथा पुत्रपासे याचना करनारी होय, तो पण ते पतिना घननो सासुने पूज्याविना पोतानी इच्छा मुजब व्यय करी शके नहीं. (वेचण करी स्त्रीधे-ला अव्यनो व्यय करवाने तो सर्वनो अधिकार ठेज.)

हचे पूर्वे कहेला गुणोधाखी जो विधवा न होय, तो ससराना अव्यमां सासुनी ह्याति उतां तेणीनो केटखो अधिकार ठे ? ते कहे ठे.

श्वशुरस्थापिते अव्ये, श्वश्रूसत्वेऽथवा वधूः ॥

नाधिकारमवाप्नोति, जुक्तयाद्यादनमंतरा ॥ १ ॥

अर्थ—सासुनी ह्यातिमां ससराना अव्यमां विधवा वधुने नोजन अने कपडां शिवाय बीजो अधिकार मखे नहीं.

दत्तगृहादिकं सर्व, कार्यं श्वश्रूमनोऽनुगम ॥

करणीयं सदा वध्वा, श्वश्रूर्मातृसमा यतः ॥ १ ॥

अर्थ—यखी तेवी विधवा वधुए सासुनी भरजी मुजब सोंपेखुं एयुं धरनुं सर्व कार्य हमेशां करयुं जोइए; केमके, सासुने माता-तुइय कहेखी ठे.

हचे कोइक माणम माता अने पत्नीनी ह्यातिमां अपुत्रीठे मरण पामे, तो दत्तक पुत्र करवानो (मासुवधुमांथी) कोने अधिकार ठे ? ते कहे ठे.

गृहीयादत्तकं पुत्रं, पतिवक्षिधवा वधूः

न शक्ता स्थापितुं तं च, श्वश्रूर्निजपतेः पदे ॥ १ ॥

अर्थ—(तेवा संयोगमां) पतिनी पंजेज विधवा वधुए दत्तक पुत्र ग्रहण करयो, पण सासु तेया दत्तक पुत्रने पोताना पतिनी जगोए खाखी शके नहीं.

अर्हतीति.

इये सामुससराना स्वापिनमां रहंतां, पोताना पनिना छयने
विधवा यदु खेइ शके के नही ? ते कहे छे.

स्वपतिनार्जितं ज्वं, श्वश्रुश्वसुरहस्तगम्
विधवामुं न शक्ता त-स्यामिदत्ताधिपय हि ॥१॥

अर्थ-सामुससराना स्वापिनमां रहंतां एयां पोताना पनिना
छपार्जन करेलां छयने, विधवा यदु मेलखी शके नही. तेणीना
स्वापिनमां तो तेणीना स्वामीए दीपेनुं छयज रही शके.
एये कोइक माणसने पोतानी रही अने पुत्र यने साथे आएब-
नाय बयो, अने तेथी तेठने जुदां कर्या. अने स्यारबाद ते मा-
णस मृत्यु पाग्यो. पाणलखी पुत्र पण संतान विना मृत्यु पाग्यो.
तो ते माणसनी मिहकत कोण प्रदण करे ? ते कहे छे.

अपुत्रपुत्रमरणे, तद्व्यं छाति तद्यधूः
तन्मृती तस्य ज्वस्य, श्वयूः स्यादधिकारिणी १

अर्थ-जो पुत्र, संतानविना मृत्यु पागे, तो तेनुं छय तेनी
(विधवा) यदु प्रदण करे, अने ते यदुना मृत्युबाद ते छयनी
सामु माजिक धाय.

इये पोताना स्यामि मेलखेलां धनने सामुनी रयातिमां,
विधवा यदु सारखी शके के नही ? ते कहे छे.

रमणोपार्जितं यत्तु, अंगमं स्यायरात्मजम्
देयमापामतिष्ठादि, धर्मकार्ये च सोद्भवे ॥ १ ॥
श्वयूसावे ध्ययीकर्तुं, शक्ता चेद्दिनयान्दिता
कुटुंबस्य मिश मारी, यर्णनीयान्दिता न हि ॥२॥

अर्थ-विधवा यदु जो दिनखी तया कुटुंबने बराडी छने प्रस-
ताप्र होय तो सामुनी रयातिमां यए, पोताना स्वामीए एया-

जैन करेली जंगम अथवा स्यावर मीस्कत, देवयात्रा तथा प्रतिष्ठा आदिक धर्मकार्यमां अने पोतानी साहेलीठमां वापरी शके. अन्यथा न वापरी शके.

हवे कोइक पुत्रविनानी विधवा (पोतानी) पुत्रीपरना प्रेमयी दत्तक लीधाविना मृत्यु पामे, त्यारे तेणीना ज्ञव्यनी मासिक (तेणीनी) पुत्री थाय; अने त्यारवाद ते पुत्रीपण जो मृत्यु पामे, तो ते ज्ञव्यनो मासिक कोण थाय ? ते कहे ठे.

अनपत्ये मृते पत्यौ, सर्वस्य स्वामिनी वधूः
सापि दत्तमनादाय, स्वपुत्रीप्रेमपाशतः ॥ १ ॥
ज्येष्ठादिपुत्रदायादा-ऽज्ञावे पंचत्वमागता
चेत्तदा स्वामिनी पुत्री, ज्ञवेत्सर्वधनस्य च ॥ २ ॥
तन्मृतौ तर्ह्यः स्वामी, तन्मृतौ तत्सुतादयः
पितृपक्षीयलोकानां, न हि तत्राधिकारिता ॥ ३ ॥

अर्थ-जो स्वामी संतानविना मृत्यु पामे, तो तेनी सर्व मी-
स्कतनी मासिक तेनी स्त्री थाय, अने ते पण जेठ आदिकना
पुत्रना अजाययी, अने पुत्रीपरना प्रेमबंधनयी दत्तक लीधावि-
नाज जो मृत्यु पामे, तो सर्व धननी मासिक तेणीनी पुत्री थाय,
अने ते पुत्रीना मृत्युवाद तेणीनो जर्तार मासिक थाय, अने ते
जर्तारना मृत्युवाद तेना पुत्रादिको मासिक थाय. पण तेमां
पितृपक्षना लोकानो अधिकार न थाय.

हवे ते दायजागमां कोने अधिकार नहीं ? ते कहे ठे.

जामाता ज्ञाग्निनेपथ्य, श्वश्रूश्चैवं कर्णचन
नैवैतेऽत्र हि दायादाः, परगोत्रन्यजायतः ॥ १ ॥

अर्थ-जमाठ, ज्ञाग्नेज अने गामु, ए खोको दायजागमां
कदीएए गणाय नहीं, केमके, नेउं परगोत्री ठे.

साधारणं च यद्व्ययं, तदज्ञाता कोऽपि गोपयेत् ॥

जागयोग्यः स नास्त्येव, मृत्युतो राजदंरुजाक् ॥ १ ॥

अर्थ-मजमुनुं छव्य जो कोड जाइ बुपावी राखे, तो तेने जाग नहीं मलतां, छवटो ते राजदंरुने योग्य थाय.

सप्तव्यसनसंसक्ताः, सोदरा जागजागिनः

न जयंति च ते दंढा, धर्मघ्नंशेन सज्जनैः ॥ २ ॥

अर्थ-जे जाइठ साते व्यसनोमां आसक्त यया होय, तेठने जायाजाग मले नहीं, अने तेठ धर्मघी घ्रष्ट थपला कहैथाय. मांटे सज्जनोए तेठने दंढपा.

द्वये कोडक पुत्रयिनानी स्त्रीए दत्तक छेइने तेने पोतानो अधिकार सोंप्यो, अने ते दत्तक जो परल्ल्यायिनाज मृत्युपामे, तो तेनी जगोए बीजो पुत्र स्थापयानो ते विधवाने अधिकार ठे के नहीं ? ते कहै ठे.

गृहीत्वा दत्तकं पुत्रं, स्वाधिकारं प्रदाय च ॥

तस्मादान्मीयवित्तेषु, स्थिता स्वं धर्मकर्मणि ॥ २ ॥

काञ्चचक्रेण सोऽनूढ-घ्नेन्मृतो दत्तकस्तदा ॥

न शक्ता स्थापितुं सा हि, तत्पदे चान्यदत्तकम् ॥ ३ ॥

अर्थ-दत्तक पुत्र छेइने, अने तेने पोताना छव्यनो अधिकार सोंपीने, कोड (विधवा) धर्मकार्यमां जोडाणी. परल्लामां ते दत्तक देवयोगे परल्ल्यायिनाज जो मृत्युपामे, तो ते विधवा स्त्री ते दत्तकनी जगोए बीजा दत्तक स्थापी शकै नहीं.

जामातृजागिनेभ्यः सुतायै क्षातिभोजने ॥

अन्यस्मिन् धर्मकार्ये वा, दद्यात्स्वं स्वं यथारुचि ॥ ४ ॥

अर्थ-(तेवा प्रसंगमां) तेणीए पोतानुं छव्य जमाइ, जाएज

अथवा पुत्रीने आपबुं, ज्ञातिजोनमां खरचबुं, अथवा पोतानी इष्टामुजब बीजां धर्मकार्योमां खरचबुं.

मुक्तं स्थापयितुं पुत्रं, स्वीयजर्तृपदे तथा ॥

कुमारस्य पदे नैव, स्थापनाज्ञा जिनागमे ॥ १ ॥

अर्थ— केमके, तेणी पोताना जर्तारनी जगोए (दत्तक) पुत्रने स्थापी शके, पण कुमारनी जगोए स्थापयामाटे जिनागममां आज्ञा नथी.

पुत्रपिनानी जुदी अथवा साथे रहेली विधवा खरच, दान, के येचाण करी शके के नहीं ? ते कहे ठे.

विधवा हि विज्जक्ता चे-क्षयं कुर्याद्येधया ॥

प्रतिपेक्षा न कोऽप्यत्र, दायादय कथंचन ॥ १ ॥

अर्थ— तेयी विधवा स्त्री जो जुदी होय तो ते पोतानी इष्टाप्रमाणे व्यय करी शके, तेमां तेणीने कोइ पण संरंधि अटकारी शके नहीं.

अविज्जक्ता सुताजाये, कार्ये त्यावश्यकेऽपि या ॥

कर्तुं शक्ता स्ववित्तस्य, दानमाधि च विक्रयन् ॥ १ ॥

अर्थ— जुदी नहीं थण्ढी एयी ते विधवा, पुत्र न होते ठे, जरूरना कार्यप्रसंगे पोतानी मिश्रकतनुं दान, गिरो मुक्यानुं, तथा येचाण पण करी शके. बृहद्दर्शनीनिमां पण कथुं ठे के,

पट्टमरणे तद्वत्तज्ञा दयस्मादि या जयणेणुणं पुत्तम्म य सज्जा ये तदय अदावेवि विमायिद्वया ॥१॥ जइ मा होइ गुणीया गुणदायम्म रायकगणिके विक्रयदाणादियं पुत्तान नृ कोपि पट्ठिंहा २ इहे कोइ मात्तम वचनपूर्वक पोतानी कन्याने आनीने, पाउ.

सथी खोजने यश थइ जो बीजाने आपे, तो तेनो शुं इलाज करयो ? ते कहै ठे.

वाचा कन्यां प्रदत्त्वा चे-ऽपुनर्लोप्तेन तां हरेत् ॥

स दंढ्यो भूजृता दद्या-घरस्य त-ऽन्नं व्यये ॥ १ ॥

अर्थ- जो फोड़ माणस वचनश्री कन्यानुं दान देइने, ते कन्याने पाठी हरीखे, तो राजाए तेनो दंड करयो, अने नें दंडतरीके आयेखुं छप्य ते (पेहेला परने) खरखपेटे आपबुं.

कन्यामृतौ व्ययं शोध्यं, देयं पश्चाच्च त-ऽन्नम् ॥

मातामहादिभिर्दत्तं, तजृहंति सद्योदराः ॥ १ ॥

अर्थ- कन्याना मृत्युवाद खरख पाखीने सेनुं छप्य पाबुं आ-पबुं; अने नाना आदिके दीपेखुं छप्य जाइछं छेखुं.

हये जाइछं जाइनी खीने केयी मानयी ! ते कहै ठे,

प्रातृयधिधया मान्या, प्रातृजाया सुयंपुत्रिः ॥

तदिधया सुतस्तस्य, स्याप्यो प्रातृपदे च तैः ॥ १ ॥

अर्थ- छत्तम जाइछं, विधया एयी (पोताना) जाइनी प-हुने जाइनीपेटेज मानयी, अने तेणीनी इमामुजय सेछं (पो-ताना) जाइनी जगोए तेना पुत्रने स्थापयो.

हये जेना जाग न पडी शके, तेया धननुं धरैन कहै ठे,

यत्किञ्चिदस्तुजातं हि, स्वरामाजूपणादिकम् ॥

यस्मै दत्तं च पितृभ्यां, तत्तस्यैव सदा जवेत् ॥ १ ॥

अर्थ- खीना आनूण आदिक जे बंई छप्य मानपिनाए जेने आपुं होय, ते सेनुंज (एखे तेनी माखेकीनुंज) हमेशां आप ठे.

अपिनाशय पितुर्ज्यं, प्रातृणामसहायतः ॥

दत्तं कुलागतं ज्यं, विधा नैव यदुद्धृतम् ॥ १ ॥

અર્થ- વિવાહ સમયે માતપિતાએ જે ગ્રાહ્યજીવ અને અગ્નિની સાથે (કન્યાને) આજૂપણ આદિક આપ્યાં હોય, તે “ અધ્ય-મિષ્ટા સ્ત્રીધન ” કહેવાય.

પુનઃ પિતૃગૃહાધ્વાનીતં યજ્ઞપણાદિકમ્ ॥

વંધુભ્રાતૃસમદ્દં સ્યાન્દધ્યાહ્વનિકં ચ તત્ ॥ ૧ ॥

અર્થ- યજ્ઞી કરીને પીયરથી, તે, જે કંડૂં આજૂપણ આદિક વંધુભ્રાતૃની સાથે લાવે તે “ અધ્યાહ્વનિક સ્ત્રીધન ” કહેવાય.

પ્રીત્યા સ્તુપાયે યદ્દત્તં, શ્વરૂપા ચ શ્વશુરેણ ચ ॥

મુખેદ્દાણામિનમને, તદ્દનં પ્રીતિજં યતેત્ ॥ ૨ ॥

અર્થ- મુલ્લજોતી પેલાએ અને પગે પડતી પેલાએ સાસુ અને સસરાએ પ્રીતિથી યજુને જે દ્રવ્ય આપ્યું હોય, તે “ પ્રી-તિજ સ્ત્રીધન ” કહેવાય.

પુનર્ધાતુઃ સકાશાધ-ત્માસં પિતૃગૃહાસ્યા ॥

સુઘ્વા સ્વર્ણરત્નાદિ, તત્સ્યા દૌદયિકં ધનમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ- યજ્ઞી પરણ્યાવાદ કરીને પીયરથી જાણપાસેથી જે સ્વર્ણ અથવા રત્નાદિક મહે, તે “ દૌદયિક સ્ત્રીધન ” કહેવાય.

પરિક્રમણકાલે ય-દ્દત્તં રત્નાંશુકાદિકમ્ ॥

જાયાપતિકુલસ્ત્રીપ્તિ-સ્તદન્યાધેયમુચ્યતે ॥ ૨ ॥

અર્થ-યજ્ઞી પરિક્રમણ સમયે, કોઈ જોડલાં અથવા જુગ્ગસ્ત્રીએ જે રત્ન તથા ઘણાદિક આપ્યાં હોય, તે “ અન્યાધેય સ્ત્રીધન ” કહેવાય.

ચેત્તત્સ્ત્રીધનમાદાનું, ન શક્તઃ સર્વકોઽપ્યપિ ॥

જ્ઞાગાનર્હં યતઃ પ્રોક્તં, સર્વનીતિવિશારદેઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ- એવી રીતે સપર ધર્ણવેલાં સ્ત્રીધનને લેવાને કોઈપણ

समर्थ नथी, केमके, सर्व नीतिशास्त्रोना पंडितोए ते धनने “ज-
गानर्ह ” कहेंतुं ठे.

धारणार्थमलंकारो, जर्त्रा दत्तो न केनचित् ॥

ग्राह्यः पतिमृतौ सोऽपि, व्रजेत्स्त्रीधनतां यतः ॥ १ ॥

अर्थ— कोइक जर्तारे (स्त्रीने) पेहेरयामाटे जे आज्ञापण
आप्युं न होय, ते आज्ञापण पण जर्तारना मृत्युवाद स्त्री-
धनतरीके लेखाय.

हवे एही रीतना स्त्रीधनने पण जर्तार कोइ समये खेइ
शके के नहीं ते कहे ठे.

तेही रीतना स्त्रीधनने, जयंकर व्याधि बखते, हुकाखमां
अथवा मोटी आपदासमये जर्तार खेइशके, अने पत्नी धन ग्राह
थया बाद तेणीने ते “ स्त्रीधन ” तेणे पावुं आपवुं.

उपर वर्णवेला दायजागना संबंधमां देशाचारने पण बख
यान समजवो.

हवे उपसंहार कहे ठे.

इत्येवं वर्णितस्वत्र, दायजागः समाप्ततः ॥

यथाश्रुतं विशेषश्च, हेयोऽर्द्धनीतिशास्त्रतः ॥ १ ॥

अर्थ— एही रीते अहीं सामान्यपणार्थी आगमने अनुसारे
दायजाग वर्णव्यो. ते संबंधी विशेष हकीकत “ वृद्धर्द्धनीति ”
नामना शास्त्रथी जाणी लेवी.

॥ इति दायजागप्रकरणं समाप्तम् ॥

हवे सीमावादनुं प्रकरण कहे ठे.

योगीन्द्रं सच्चिदानंदं, स्वप्नावध्वस्तकल्मषम् ॥

प्रणिपत्य पुष्पदंतं, सीमानिर्णय ऊच्यते ॥ १ ॥

અર્થ- યોગીર્ષના સ્વામી, તથા સધિદાનંદરૂપ, અને સ્વજ્ઞા-
પથી નષ્ટ કરેલ છે (કર્મોરૂપી) મલીનતા જેમણે, ઇધા શ્રીપુષ્પ-
દંત પ્રત્નને નમસ્કાર કરીને હથે “ સીમાનિર્ણય ” કહેવાય છે.

પૂર્વના પ્રકરણમાં દાયજાગનું સ્વરૂપ કહ્યું. હથે તે દાયજાગ
થયાચાદ જાણેપણે સીમાનો વિચાદ થાય, માટે તેનો નિર્ણય કહેલો.

“ સીમા ” ઇટલે જમિની મર્યાદા, તે મર્યાદા ગામ, દેવ, ઘર,
તથા યગીચા આદિકની અનેક પ્રકારની હોય છે.

ઘણી તે મર્યાદાના પ્રત્યેક પાંચ જેદો છે. વિધિલા ॥ ૧ ॥
મિથિલા ॥ ૨ ॥ રાજલતા ॥ ૩ ॥ જામિની ॥ ૪ ॥ અને કાસિ-
કા ॥ ૫ ॥ ૫ પાંચ પ્રકારની મર્યાદા હોય છે.

સેઠમાં “ વિધિલા ” ઇટલે નદી, તથા સરોવર આદિક જ-
ણાશયોના ચિન્હોવાળી મર્યાદા.

“ મિથિલા ” ઇટલે વૃક્ષ આદિકના ચિન્હોવાળી મર્યાદા.

“ રાજલતા ” ઇટલે પાદિ પ્રતિયાદિય સાથે મલીને પોતે
કરેલી મર્યાદા.

“ જામિની ” ઇટલે માટીના અથવા પરથરોના ઢગલાથી
સૂચિત થયેલી મર્યાદા.

“ કાસિકા ” ઇટલે કંઈપણ નિશાનીની ગેરહાજરીમાં રાજાપ
પોતાની યુદ્ધિથી ઠરાવેલી મર્યાદા.

ઇથી રીતે પાંચ પ્રકારની “ સીમા ” કહેલી છે.

હથે તે સીમા સંબંધિ યાદ નીચે પ્રમાણે ૪ પ્રકારનો હોય છે.

વિવાદોઽય પ્રયેત્ પોઢા, નાસ્તિ ચાસ્ત્યુજયં ચ યૈ ॥

ન્યૂનતાધિકતા ચૈય, યુક્તિરાજોગતસ્તથા ॥ ૧ ॥

અર્થ- સીમાનો વિવાદ ૪ પ્રકારનો છે. અસ્તિવાદ ॥ ૧ ॥

નાસ્તિવાદ ॥ ૨ ॥ ઇજયવાદ ॥ ૩ ॥ ન્યૂનતાવાદ ॥ ૪ ॥ અ-

ધિકતાવાદ ॥ ૫ ॥ અને આત્મજીવિવાદ ॥ ૬ ॥ એ રીતે ૩ પ્રકારનો સીમાવાદ હોય છે.

વાદી એમ કહે કે, આત્મિ મારી છે, ત્યારે પ્રતિવાદી કહે કે, શું આત્મિ તેના વાપની પણ હતી? એવી રીતના સીમાવાદને “ અસ્તિવાદ ” કહે છે. ॥ ૧ ॥

વાદી એમ કહે કે, આત્મિમાં મારો પાંચ શું જાગ છે, ત્યારે પ્રતિવાદી કહે કે, તેનો તેની અંદર એક જાગ પણ નથી. એવી રીતના સીમાવાદને “ નાસ્તિવાદ ” કહે છે. ॥ ૨ ॥

વાદી એમ કહે કે, આ સઘણું ક્ષેત્ર મારું છે, ત્યારે પ્રતિવાદી કહેશે કે, એમ નહીં, અરધું ક્ષેત્ર તેનું છે. એવી રીતના સીમાના વાદને “ ઉત્તયવાદ ” કહે છે. ॥ ૩ ॥

વાદી એમ કહે કે, આ ક્ષેત્ર ઘણા વર્ષથી આવ રજુ જેટલા પરિમાણવાળું મારી માલેકીનું છે. ત્યારે પ્રતિવાદી કહેશે કે, આવ રજુના પરિમાણવાળું નથી, પણ પાંચ રજુના પરિમાણવાળું છે. એવી રીતના સીમાના વાદને “ ન્યૂનતાવાદ ” કહે છે. ॥ ૪ ॥

તેવાજ પ્રસંગમાં કોઈ કહેશે કે, તેથી અધિક છે. તેને “ અધિકસંવાદ ” કહે છે. ॥ ૫ ॥

વાદી એમ કહે કે, આત્મિ મારી છે, અને પ્રાચીનકાલથી મારા જોગવટાની છે, તેથી હજુપણ હું જોગવું છું. ત્યારે પ્રતિવાદી કહેશે કે, તેનો જોગવટો પ્રાચીનકાલથી નથી, એવી રીતના સીમાના વાદને “ આત્મજીવિવાદ ” કહે છે. ॥ ૬ ॥

હવે એવી રીતના આત્મિવાદ સમયે વાદિ અને પ્રતિવાદીની સમજ તેનો નિર્ણય કરવો. તેમણે નિર્મલ સમયે અધિકારી પુરુષોષ વિવાદસ્યાનની જમી જોવી. તથા ત્યાં નજદીકમાં યસતા સાદિઠને બોલાવી તે સંબંધિ પૂછવું. અને તેણના યચનથી નિર્ણય કરીને ત્યાં નિશાની કરવી, કે જેથી ફરીને તેઓ ક્ષેત્ર ન થાય. તે કહે છે.

माकंदपिचुमंदैश्च, किंशुकाश्चत्यवेणुभिः ॥

न्यग्रोधशाल्मलीशाल-शमीतालैश्च शाखिभिः ॥ २ ॥

राजाधिकारिणा कार्यं, तत्सीमास्यलमंकितम् ॥

विपर्ययो यथा नृणां, सीमाज्ञाने न संज्ञवेत् ॥ ३ ॥

अर्थ—पूखी, तलावही, देवमंदिरही, पत्थरोही, नाना सरो-
वरही, चावही, कुवाही, पाणीना ऊराही, आंबाही, पिचुमंदही,
केसुडांना वृक्षही, पीपळाना वृक्षही, यांसनी काढीही, बडना
वृक्षही, शाल्मलीना वृक्षही, शाखना वृक्षही, खीजना वृक्षही,
तथा ताडना वृक्षही, एटखामानी कोइण वस्तुही राग्याधि-
कारी पुरुषोए, ते सीमाना स्थलपर एही निशानी करवी के,जेथी
ते सीमानुं ज्ञान थयामां लोकोने संशय पडे नहीं.

सीमासंधिषु गर्तासु, कारीशांगारशर्कराः ॥

यालुकाश्च नृपः क्षिप्त्वा, गुप्तचिह्नानि कारयेत् ॥१॥

अर्थ—यद्दी सीमाडाना ठेडापर राजाए लाहो लोदाही तेमां
ऐरना थंगारा, नाना पत्थरो, तथा येसु नलाहीने त्यां गुप्त
निशानी करवी.

इयं जे जमिनी निशानी खुस थड गड होय, तेवी जमिना
निरुप माटे उपाय करे रे.

नद्यादिभ्यन्तचिन्हेषु, जृम्भदेशेषु यासतः ॥

दिशाममाणजोगेभ्यः, कुर्याद्भूषां विनिश्चयम् ॥१॥

अर्थ—नदी आदिजनी रेउची रयां निशानिछे नापुद थड
होय, तेयां जमिन्देशमां, निशामण्णनही, दिशा, प्रमाण तथा
जोगेही राजाए सीमानो निश्चय करयो. (जेकरे, त्या माजगनुं
देख आ गानही अमुक दिशामां आटये दूर रे, एही रीतना

અનુમાનથી તથા તે માણસના યોગ્યતાથી સીમાનો નિશ્ચય કરવો)
 હવે આવી રીતના સીમાના ઘાદમાં કેવી રીતના સાદિઠને
 યોગ્ય ગણવા ? તે કહે છે.

પ્રમાણમાગમં ચૈવ, કાલં યોગં ચ લક્ષણમ્ ॥

જૂમિજાગં તથા નામ, જાનીયુસ્તેઽવ સાદિણઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ-જે માણસો પ્રમાણને, શાસ્ત્રને, કાલને, યોગને, લક્ષણને,
 જૂમિજાગને તથા નામને જાણતા હોય, તેવા સાદિઠ ઉપયોગી છે.

સાદિણઃ સીમ્નિ પૃષ્ઠ્યા, અર્થિપ્રત્યર્થિનોઃ પુરઃ ॥

પાર્શ્વગદ્યામવૃજ્ઞાનાં, સમદ્ધં ધર્મપૂર્વકમ્ ॥ ૨ ॥

અર્થ-સીમાઢાસંબંધિ મુકરદમામાં પાદી પ્રતિવાદિની સમદ્ધ
 તથા પાસેના ગામના વૃજ્ઞ માણસોને પણ પાસે રાખીને, ધર્મના
 સોગનપૂર્વક સાદિઠની જુવાની લેવી.

સમસ્તાસ્તે દિ પૃષ્ઠાશ્ચ, ધદંત્યેકાં ગિરં યદિ ॥

તર્હિ સીમાં નિયમીયા-સન્નામસદિતાં નૃપઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ-તે સઘણા સાદિઠને પૂરઘાથી તેઠં સર્વે જો વકજ
 રીતની જુવાની આપે, તો પઢી રાજાપ, તેના નામસદિત ત્યાં
 સીમા ઘાંધવી.

હવે વધી રીતની સાદિમાં જે સાદી જાહેર થોલે તેને માટે-
 નો દંડ કહે છે.

ચેત્સાદિણોનૃત્તં દ્યુયુઃ, સીમાકૃત્યે કથ્યચન ॥

સામંતાઃ શતદંડ્યાઃ સ્યુઃ, શેષાઃ શક્ત્યનુસારતઃ ૨

અર્થ-જો સાદિઠ કદાપિ સીમાને માટે જુનું પોલે, તો તેઠં-
 માના સામંતોને વકસો રૂપીઆનો દંડ કરવો, અને શાકીનાઠંને
 તેઠંની શક્તિમુજબ દંડ કરવો.

जूड़ी साही जरनारा दरेकने दंड करवो; आ दंड अज्ञान-
तायी जे जूड़ी साही जरे तेने माटेनो ठे, पण जे जाली जोड़ने
खोजादिकथी जूड़ी साही जरे, तेने तो तेथी पण विशेष दंड करवो.
हये जे जगोए चिन्होने जाणनारा न होय, त्यां तुं
करवुं ? ते कहे ठे.

चिन्हज्ञाता न कोऽप्यस्ति, यत्र तत्र महीधनः ॥

आरामदेयतास्यान-निपानोद्यानवेशमग्निः ॥ १ ॥

वर्षाजलमवाहेत्थ, सीमां निर्णीय चाग्निः ॥

कुर्वाचिन्हं यथा न स्या-स्तयोर्हि कलहः पुनः ॥२॥

अर्थ-ज्यां कोइपण चिन्होने जाणनारो न होय, त्यां राजाए
गणीषो, देयस्थान, नशाण, पाटिका, घर, तथा घरसादना पाणी-
ना प्रवाहथी जारे वाजुथी भीमानो निर्णय करीने, करीने जेम
ते वादि अने प्रतियादिने कलह न घाय, तेथी रीते चिन्ह करवुं.

जयपत्रं ततो देयं, सीमास्त्यार्यवादिने ॥

भूमिप्रमाणविज्ञेन, दंष्ट्रयोऽन्यो जयति मुनिर ॥२॥

अर्थ-जरी माल भीमा घोखनारने (राजाए) जयपत्र देवुं.
अने तेना प्रतियादिने ते जमीननी किमत थरोवर दंड करवो.

नाशयेद्भूमिज्ञोनेन, सीमाचिन्हानि यो नरः ॥

दंडनीयः स भूजुग्मिनः, रोष्यः पंचगतिः सदा ॥ १ ॥

अर्थ-जे माणस भूमिना छाजथी भीमाना चिन्होनों नाश
कर, तेना राजाए पांचमो गणीआ दंड करवो.

अज्ञानेन प्रमादेन, यो नाशयति तानि च ॥

द्विज्ञेन स दंड्यः स्यात्, भूजुग्मा व्यापयेदिना ॥२॥

अर्थ-अज्ञानथी अने प्रमादथी जे माणस ते चिन्होनों नाश

अहंशीति.

करे, तेनो न्याय जाणनार राजाण धर्मो (रूपीधर्मो) दंड क
 दये प्रसंगची पूछ तथा कुया आदिबनो विषय बहे ठे.
 सेतुः कूपध्व हेम्रेडपि, न निपेध्यो हि हेमिजिः ॥
 स्वल्पनाधाकरासेडपि, बहुलोकोपकारकाः ॥ १ ॥

अर्थ-पूछ अने कृत्यो, जो के हेम्रनी अंदर होय, तो पण
 यापरपानो हेम्रना माझिके (कोडने) निबंध करयो नही,
 मके, तेम करयाची तेच थोटी दरबान तो बरे ठे, तो पण
 या लाकोने ते उपकार करनारा ठे.

यः सेतुः पूर्वनिष्पन्नः, संस्काराहो जयंछदा ॥
 तदा तत्स्वामिनं पृष्ट्वा, तर्पय्यथाय भृशुजम् ॥ १ ॥
 तं संस्कारोति धोक्कोडपि, तर्हि तत्फलज्ञानं जयेत् ॥
 अन्यथा तत्फलं स्वामी, गृहीयाद्वा मदीपतिः ॥ २ ॥

अर्थ-पूर्व बांधेलो पयो जो कोडक पूछ व्यापार समारावया
 योग्य थाय, त्याचे कोडक माणस जो तेना माझिके न कथया
 तेना पुढुंधीने, अथवा राजाने पृष्टीने समारावे, तो ते माणस
 तेना फलनो जागी थाय, गदीतर तेनु फल स्वामी अथवा
 राजा प्रदण करे.

(आ लाखाण परना हेम्रमा आवेता पूछने छगनु हे.)

अंगीकृतोडपि हेम्रे मो, कृपिं कुर्यात् कारयेत् ॥
 तेमापि देयं तन्मूढयं, फलं स्यादयथा न हि ॥ १ ॥

अर्थ-पोतं हीधेजां एसां पण हेम्रमा माणस होई, तो न करे,
 अथवा न करावे, तो पण तेणे तेनु मूढ अथवा मोडक, वरी
 तेमा फल थाय अथवा न थाय.

इति संक्षेपतः प्राक्तः, सीमावादस्य निर्णयः ॥

ज्ञेयो विशेषो धीमहि, महार्द्धज्ञीतिशास्त्रतः ॥ १ ॥

अर्थ-एवी रीते संक्षेपमां सीमावादनो निर्णय कह्यो; विशेष प्रकारे तेनुं वर्णन बुद्धिमानोण वृद्धदर्द्धज्ञीति नामना शास्त्रथी जाणी छेवुं.

॥ इति सीमावादप्रकरणं समाप्तम् ॥

॥ हवे वेत्तनादाननुं स्वरूप कहे ठे. ॥

नत्वा श्रीशीतलं देवं, संसारांबुधितारकम् ॥

वेत्तनादानस्वरूपं, वर्ण्यतेऽत्र समासतः ॥ १ ॥

अर्थ-संसाररूपी समुद्रथी तारनारा एवा श्री शीतलनाथ प्रभुने नमस्कार करीने हवे दुंकामां वेत्तनादाननुं स्वरूप वर्णवाय ठे.

चांगलना प्रकरणमां सीमावाद कह्यो, हवे तेमां चाकरोनी पण जरूर पने ठे, तेथी हवे तेउनुं स्वरूप कहे ठे. (तेमां पण पेहेलां ते चाकरोना जेदो कहे ठे.)

सेवकाः पंचधा प्रोक्ताः, शिष्यान्तेवासिचतुष्टयकाः ॥

अधिकर्मकरास्तुर्याः, स्मृता दासास्तु पंचमाः ॥ १ ॥

अर्थ-शिष्य, अन्तेवासि, चतुष्टय, अधिकर्मकरो, अने दास एम पांच प्रकारना चाकरो होय ठे.

चत्वारः प्रथमे तत्र, शुचिकर्मकराः स्मृताः ॥

पंचमो दासको ह्यत्र, सर्वकर्मकरो जवेत् ॥ १ ॥

अर्थ-तेउमां पेहेला चार शुचि कर्मोने करनारा ठे, अने पंचमो दास सर्व कायोंने करनारो होय.

हवे शिष्य णट्ठे विद्याध्ययन करनारो, अन्तेवासी पदछे ह्यविद्यानो अर्थी, जाहुं खंड काम करनारो ते चतुष्टय कर्मकरो.

સઘડા ચાકરોનો જે ઘપરી તે અધિકર્મકર (મુકાદમ) કહે-
વાય, તથા ધરને થાંગણે રહેલા કચરા, વિષા, મૂત્ર આદિકને
સાફ કરનાર, તથા શેઠના ગુણ અંગોનું પ્રદાન કરનાર તે
“ દામ ” કહેવાય છે.

જૂત્યસ્તુ ત્રિવિધસ્ત્રા-મુધિકઃ પ્રોક્તઃ સત્તમઃ ॥

મધ્યમઃ કપિકર્ષણ-ધમો જ્ઞારસ્ય યાહકઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- સેઠમાં જૂત્ય ત્રણ પ્રકારનો હોય છે; આયુધિક જૂ-
ત્યને સત્તમ જાણ્યો, કપિકને મધ્યમ જાણ્યો તથા જ્ઞારઠપાદ-
નારને અધમ જાણ્યો.

દાસાઃ પંચદશ રૂપાતાઃ, ગૃહજઃ ક્ષીત આધિતઃ ॥

લઘ્વો દાયાગતશ્ચેય, હુર્નિદે પોપિતસ્તથા ॥ ૨ ॥

યુદ્ધે પણે ચ વિજિત શણ્ણાગ્ શણ્ણમોચિતઃ ॥

રક્તિતો જુક્તિદાનેન, પ્રમન્યા પ્રચ્યુતસ્તથા ॥ ૩ ॥

સ્પિતો યઃ સ્વયમાગત્ય, પુત્ર્યોદ્દાદમલોખતઃ ॥

અમાતૃપિતૃકો યસ્તુ, પિત્રેતા સ્વયમાન્મનઃ ॥ ૪ ॥

॥ વિજિતવિશેષકમ્ ॥

અર્થ- દામો પંદર પ્રકારના પ્રસિદ્ધ છે. સેઠમાં જે ધરની દા-
સીને પેટે જન્મેલો હોય તે “ ગૃહજ ” ॥ ૧ ॥ કહેવાય છે.
મૂત્ર આપી જેને ઘેંચાતો લીધો હોય તે “ ક્ષીત ” ॥ ૨ ॥ ક-
હેવાય છે. શેઠે કોઈને પન ધીરીને તે પેટે યાગ્રતરીકે જેને રાસ્યો
હોય તે “ આધિત ” ॥ ૩ ॥ કહેવાય છે. માર્ગમાં જે આધાર-
વિનાનો, અથવા જે કોઈ માર્ગથી ગ્રહ થયો હોય, અને ઘડી
રીતે જે મણી આપ્યો હોય તે “ લઘ્વ ” ॥ ૪ ॥ કહેવાય છે.
વિશાદ પ્રસંગે દાયજામાં આવેલો તે “ દાયાગત ” ॥ ૫ ॥ કહે-
વાય છે. હુકાલમાં જેનું પોણું જેનું હોય તેથી દામ “ હુર્નિદ-

પોપિત ” ॥ ૬ ॥ કહેવાય છે. સંગ્રામમાં જે જીતાણ્ણો હોય તેયો
 દાસ “ યુદ્ધપ્રાપ્ત ॥ ૭ ॥ કહેવાય છે. જુગારમાં જે જીતાણ્ણો
 હોય તેયો દાસ “ હુતજિત ” ॥ ૮ ॥ કહેવાય છે. કરજ વૂટે
 ત્યાંસુધિ જે દાસત્વપણને પ્રાપ્ત થયો હોય તેયો દાસ “ શણ-
 નાક ” ॥ ૯ ॥ કહેવાય છે. કરજને વદલેજ જે દામ થયો હોય
 તે “ શણમોચિત ” ॥ ૧૦ ॥ કહેવાય છે. જોજનના ઘંધનથી
 જે દામ થયો હોય તે “ રહિત ” ॥ ૧૧ ॥ કહેવાય છે. દીક્ષા
 ગોડી દર્શને જે દામ થયો હોય તે “ પ્રવૃત્ત્યાપ્રચ્યુત ” ॥ ૧૨ ॥
 કહેવાય છે. પોતાની મેલે જે દાસતરીકે આવીને રહેણો હોય તે
 “ સ્વયમાગત ” ॥ ૧૩ ॥ કહેવાય છે. રોઝની ગોકરીને પરણ-
 યાની છાત્રપથી જે દાસતરીકે રહ્યો હોય તે “ પરીણયગ્નોક્ત
 મિત્રઃ ” ॥ ૧૪ ॥ કહેવાય છે. માતપિતા મૃત્યુ પામયાથી જે
 પોતાની મેલેજ દામપણને પ્રાપ્ત થયો હોય તે “ આરમન-
 વિક્રંતા ” કહેવાય છે.

દુયે રાજાણ કોને દામપણમાંથી ગોણાયવા ? તે કહે છે.

ધોરેદંત્રવા ચ વિખીતો, યત્નાદાસીકૃતથ યઃ ॥

દાસત્વં તમ્ય નો મુક્તે, યત્નાશં મોચયેન્નૃપઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—ધોરેણ ધોરી જડને જે માળમને વેષેણો હોય, અથવા
 યત્નાદારે જને દામકપ કરેણો હોય, તેવા માળમને દામપણું
 નથી, માટે રાજાણ તેવા માળમને તેના દામપણાથી મુક્ત કર્યો.

સ્વામિર્ન મોચયેદ્યસ્તુ, પ્રાણસંગયસંકટાત્ ॥

મુચ્યતે દામજાથેન, પુત્રયજાગજાક ચ ત્તઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ—જે જાદર પોતાના રોઝને જીવિતમરદથી ધણાવે, તે
 જાદરને દામજાણાથી મુક્ત કર્યો, તથા તેને પુત્રની પેઠે
 દામજાણ અપાયો.

(ઇપરકહેલો વિધિ સર્વ સાધારણ દાસોને માટે જાણવો.)

હવે તેમાં વિશેષપણું બતાવે છે.

હવે આપી તેના ધાણતરીકે રાણેલા દાસો કરજ ખરી આપ્યાવાદ મુક્ત થાય છે, તેમ અકાલે પોપણ કરવાથી ઇપણા દાસો પણ મુક્ત થઈ શકે છે. જોજનમાટે જે માણસ દાસ થયો હોય, તે તેના શોભને જોજનખરચ જેટલું હવે આપી મુક્ત થઈ શકે છે, તેમ ગુજમાં, શરતગાજીમાં, અને પોતાની મેલે મલેલો દાસ પણ તેથીજ રીતે મુક્ત થઈ શકે છે. જે માણસે દીક્ષા લેઈને તે દીક્ષાનો ત્યાગ કર્યો હોય, તે માણસને રાજાએ મહાત્કારે પણ દાસ કરવો.

હવે દાસને તેના દાસપણામાંથી હોઢાયવાનો વિધિ કહે છે.

જે માણસ જે ઘણતે સ્વામિની કૃપા મેલવીને દાસપણાથી વિમુક્ત થાય છે, તે ઘણતે શેઠે એક જણથી ખરેલા પડાને ફોડવો, તથા તે દાસને ટૂંકનીંધે રાણીને તેના મસ્તકનું માર્જન કરવું, પછી તેના મસ્તકપર પુષ્પો તથા અરુતોને ગ્રણવાર શેઠે નાણા, અને તેને કહેવું કે, આજથી તું દાસપણાથી વિમુક્ત થયો છે, તથા સ્વતંત્ર થવો છે. અને હવે તારે હમેશાં શુદ્ધ મનના અન્નિપ્રાયથી પર્તવું.

હવે તેવા બાકરને બાકરીવદલ કેવી રીતે

હવે આપવું ? તે કહે છે.

મૃત્યાય સ્વામિના દેયં, યથાકૃત્યં ચ વેતનમ્ ॥

આદી મધ્યેડયસાનેવા, યથા યદાસ્ય નિશ્ચતમ્ ॥૧॥

અર્થ- શેઠે બાકરને તેની બાકરી પ્રમાણે હવે આપવું. તેમાં તેને કાર્ય સોંપતિ વેંછાએ જેવી રીતે બંદોબસ્ત કરેલો હોય તેવી રીતે કાર્ય પેહેલાં, મધ્યમાં, તથા ટેવટે તેને હવે આપવું.

અનિશ્ચિતે વેતને નુ, કાર્યાયાદશમાંશકમ્ ॥

દાપયેદ્રૂપતિસ્તસૈ, સ હ્યુપસ્કારરરુકઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- ચાકરીમાટેના ડબ્બનો જો ઘરાય કરેલો ન હોય તો રાજાએ શેઠના કાર્યના નફામાંથી તેને દશમો હિસો અપાયો, કેમકે તે ચાકર શેઠના માણનું રક્ષણ કરનારો હોય છે. તેને માટે બુદ્ધદર્દરીતિમાંપણ કહ્યું છે કે,

સ્મિતિશ્ચિત્ત્વાસુદિં જં લાહો જ્યદ તસ્મ દસમંસં દાયેદ નિ-
ષોનિષં અભિષિરાયેજાણે તસ્મ ॥ ૧ ॥

સ્વાપારે સ્વામિવિત્તસ્ય, દાનિનુષ્કિકરઃ સ્વયમ્ ॥

યોડમ્નિ તમ્મે જૂતિદેયા-ત્સ્વામિયાંગાનુસારતઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- જ્યાપારમાં શેઠના ડબ્બની જે ચાકર દાનિ અથવા શૂદ્રિ કામનારો હોય, તે ચાકરને તેના શેઠની ઇચ્છા પ્રમાણે શેઠે ચાકરીપદ્ધત ડબ્બ આપતું જોડવ.

(આ કદામ જે ચાકરની ચાકરીપદ્ધત ડબ્બનો ઘરાય ન કરેલો હોય તેને માટે છે. અને તેના પ્રભાવમાં શેઠને જો ઘણો ઘાત થાય તો શેઠે તેને વધારે ડબ્બ આપતું, ઘોડો દાન થાય તો ઘોડું ડબ્બ આપતું.)

અનેકકૃતકાર્યે નુ, દદ્યાદૃત્યાય વેતનમ્ ॥

વયાકર્મ તયા સાધ્યે, દેયં તમો વયાશ્રુતમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ- જ્યાનણા વયા અનેક કાર્યામાં ચાકરને નના કાર્ય-ના પ્રભાવમાં ચાકરીપદ્ધત ડબ્બ આપતું, અને તે કામ ભૂતીયું પદ્ધત્તે તેને જાનમૂલ્ય આપતું.

જે ચાકરમાટેનો દંડ કને છે,

સંપ્રાપ્તે વેતને જુમ્યઃ, સ્વર્ક કર્મ કરાંતિ ન ॥

દિગુણેન ચ સ્મ દંડ્યા, પ્રાપ્તે જૂનિગમેન ન ॥ ૧ ॥

અર્થ- ચાકરીનું હવ્ય છેડનેપણ જે ચાકર પોતાનું કામ કરતો નથી, તેને ચમણો દંડ કરવો, અને ચાકરીનું હવ્ય અગાધથી હીધાવિના પણ જે કામ કરતો નથી, તેને તેની ચાકરીના મૂલ્ય જેટલો દંડ કરવો.

અનસાધ્યે કાર્યે તુ, દેયં જૃત્યાય વેતનમ્ ॥

યથાકાર્ય તથાસિદ્ધે, સિદ્ધે દેયં યથાશ્રુતમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ- અનસાધ્ય કાર્ય પ્રસંગે ચાકરને કાર્યના પ્રમાણમાં હવ્ય આપવું, અને કાર્ય સિદ્ધ થયેથી શરત પ્રમાણે હવ્ય આપવું.

જાડં તુ નાશયેત્કિંચિત્પ્રમાદાઝારવાહકઃ ॥

તન્મૂલ્યપ્રતિમં હવ્યં, દાપયેત્સ્વામિનં નૃપઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- જાર છપાડનાર મજૂર પ્રમાદથી જો કાંઈ ઘાસણનો નાશ કરે, તો તે ઘાસણના પ્રમાણ જેટલો કિંમતનું હવ્ય રાજાપ તે મજૂરનીપાસેથી તે ઘાસણના માલિકને અપાવવું.

પ્રતિવચઃપરો જૃત્યો, નિત્યં વિગ્નકરો જ્ઞેત્ ॥

જૃતિદ્વિગુણો દંડ્યઃ સ, દોષો હિ ચલવસ્તરઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ- જે ચાકર હમેશાં સામું ધોલે છે, તે હમેશાં વિગ્નકરનારો થાય છે, માટે તેનો તેની ચાકરીના હવ્યથી ચમણો દંડ કરવો, કેમકે, તેનો તે દોષ ઘણોજ મોટો છે.

દંડ્યઃ સપ્તમજાગેન, દક્ષકાર્ય પરિત્યજન્ ॥

માર્ગે તુ ત્રયજાગેન, વિના વ્યાધ્યાદિકારણમ્ ॥ ૨ ॥

અર્થ- સોવેવું કાર્ય ત્રીજીને જે ચાકર પાડ્યો જાય, તેનો સાતમા જાગ જેટલો દંડ કરવો, તેમ માર્ગમાં જે ત્રીજીને પાડ્યો જાય, તેનો ત્રીજા જાગ જેટલો દંડ કરવો (પણ તેમાં વ્યાધિ આદિકના કારણનો અપવાદ જાણવો.)

માર્ગાર્થસમતિકાંતં, કુર્વતં નિજકર્મ ચ ॥

જૃત્યં ત્વજતિ યઃ સ્વામી, સ દદ્યાન્સકલાં જૃતિમ્ १

અર્થ- (મુસાફરી દરમ્યાન) અરધો માર્ગ ઠંઠંગીગણા, તથા પોતાનું કાર્ય (વરોવર) કરતા એવા આકરને જે શેઠ તરીકે આપે, તે શેઠે તેને સઘણો પગાર આપવો જોઈએ.

इत्येवं वेतनादान-स्वरूपं चात्र वर्णितम् ॥

संक्षिप्तं श्रुतपायोधि-मध्याज्जनमिवोद्धृतम् ॥ १ ॥

અર્થ- એવી રીતે અહીં જ્ઞાનરૂપી સમુદ્ગમાંથી જાણેરક્તને ક-ધરેલું હોય નહીં પણ વેતનાદાનનું સ્વરૂપ સંક્ષિપ્તથી વર્ણવ્યું છે.

॥ इति वेतनादान प्रकरणम् ॥

॥ अथ क्रयेतरानुसंताप प्रकरणं प्रारभ्यते ॥

श्रीश्रेयांसं नमस्कृत्य, वादिकौशिकज्ञास्करम् ॥

क्रयेतरानुસંતાપઃ, કય્યતેઽન્ન સમાસતઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- યાદિરૂપી ધ્રુવડોને સૂર્યસરલા એવા શ્રીશ્રેયાંસનાથ પ્ર-પ્તુને નમસ્કાર કરીને હવે અહીં ક્રયેતરાનુસંતાપ નામનું પ્રકરણ સંક્ષેપથી કહે છે.

પૂર્વના પ્રકરણમાં આકરોનું સ્વરૂપ કહ્યું, હવે તે આકરસહિત જીવ્યયાન માણસ, તે આકરધારાણ અથવા પોતેપણ ક્રયવિક્રય (સ્વરીદી અને વેચાણ) કરે છે. તેમાં યસ્તુની પરીક્ષાધિના જો લેવડદેવડ થાય, તો તેથી પશ્ચાત્તાપ પણ થાય છે. માટે તેનું સ્વરૂપ કહે છે.

હવે તેમાં આદિમાં ક્રીતાનુશયનું તથા વિક્રીતાનુશય-નું સ્પષ્ટ કરે છે.

ક્રેતા પાણેન પાણં યો, ક્રીત્વા જાનાતિ નો વદુ ॥

પશ્ચાત્તાપો જ્ઞેત્તસ્ય, સ ક્રીતાનુશયઃ સ્મૃતઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- જે માણસ મૂઢ્ય આપી વસ્તુ વેચાતી છે, પણ તે વેચાતી છેને તે વસ્તુની જો પરીક્ષા ન કરી શકે, તો તેજને ઘણો પધાત્તાપ થાય છે, અને તેથી તે પધાત્તાપને “ક્રીતાનુશય” કહેલો છે.

વિક્રીય ડ્રવ્યં યો મન્યે-ન્મૂઢ્યમલ્પમુપાગતમ્ ॥

તસ્ય ચિત્તેનુતાપો યો, વિક્રેતાનુશયો જયેત્ ॥ ૧ ॥

અર્થ- જે માણસ વસ્તુ વેચીને યમ માને કે, મૂઢ્ય તો ઘણુંજ થોડું આવ્યું; તેના ચિત્તમાં ઘણો પવો અનુતાપ, તે “વિક્રેતાનુશય” કહેવાય છે.

ક્ષીતં પ્રત્યર્પિતું વસ્તુ, ગ્રાહકચેત્સમીહતે ॥

વિકૃતં તદિને ચૈવ, તર્હિ પ્રત્યર્પયેદ્ ભુવમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ- વેચાતી છીધેલી વસ્તુ, ગ્રાહક જો પાત્રી દેવાને ઇચ્છે તો, તે વસ્તુને વગાડ્યા વિના તેજ દિયસે તે પાત્રી આપી શકે.

દદદ્વિતીયે દિયસે, પણઃ ત્રિંશાંશહાનિજ્ઞાક્ ॥

તૃતીયે દ્વિગુણા હાનિઃ, પરતો દેયમેય ત્ત ॥ ૧ ॥

અર્થ- તે વેચાતી છીધેલી વસ્તુ જો વીજે દિયસે પાત્રી આપે તો, તેની કિંમતથી ત્રીજો જાગ હેતું મૂઢ્ય મણે, અને વીજે દિયસે જો પાત્રી આપે તો, તેથી ચમણો જાગ થોડો મણે, અને (જે દિયસ) પત્રી તો વેચાતી છીધેલી વસ્તુ પાત્રી દેઈ શકાયજ નહીં. (ઉપર કહેલો નિયમ પરીક્ષા કર્યા વિનાજ છીધેલી વસ્તુ-માટે છે. પણ પરીક્ષા કરીને છીધેલી વસ્તુ તો પાત્રી દેઈ શકાયજ નહીં.) કહું છે કે,

પરીક્ષાપૂર્વકં ક્ષીતં, વસ્તુ યત્સ્વામિના સ્વયમ્ ॥

તદ્વિક્રેતા ન ગૃહીયા-હ્યર્થં પ્રત્યર્પયેદ્ ચ ॥ ૧ ॥

અર્થ- જે વસ્તુ સ્વામિષ પોતે પરીક્ષા કરીને છરીદી હોય, તે

વસ્તુ, વેચનાર માણસે ગ્રહણ કરવી નહીં, તેમ તેમાટે લીધેયું મૂલ્ય પણ પાતું આપવું નહીં.

હવે પરીક્ષાના પ્રસંગથી સુવર્ણ આદિકની
હાનિની પરીક્ષા કહે છે.

વન્હૌ સ્વર્ણસ્ય નો હાનિઃ, રજતસ્ય પલ્લવ્યમ ॥

ત્રપોરઘૌ ચ તામ્રસ્ય, પંચાયસિ પલ્લાનિ ષટ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ- અગ્નિમાં નાંચ્યાથી સુવર્ણની હાનિ થતી નથી, રૂપાની બે પલ, જસતની આઠ પલ, તાંબાની પાંચ પલ, તથા લોખંડની છ પલ જેટલી. હાનિ થાય છે (આ સધલી હાનિ દર સોપલે જાણવી) અને તેથી જો અધિક હાનિ થાય તો કારિગરનો દંડ કરવો. બૃહદર્હન્તીતિમાં પણ કહ્યું છે કે,

“ હાણીણહુ સુવર્ણે અમીષ પલ્લવ્યમં જવે રયણ તંવસ્સયં ચ લોહે દસસીસે અઘ્યસયગં ”

॥ હવે વીંજી વસ્તુઓનો વિષય કહે છે. ॥

કાર્પાસે સૌત્રિકે ચૌર્ણે, સ્થૂલસૂત્રેણ નિર્મિતે ॥

ક્રેયા દશપલા વૃદ્ધિઃ, શતે પ્રકાલિતે સતિ ॥ ૧ ॥

અર્થ- રુનું, સૂતરનું, ઊનનું, તથા જાડાં સૂતરનું વનાવેલું એવું જે કાપડ, તે સો પલ જેટલું ધોયાથી દશ પલની તેમાં વૃદ્ધિ થાય એમ જાણવું.

સૂક્ષ્મેસૂત્રૈશ્ચ નિષ્પન્ને, વૃદ્ધિર્હિ ત્રિપલા જવેત ॥

મધ્યમે મધ્યમા ક્રેયા, પ્રોક્તમેતક્ષિનાગમે ॥ ૧ ॥

અર્થ- સૂક્ષ્મ મુત્રોથી વનાવેલાં યસ્ત્રમાં ત્રણ પલ જેટલી હાનિ થાય છે, મધ્યમ પ્રકારનાં વનાવેલાં યસ્ત્રમાં મધ્યમ પ્રકારની હાનિ જાણવી. પણ ત્રિનાગમમાં કહેલું છે.

પિંશજાગદ્યો રોમ-જાતે ચ ખૂર્જકે પુનઃ ॥

કૌશેયે વલ્કલે તુ સ્થા-ન્ન ધૃષ્ણિર્ન દ્યુઃ કદા ॥ ૧ ॥

અર્થ- રોમથી બનાવેલાં ઘસ્રમાં ત્રીશમા જાગ જેટલી હાનિ થાય, અને ખૂર્જપત્રના, રેશમના, તથા વઘ્ઘાના ઘસ્રમાં કદાપિ પણ ધૃષ્ણિ કે હાનિ થાય નહીં.

ક્રયેતરાનુસંતાપઃ, સંદેપેણાન્ન સૂત્રિતઃ ॥

યદ્દહાનેન પ્રવીણાઃ સ્યુ-ર્જના વ્યાપારકર્મણિ ૧

અર્થ- એવી રીતે અર્હાં સંદેપથી ક્રયેતરાનુસંતાપનું ઘર્ષન કર્યું, કે જેના જ્ઞાનથી લોકો વ્યાપારના કાર્યમાં પ્રવીણ થાય છે.

॥ ઇતિ ક્રયેતરાનુસંતાપપ્રકરણં સમાપ્તમ્ ॥

॥ અથ સ્વામિઞ્જૈત્યવિવાદ પ્રકરણં લિખ્યતે ॥

વાસુપૂન્નજિનં સ્તુત્વા, હુષ્ટારાતિવિનાશકમ્ ॥

સ્વામિઞ્જૈત્યવિવાદોઽન્ન, સંદેપેણાન્નિધીયતે ॥ ૨ ॥

અર્થ- હુષ્ટ એવા (અંતરંગ શત્રુઠેને) નાશ કરનારા એવા શ્રી વાસુપૂન્ન પ્રતુની સ્તુતિ કરીને અર્હાં સંદેપથી સ્વામિ અને પાકરવચ્ચેનો વિવાદ કહેવાય છે.

આગણના પ્રકરણમાં ધ્યયિક્રય વૃત્તાંત કરું. હવે પેષાતી લીધેલી પૃથી ગાયો તથા ખેંસો આદિકને પારવામાટે ગોવાલ આદિકોને પાકર રાખના જોડે. હવે તેવા પાકરો ગ્યારે અપરાધમાં આવે છે, ત્યારે તેઠેનો મુકરદમો પાછે છે. માટે હવે તેનું ઘર્ષન કરે છે.

મદિપી ત્વષ્ટમાપેદ્ય પરશ્વસ્પવિનાશિની ॥

દંડ્યાન્નદર્પઃ સુરજિ-સ્તસ્યાપ્યધેરજાત્વિઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ- પારવા (હેંત્રના) પાકરને નાશ કરનારી પૃથી ખેંસ-

માટે (તેના માલિકને) આઠ મામા દંડ કરવો, ગાયમાટે તેથી અરધો (એટલે ચાર મામા) દંડ કરવો, તથા વકરી અને ગાડરનેમાટે તેથી પણ અરધો (એટલે બે મામા) દંડ કરવો. (મામા એટલે ગ્રાંવાનાણાનો વીમમો જાગ જાણવો.)

હવે તેથી જો વિશેષ અપરાધ હોય તો તેથી વિશેષ દંડ થાય તેમાટે કહે ને.

અવત્સાનાં સ્થિતાનાં ચ, ચરિત્વા તત્ર પૂર્વતઃ ॥

દંડઃ સ્યાદ્ દ્વિગુણસ્તાસાં, સવત્સાનાં ચતુર્ગુણઃ ॥૨॥

અર્થ- વઘાંઝવિના (પરનાપાકમાં) ચરિને ત્યાં રહેલી ગાયો તથા જૈસો આદિકમાટે આગલ કહ્યો તેના કરતાં વમણો દંડ કરવો, અને વઘાંઝસહિત જો ચરે, તો તેથી ઘોગણો દંડ કરવો.

વલી તેવીજ રીતે ગધેશ તથા હંદોમાટે આગલ કહ્યો તેમ જૈસ સરલોજ દંડ કરવો.

પ્રવી રીતે પરના ક્ષેત્રમાં રહેલા પાકનો નાશ કરવાના સંબંધમાં ગાયો તથા જૈસો આદિકના સ્વામિમાટેના દંડનું સ્વરૂપ કહ્યું, પણ તે નુકશાનીના વદસ્ત્રાતરિકે તે છેતરના માલિકને શું આપવું ? તે કહે લે.

તાઙ્યો ગોપસ્તુ ગોમી ચ, પૂર્વોક્તદંડજ્ઞાગપિ ॥

દદ્યાન્ક્ષેત્રફલં યદ્ધિ, નષ્ટં ક્ષેત્રાધિપાય તત્ ॥ ૨ ॥

અર્થ- તેવા પ્રસંગમાં ગોવાલને તાડના કરવી, અને તે ગાય આદિકના માલિકને આગલ કહ્યા પ્રમાણે દંડ કરવો, તથા ક્ષેત્રના માલિકને જોદ્યું નુકશાન થયું હોય તેટલું તે ગાય આદિકનો માલિક ક્ષેત્રના માલિકને આપે. (અને તે નુકશાનીનો વદલો આપ્યાવાદ, ગાયોએ જરૂર કરતાં છેતરમાં જો ઘાસ, કડવ

आदिक बाकी रह्युं होय, ते सघलुं ते गायत्र्यादिकनो मासिक
ग्रहण करे, केमके, तेणे हवे ने मूड्य आपी घेधानुं खीधेनुं कहे-
याय.) गोयालीश्राना अपराधना संबंधमां ते गोयालीश्राने
फक्त ताडनाज कराय, पण तेनी नुकशानीनो बढ्यो तो गायोनो
माखीकज आपे. यली जो ते गायोना माखीकनोज अपराध
होय, तो तेने तो दंड तथा नुकशानी घेने महन करवां पटे
पयो तात्पर्य जाणवो.

(छपर कहेलो दंड जाणीजोडने परना क्षेत्रमां चरापयामाटेनांछे.)

हवे अजाणतां ते गायो आदिक जो परना क्षेत्रमां जडने
चरी आपे तो तेने माटेनो अपवाद कहे छे.

कामचारे त्वयं दंडो-ऽकामे दापो न वस्यधि ॥

मार्गमध्ये यदा क्षेत्रं, तदेत्यं प्रविजायते ॥ १ ॥

अर्थ- आ छपर कहेलो दंड जाणी जोडने गायो आदिक
ने चरापयामाटेनो छे, पण जो अजाणतां ते गायो आदिक
चरी जाय तो तेमां कोडनो पण दोष नथी, यली तेघो घनाय पण
ग्यारे क्षेत्र (जया आपयाना मार्ग मध्ये होय त्वारेज घने छे.

हवे परना क्षेत्रमां चरतां उतां पण कदा पशुघमाटेनो दंड
न घड शके ! ते कहे छे.

पंडोत्सृष्टागनुकाय, पशवः प्रसपिकास्त्यरम् ॥

दिपाय राजकीयाय, मोन्या येषां न रक्षकः ॥ १ ॥

अर्थ- गांढरूप अण्ठां, कोडण तजी दीधेडां, तथा (दुरत-
नां) जन्मेलां अपराज जन्म आपनारां, देखने लगनां, राजानां
तथा जेठेनो कोड स्वामी न होय तेकां पशुघने (ते अप-
राधयी) मुक्त करवां.

॥ હવે ગોવાલનું કૃત્ય કહેઠે. ॥

પ્રાતર્ગૃહીતા યાવંતો, ગવાદિપશુઓ ધ્રુવમ્ ॥

વિકાલે દેયાસ્તાવંતો, ગોપેન ગણનોત્તરમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ- ગાય આદિક જંટલાં પશુઠં (ગોવાલે) પ્રજાતમાં લીધાં હોય, તેટલાં પશુઠં સંખ્યાકાલે ગણીને તેણે (તેના સ્વામિને) સાંપયાં.

સિંહાહિવિદ્યુદ્દાહૈશ્ચ, મૃતશ્ચૌરેર્હંતોઽપિ વા ॥

તસ્ય દંડો ન ગોપસ્ય, તત્પ્રમાદે સ દંડજ્ઞાક્ ॥ ૧ ॥

અર્થ- સિંહ, સર્પ, વીજલી, તથા દાવાનલથી જો કોઈ પશુ મૃત્યુ પામે, અથવા કોઈ ચોર ચોરી જાય, તો તેમાટે ગોવાલનો દંડ કરી શકાય નહીં, કેમકે તેનો દંડ તો તેની (પોતાની) કસૂર હોય ત્યારેજ કરી શકાય છે.

નૃપેણ ગ્રામલોકૈશ્ચ, રક્ષણીયા વસુંધરા ॥

ગવાદિપશુવૃશ્યર્થ, નો ચેદુઃલં સદા જ્ઞવેત્ ॥ ૧ ॥

અર્થ- રાજાએ અને ગામના લોકોએ ગાય આદિક પશુઠંના નિર્વાહમાટે જમીન (પડતર) રાખવી જોઈએ, નહીંતર હ-મેશાં દુઃખ થાય છે.

હવે તે જમીન કેટલી રાખવી ? તેનું પ્રમાણ કહેઠે,

પરિણાહોઽજિતો રક્ષ્યો, ગ્રામસ્ય ધનુષાં શતમ્ ॥

શતપ્થ્યં કર્વટસ્ય નગરસ્ય ચતુઃ શતમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ- ગામની આસપાસ સો ધનુષ્યની પડતર જમીન (ગાં-ધરમાટે) રાખવી. કર્વટની આસપાસ વસો ધનુષ્યની પડતર જમીન રાખવી. તેના નગરની આસપાસ ચારમો ધનુષ્ય જેટલી જમીન પડતર રાખવી.

संक्षेपेणात्र गदितो, विवादः स्वामिभृत्ययोः ॥

व्यवहारेऽष्टमो जेदो, विशेषः श्रुतसागरात् ॥ १ ॥

अर्थ- एवी रीते व्यवहारमां आठमा जेदरूप एवो स्वामि चाकरनो विवाद अही संक्षेपची कथो. तेनुं विशेष वृत्तांत मोडा अर्हन्तीति नामना शास्त्रची जाणवुं.

॥ इति स्वामिभृत्यविवादप्रकरणम् ॥

॥ अथ निक्षेपप्रकरणं प्रारभ्यते ॥

श्रीविमलस्य पादाब्ज-नखा दिंतु सुखानि चः ॥

यज्जन्मनि नज्जोत्तागा-ज्जन्तवृष्टिरज्जुत्तराम् ॥ १ ॥

अर्थ- श्रीविमलनाथ प्रजुना चरणकमलना नखो तमोने सुखो आपो ! के जे प्रजुना जन्म यराते आकाशमांची घणीज रतवृष्टि पड् इती.

पूर्वना प्रकरणमां चाकरना दोषची स्वामिने अती नुकशानीनुं सूचन कार्यु. अने तेची खेद पावेलो एवो कोइक शेठ व्याजना खातमाटे, अथवा पोताना छप्पनी रक्षमाटे, पोतानुं धन कोइक जगोप घापण राखीने निर्वाह चक्षाये ठे, माटे ते घापणना प्रकारो अही बहे ठे. तेमां पेंहेलां तें घापणनुं स्वरूप बहे ठे.

कर्मोदयेन मर्त्यस्य, संततिर्न प्रवेष्टदा ॥

दुष्टोऽथवा तनुजः स्या-तदा दुःखं महत्किन्तो १

अर्थ- कर्मोना उदयची मनुष्यने ज्यारे संतान घाप नही, अथवा दुराचारी पुत्र घाप, त्यारे आ मेमारमां (तेने) मोडुं दुःख घाय ठे.

ततः कुटुंबपुष्ट्यर्थ, स्तेन्यादिजयतोऽपि वा ॥

स्वयं व्यवहर्तुं कर्तुं, मशकेन नरेण वा ॥ २ ॥

यात्रार्थमुद्यतेनापि, क्षिप्यते यच्चसु स्वकम् ॥

धर्मज्ञे कुलजे सत्ये, सदाचाररतात्मने ॥ १ ॥

स निक्षेपविधिः प्रोक्तः, सर्वजीवसुखप्रदः ॥

स तु द्विविधतापन्नः, समिषाऽमिषज्जेदतः ॥ ३ ॥

अर्थ-तेथी कुटुंबना पोषणमाटे, अथवा चोरी आदिकना पत्तयथी, अथवा पोते व्यापार करवाने अशक्त होयाथी अथवा यात्रामाटे जवानुं होयाथी पोतानुं जे धन धार्मिक, कुलीन, सत्य बोखनार, तथा सदाचारी एवा माणसपासे जे थापण राखवुं, तेने थापणनुं स्वरूप जाणवुं. ते थापण सर्व जीवोने सुख आपनारी ठे. वली ते थापणना वे जेदो ठे, एक व्याजु थापण अने बीजी अव्याजु थापण.

स तु ज्ञूयः कियत्काले, निक्षेपेद्याचते यदा ॥

न तदा स्यादिसंवादस्ततः शुद्धे विनिक्षिपेत् ॥ १ ॥

अर्थ- पत्री केटलोक समय बित्याबाद ज्यारे ते थापण राखनार माणस पोतानुं छव्य पावुं मागे, त्यारे ते आपी देवुं, के जेथी तेमाटे टंटो थाय नहीं. अने एवुं विचारिने थापण राखनार माणमे (पण) उद्यम माणमने छव्यादिक सोपवुं.

यावद्भव्यं च निक्षिप्तं, तावद्देयाऽहनी पुनः ॥

यथादानं तथादानं, येन प्रीतिः सदा तपोः ॥ १ ॥

अर्थ- जेठवुं छव्य थापण राखेवुं होय, तेठवुंज छव्यथान माणमे पावुं थापवुं, कमके जेवुं देवुं तेवुं खेवुं, अने तेथी हमेसां तेठ वप्नेनी (परम्पर) प्रीति रहे ठे.

याच्यमानं स्वकीयं स्वं, निक्षेप्ता यो न यच्छति ॥

ज्ञूप आहूय तं मैत्र्य-प्रायेण देपिनं यदेत् ॥ १ ॥

विवादोऽयं किमन्योऽन्यं, नायं धर्मस्तवोचितः ॥
स्ववंशो लाभ्यते येन, न तत्कुर्यात् बुद्धिमान् ॥ २ ॥

अर्थ- जे थापण राखनार माणस मागनारे माग्या ठतां पण तेनुं धन आपतो नथी, ते माणसने राजाए बोलावीने मित्रजा-
यची कहेवुं के, तमो परस्पर शामाटे बियाद करो ठो ? (यखी
ते थापण राखनार माणसने) राजाए कहेवुं के, तारो आ आ-
चार लायक नथी, जेथी पोताना धंशने खजा थाय, तेवुं कार्य
बुझियान माणसे करवुं नही. (त्यारे ते थापण राखनार माण-
स राजाने कहेसो के)

स्वामिन्मम तु न ह्यस्ति, देया तस्य वराटिका ॥
श्रीमद्भिर्निश्चयं कृत्वा, यथा रोचेत तत्कुरु ॥ २ ॥

अर्थ- हे स्वामी ! मारापर तेनुं एक कोडीनुं पण करजनथी, माटे
ते पावतनो आप निश्चय करीने, जेम आपनी इजा होय तेम करो ?
स्वामिकार्यहितोद्युक्तेः, पुरुषैः साध्यदायिभिः ॥
विजातिभिर्गूढचरैः, निर्णयान्तसत्यतां घयोः ॥ २ ॥

अर्थ- पत्री (राजाए) स्वामिना कार्यना हितमां उद्यमवंत अ-
ण, साही आपनारा, तथा जूदी झतिना एवा गुप्त चरोनी
(तोनी) मारफते यत्रेनी सत्यतानो निर्णय करवो.
याद्युक्तं चेष्टचः सत्यं, तदा भूपो यथातथा ॥
आपयित्वा धनं तस्मै, दंडयेन्मयस्तरङ्कम ॥ २ ॥

अर्थ- तेजमां जो यादीए कहेवुं यचन सत्य होय, तो रा-
नुं ते धन तेने अपावीने, ते थापण राखनारनो दंड करवो.
तेया मुकरदमामां जो यादी असत्य पटखे जूजो होय तो
१ ते कहे ठे.

अर्थिन्यसत्ये दंड्यः स, यावच्चेदनमर्थतः ॥

तथा न पुनरन्योऽप्य-नीतिं कुर्याच्च कश्चन ॥ १ ॥

अर्थ- तेवा मुकरदमामां जो चादी असत्य ठरे, तो तेणे जे-
टली रकमनो दावो कर्हो होय, तेटलां ज्यनो तेनो दंड करवो
जेथी बीजो कोइ माणस पण (तेवी) अनीति करे नहीं.

हवे उपनिधिनुं स्वरूप कहेवे,

निजमुज्जांकितं वंधं, कृत्वा च वस्तुनः स्वयम् ॥

निकटे स्थाप्यते यस्य, बुधैरुपनिधिः स्मृतः ॥ १ ॥

अर्थ- पोतानी मुज्जाथी वस्तुने सीखबंध करीने, पोते जेनी
पासे राखे ठे, तेने पंडितोए “ उपनिधि ” कहेखो ठे.

निक्षेप्ता लेखपत्रे चे-त्पुत्रनाम न लेखितम् ॥

याचितं तदवाप्नोति, पुत्रं कस्यं मृतौ पितुः ॥ १ ॥

अर्थ- थापण मेखनार धणीए खखतमां जो पुत्रनुं नाम ल-
खेखुं नहोय तो, ते पुत्र पिताना मृत्यु बाद ते धन मागवाथी
मेखवी शके ठे.

जलाग्निचौरैर्यन्त्रं, तन्निक्षेप्ता नचामुयात् ॥

निक्षेपरहकादज्यं, तत्प्रसादाहते नरः ॥ १ ॥

अर्थ- जे थापण मेखेखुं ज्य जख, अग्नि अने चोरोथी नष्ट
थाय, ते ज्यने, थापण राखनार माणसनी मेहेरवानी बिना,
थापण मेखनार माणस मेखवी शके नहीं.

निक्षेपापहृतिं कर्ता, धर्मादौः शपथैर्नृपः ॥

साक्ष्यादिशपथैर्वापि, योऽसत्यस्तं तु दंडयेत् ॥ १ ॥

अर्थ- धर्मादिकना सोगन दीघा उतां, तथा साक्षीआदिको-

ના સોગનપૂર્યકપણ જે માણસ થાપણ ઝંલચી જાય, અને અમત્ય ઘોડે તેનો રાજાણ દંડ કરવો.

चेदसत्यं ह्ययोर्थावयं, राज्ञा दंड्यायुज्जावपि ॥

याचन्निवेदितं स्वांता-जिमायं तावता क्षય ॥ ૧ ॥

અર્થ- જો તેઠે ઘણેનું વાક્ય જનું દોય, તો ગ્યાંસુધિ તેઠે (પોતાના) મનનો અજિમાય જણાવે, ત્યાંસુધિ તેઠે ઘણેનો રાજાણ મુરત દંડ કરવો.

निक्षिप्तं यो धनं कुरुषी, निहृतेऽम्मान्महीधनः ॥

गृहीत्वा પોડશાંશં મા-ગર્થિનં દાપયેત્સમમ્ ॥ ૨ ॥

અર્થ- જે થાપણ રાખનાર માણસ થાપણને ઝંલચી જાય, તેની પાળેથી રાજાણ પ્રથમ સોલસો જાગ લેડને વાદીને તેને મપણું હવ્ય અપાવણું.

વાદીણ (તેણે) મુકારદમો દાણડા કર્યોથી તેમાં વાદીને જે સ્વરખ ધયો, તે સ્વરખ રાજાણ પ્રતિવાદિપાળેથી અપાવણું જોડણ. તેમાંડે દુધે કદે છે.

यो नियोगेऽर्थिनो जातो, व्ययः प्रत्यर्थिनो नृपः ॥

तद्रूपं દાપયેત્સર્થ, લિલિયાયા અવપણયે ॥ ૨ ॥

અર્થ- (તેણે થાપણતંરેધિના) મુકારદમામાં વાદીને જે સ્વરખ ધયો દોય, તે મપણો સ્વરખ, રાજાણ મુકારદાના અવપણયર લા-લીને પ્રતિવાદિપાળેથી વાદીને અપાવણો.

एवे उपनिधि हरणनो विषय कर्तरे.

કાધિષોપનિપર્દતા, જૂપેન યદિ નિદિત્તઃ ॥

દંદ્યઃ શ્યાદાપણિયા પ્રાક્, નિદિત્તદેવકારત્ત ॥૨॥

અર્થ- ઉપનિધિ (જે એનું સ્વરખ આગણ મદંદવામાં આ

વેલ ઝે) તેને હરનારા માણમની જ્યારે રાજાણ રાતરી કરી,
ત્યારે પેહેલાં તે આપણ તેના સ્વામિને અપાવ્યાવાદ રાજાણ તે
ઉપનિધિના હરનાર માણમનો દંડ કરવો.

હયે કોણને જય આપીને જે હુટ માણસ આવી આપણના સં-
બંધમાં ઝગે, તેનો રાજાણ દંડ કરવો તે કહે ઝે.

રાજ્યગેહે શ્રુતં મિત્ર, નૃપઃ ક્રુઢસ્ત્રવોપરિ ॥

તતસ્ત્વં મઝૂહે તિષ્ઠ, રક્ષામિ ત્વામસંગ્રમ ॥ ૧ ॥

ચેઝૂયસ્ત્વઝૂહસ્યાનિ, વસ્તૂનિ જ્ઞાક્ ગૃહિપ્યતિ ॥

ત્વદિદ્યા ચેત્સમસ્તાનિ, મઝૂહે સ્થાપયામ્યહમ ॥ ૨ ॥

ઇત્યેવં કૈતવં કૃત્વા, જયં દત્વા હરેઽનમ ॥

કન્યાવાસ્તુહિરણ્યાદિ, હેતુજિર્વિવિધૈઃ ક્ષલઃ ॥ ૩ ॥

સ દંડ્યો ઝૂમિપાલેન, કારાગારાદિવંધનૈઃ ॥

નિર્વાસ્યો નગરાત્સ્વીયા-ત્સર્વલોકપ્રપંચકઃ ॥ ૪ ॥

અર્થ- હે મિત્ર ! રાજદરબારમાં તારી વાત પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ ઝે,
અને તેથી રાજા તારાપર ગુસ્સે થઈઓ ઝે; માટે હવે તું મારે ઘેર
રહે, હું ખરેલર તારું રક્ષણ કરીશ. વઢી કદાચ તારા ઘરની વ-
સ્તુઠં પણ રાજા એકદમ લેઈ લેશે, માટે જો તારી ડઝા હોય તો તે
તારી સઘડી વસ્તુઠં હું મારે ઘેર રાખું; એથી રીતે વિવિધ પ્રકાર-
ના હેતુઠંથી ઝગાડ કરીને, તથા જય દેલાડીને જે હુટ માણસ
ઘર, તથા સુવર્ણ આદિકનું હરણ કરે ઝે, એવા તે સર્વ
માણસનો રાજાણ કેદલાના તથા વંધનઆદિક-

પોતાના નગરથી વહાર કહાડી મેલવો.

તકરેલા મુકરદમાનો વિષય કહેઝે.

મહેપ-વિવાદેઽન્યોઽન્યમેવ ચ ॥

જિઃ સિઝ્યેત, તદૈવ સ્યાન્નપ્રમાણયુક્તઃ

પ્રકાશતે ॥ ૨ ॥
ત ચર્ણવિવામાં આ.

અર્થ- સાહિત્યી નિશ્ચિત કરવા લાયક એવા આપણસંબંધિ મુકરદમામાં, કેસ જ્યારે અન્યોન્ય માહીત્યાદિકથી પુરવાર થાય, ત્યારે તે સત્ય પ્રમાણવાલો કહેવાય.

હવે આવા આપણસંબંધિ મુકરદમામાં સાહિત્ય વિવિધ પ્રકારના હોય છે. તેમાં યોગ્ય કયા અને અયોગ્ય કયા? તે કહે છે.

યઃ કૃત્યસ્પાદિમંતં ચ, જાનાતિ નિતરાં નરઃ ॥

મત્યદ્દર્શી સાહી સ્યાન્ન પરઃ શ્રુતિમાગ્રતઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- જે માણસ તે કાર્યની આદિ અને અંત હમેશાં જાણે છે, અને મત્યદ્દર્શી જોનારો છે, તેજ માહીત્ય શકે, પણ ધીજો કેવાલ સાંજલવામાગ્રથીજ સાહી થઈ શકે નહીં.

હવે તે માહીત્યે પ્રકારનો હોય છે, સ્વાજ્ઞાપિક અને નિયોગિક તેમાં સ્વાજ્ઞાપિક સાહીહેના હ જેવો હોય છે. અને નિયોગિક પાંચ પ્રકારનો હોય છે.

ગ્રામીણઃ પ્રાદિપાકથ, જૂપથ વ્યવહારિણઃ ॥

રાજ્યસ્વકાર્યાગિરતો, ઈર્થિના નુ મદિતથ યઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- ગ્રામીણ પરલે માંચડીઠે, જામીન, રાજા, વ્યાપારી, રાજ્યકાર્યવાલો, અને પોતાના કાર્યવાલો તથા પાદીવ મોકલેજો

કુટ્યાકુટ્યવિયાદેષુ, વિદ્યેયાસ્નેડપિ સાહિણઃ ॥

ન્યાયોક્તગુણસંપન્ના, અર્થિમત્યર્થિમોદિનઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- કુટલીન થયવા અકુટલીન મુકરદમામાં, ન્યાયમાં કહેલા ગુણોવાલા, અને પાદી તથા પ્રતિષાદિને હર્ષ કરનારા એવા તેમાં પછ માહીત્ય જાણવા.

રદિતઃ સ્મારિતઘૈવ, મદ્દગાગત એવ ચ ॥

ગુપ્તોડય ધાનીતઘાપિ, એવં પંચવિધઃ પરઃ ॥ ૧ ॥

अर्थ- रदित, एटखे वादीए पोते छावेखो, पोतानी मेखे
आवेखो, गुप्त तथा छावेखो ए पांच प्रकारनो (नैयोगिक)
साक्षी जाण्यो.

स्वधर्मनिरताः शस्याः, कुलीनाश्च तपस्विनः ॥

दानिनो धनिनः पुत्र-वंतो बहुकुटुंबिनः ॥ १ ॥

अर्थ- पोताना धर्ममां रक्ष, प्रशंसा करया छायेक, कुलीन,
तपस्वी, दान देनारा धनवान, पुत्रवान, बोहोला कुटुंबवाला,

निर्लोभाश्च विजातीयाः, श्रुताध्ययनसंयुताः ॥

शुद्ध्यंशोद्धया वृद्धाः, कार्या ये साक्षिणः सदाः ॥ १ ॥

अर्थ- निर्लोनी, परजातिवाला, ज्ञानना अन्यामवाला, शुद्ध-
वंशवा छान्न अएला, तथा वृद्धो एया माक्षीउं कमेंशां करया.

श्रीणा साक्ष्ये मित्रयः कार्याः, पुरुषाणां नरास्त्रया ॥

परोपकारनिरताः शत्रुमित्रसमेक्षणाः ॥ १ ॥

अर्थ- श्रीउनी माक्षी नमये श्रीउने माक्षी करणी, तथा
पुरुषोनी माक्षीवेत्राए पुरुषोने माक्षी करया। मेउं मयदा परोप-
कारी तथा शत्रु अने मित्रप्रते वृद्ध दृष्टि राखनाम कोया जोदए.

इयं ते रदितादिकोनुं स्वरूप कहे छे.

आर्यिना न्यपमानाता, यः पत्रं प्राक् निवेशयते ॥

स साक्षी रदिता ज्ञेया, इरदितः पत्रकाहत ॥ १ ॥

अर्थ- वादी पोते जे माक्षीने छापीने पत्रेवां छापीमां दा-
नउ कर, ते माक्षीने रदित जाण्यो, अने आक्षीविताना मा-
क्षीने अरदित जाण्यो.

कार्यं मुहुर्मुहुः पृष्टं, कार्यमिच्छयमेव ॥

स्मर्यते आर्यिना यो वै, स स्मारित इहोच्यते ॥ १ ॥

અર્થ- પારંપાર કાર્ય પૂરુથાથી કાર્યની સિદ્ધિમાટેજ યાદી જેનું સ્મરણ કરે છે, તે સાદીને અહીં “ સ્મારિતસાદી ” કહેતે.

વિવાદદર્શનાર્થે યઃ, સ્વયં રાજ્યસત્તાસ્થલે ॥

ઝપકારેછયા પ્રાપ્તો, યદ્દયાગત ઝન્યતે ॥ ૧ ॥

અર્થ- મુકરદમો જોવામાટે જે સાદી પોતાની મેલે રાજ્યસત્તામાં ઝપકારની ઇમાથી આવ્યો હોય તે “ યદ્દયાગત ” સાદી કહેવાય છે.

પ્રસંગાદાગતઃ સાદી, યા પ્રયોજનતઃ સ્વયમ્ ॥

પ્રત્યર્થિયચનં શ્રોતુ-મર્થિના સ્થાપિતશ્ચ યઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- પ્રસંગથી પોતાની મેલે આવેલો, અથવા કંઈ કાર્યમાટે આવેલો, અથવા પ્રતિવાદીની ઝુવાની સાંજલવાને આવેલો, એવા સાદીને યાદીજ જે સ્થાપન કર્યો હોય, તેને પણ “ યદ્દયાગત સાદી ” જાણવો.

ગુપ્તસાદી સ વિદ્વેષો, ડર્થિનઃ કાર્યસ્ય સિદ્ધિઃ ॥

સાદ્યુક્તશ્રવણાઙ્ગાત-સ્ફુર્તિરુત્તરદાયકઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ- સાદીના વચનો સાંજલીને સ્ફુરતા આપવાથી જે માદી ઉત્તર આપે, તેને યાદીના કાર્યની સિદ્ધિ આપનારો ગુપ્ત સાદી જાણવો.

ઇતિ સંદેષતઃ પ્રોક્તો, નિદેષયિપિસંગ્રહઃ ॥

વિસ્તૃતિધ્યાસ્ય વિદ્વેષા, મહાર્હત્તીતિશાસ્ત્રતઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ- ઘડીરીને સંદેષથી થાપણની વિધિનું સ્વરૂપ કહ્યું, તેનો વિસ્તાર મુદ્દર્હત્તીતિ નામના શાસ્ત્રથી જાણી લેવો.

॥ ઇતિ નિદેષપ્રકરણં સમાપ્તમ્ ॥

अर्थ- रदित, एटखे वादीए पोते छावेखो, पोतानी मेले थावेखो, गुप्त तथा छावेखो ए पांच प्रकारनो (नैयोगिक) साक्षी जाणवो.

स्वधर्मनिरताः शस्याः, कुलीनाश्च तपस्विनः ॥

दानिनो धनिनः पुत्र-वंतो बहुकुटुंबिनः ॥ १ ॥

अर्थ- पोताना धर्ममां रक्त, प्रशंसा करवा छावक, कुलीन, तपस्वी, दान देनारा धनवान, पुत्रवान, बोहोला कुटुंबवाला, निखोँजाश्च विजातीयाः, श्रुताध्ययनसंयुताः ॥

शुद्धवंशोद्भवा वृद्धाः, कार्या वै साक्षिणः सदाः ॥ १ ॥

अर्थ- निखोँजी, परजातिवाला, ज्ञानना अन्यासवाला, शुद्ध-वंशची उत्पन्न थएला, तथा वृद्धो एवा साक्षीजं हमेशां करवा.

स्त्रीणां साक्ष्ये स्त्रियः कार्याः, पुरुषाणां नरास्तथा ॥

परोपकारनिरताः शत्रुमित्रसमेक्षणाः ॥ १ ॥

अर्थ- स्त्रीजंनी साक्षी समये स्त्रीजंने साक्षी करवी, तथा पुरुषोनी साक्षीवेलाए पुरुषोने साक्षी करवा; तेजं सघला परोप-कारी तथा शत्रु अने मित्रप्रते तुझ्य दृष्टि राखनारा होया जोइए. हवे ते रदितादिकोनुं स्वरूप कहे वे.

अर्थिना स्वयमानीतो, यः पत्रे प्राक् नियेश्यते ॥

स साक्षी रदितो ज्ञेयो, ऽरदितः पत्रकाटते ॥ १ ॥

अर्थ- वादी पोते जे साक्षीने छावीने पेहेलां अरजीमां दाखल कर, ते साक्षीने रदित जाणवो, अने अरजीयिनाना साक्षीने अरदित जाणवो.

कार्यं मुहुर्मुहुः पृष्टो, कार्यसिद्ध्यर्थमेव च ॥

स्मार्यते चार्थिना यो वै, स स्मारित इहोच्यते ॥ १ ॥

અર્થ- ચારંચાર કાર્ય પૂરઘાથી કાર્યની સિદ્ધિમાટેજ યાદી જેનું સ્મરણ કરે છે, તે સાહીને અહીં “ સ્મારિતમાહી ” કહેવે.

વિવાદદર્શનાર્થ યઃ, સ્વયં રાજ્યસન્નાસ્થલે ॥

ઉપકારેઘયા પ્રાપ્તો, યદ્દયાગત ઝન્યતે ॥ ૧ ॥

અર્થ- મુકરદમો જોયામાટે જે સાહી પોતાની મેલે રાજ્યસન્નામાં ઉપકારની ઇચ્છાથી આવ્યો હોય તે “ યદ્દયાગત ” સાહી કહેવાય છે.

પ્રસંગાદાગતઃ સાહી, યા પ્રયોજનતઃ સ્વયમ્ ॥

પ્રત્યર્થિવચનં ઓતુ-મર્થિના સ્થાપિતથ યઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- પ્રસંગથી પોતાની મેલે આવેલો, અથવા કંઈ કાર્યમાટે આવેલો, અથવા પ્રતિયાદીની જુવાની સાંજલયાને આવેલો, પણ સાહીને યાદીજ જે સ્થાપન કર્યો હોય, તેને પણ “ યદ્દયાગત સાહી ” જાણવો.

ગુપ્તસાહી સ વિદ્ધેયો, ડર્થિનઃ કાર્યસ્ય સિદ્ધિઃ ॥

સાહ્યુક્તઅવણાઙ્ગાત-સ્ફુર્તિરુત્તરદાયકઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- સાહીના પચનો સાંજલીને સ્ફુરતા આવયાથી જે સાહી ઉત્તર આપે, તેને યાદીના કાર્યની મિદ્ધિ આપનારો ગુપ્ત સાહી જાણવો.

इति संक्षेपतः प्रोक्तो, निदेशपिधिसंग्रहः ॥

विस्तृतिद्यास्य विद्देया, महार्दन्नीतिशास्त्रतः ॥ ૧ ॥

અર્થ- વધીરીતે સંક્ષેપથી યાપણની વિધિનું સ્વરૂપ કહ્યું, તેનો વિસ્તાર વૃદ્ધદર્હસીતિ નામના શાસ્ત્રથી આવી લેવો.

॥ इति निक्षेपप्रकरणं समाप्तम् ॥

॥ અથ અસ્વામિવિક્રમકરણં પ્રારમ્ભ્યતે ॥

શ્રીમદર્હતમાનમ્યા-ડનંતં ચાનંતસૌખ્યદમ્ ॥

યથાગમં વર્ણ્યતેઽત્ર, વિક્રયોઽસ્વામિવસ્તુનઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- અનંતમુલના દેનારા એવા શ્રીમાન્ શ્રી અનંતનાથજી પ્રત્યુત્તે નમસ્કાર કરીને, આગમની રીતિ પ્રમાણે, સ્વામીની ગેર-હાજરીમાં વેચાણ થતી વસ્તુમંબંધિ મ્થરૂપ કહે છે.

પૂર્વના પ્રકરણમાં નિદેશનું (આપણનું) સ્થરૂપ કહ્યું. હવે તે આપણ રાખેલી વસ્તુ, કોડક લોત્રી માણમ સ્વામીની આજ્ઞાવિના પણ વેચી નાણે, માટે હવે તેનું વર્ણન કરે છે. હવે તેમાં પેહેલું સ્વામીની આજ્ઞાવિનાના વેચાણનું સ્થરૂપ કહે છે.

પ્રવૃત્તિનં પરકીયસ્ય, નષ્ટનિક્ષિપ્તવસ્તુનઃ ॥

વિક્રયઃ સ્વામ્યસત્વેયઃ, સ સ્પાદસ્વામિવિક્રયઃ ૧

અર્થ- ચોરાણી કે આપણ રાખેલી એવી પારકી વસ્તુનું ગુપ્ત રીતે સ્વામીની આજ્ઞાવિના જે વેચાણ કર્યું, તેને “ અસ્વામી-વિક્રય ” કહે છે.

હવે સ્વામીની આજ્ઞાવિના વસ્તુ વેચનારો માણમ કેવા દંડને યોગ્ય થાય ? તે કહે છે.

સ્વામ્યાજ્ઞાતમૃતે કોઽપિ, વિક્રીણાત્યન્યવસ્તુ યઃ ॥

સ દંડ્યશ્ચૌરવદ્વસ્તુ, દાપયેત્સ્વામિનં નૃપઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- જે કોઈ માણસ સ્વામીની આજ્ઞાવિના પરની વસ્તુ વેચે છે, તેને ચોરની પેઠે દંડવો, અને તે વસ્તુ રાજાએ તેના માલિકને સોંપવી.

સંધ્યાકાલે અથવા રાત્રિએ ઘટલે વસ્તુ વેચાવાનો સમય ગયા વાદ કોઈ ગરીબ માણસપાસેથી ગુપ્ત રીતે, થોડું મૂલ્ય આપી,

मोटी किम्मतनी जो कोइ माणस वस्तु घेचाती छे, तो तेने दंड करी सकाय के नहीं ? ते कहे छे.

दीनान्महर्ष्यवस्तूनां, फेताऽकाले रदस्यपि ॥

अदपञ्चन्येण गृहीत्वा-हस्युवहंङ्गाग् भवेत् ॥ १ ॥

अर्थ- अकाल बेलाए गुप्त रीते गरीब माणसपासेधी अदप-मूढ्य आपीने जे मोटी कीमतनी वस्तु लेवे, तेनो चोरनी पेंजेज दंड थइ शके.

हवे ग्यारे वस्तुनो माखिक, बीजाए बेचेखी एवी पोतानी वस्तुने ग्यारे खरीद करनारना हाथमां रहेखी जुए, त्यारे शुं करुं ? ते कहे छे.

लब्ध्वा स्वमन्यविप्तीतं, केतृहस्तस्थितं धनी ॥

तं ग्राहयेत्तलारहं, दंड्यो तेनापि तौ तदा ॥ १ ॥

अर्थ- बीजाए बेचेखी एवी पोतानी वस्तुने खरीद करनारना हाथमां रहेखी जोइने, माखीके ते खरीद करनारने कोटवाखने हाथे पकडाययो; अने ते कोटवाखे पण तेउं यज्ञेने परछे बेचनार तथा खरीदनारने दंडवा.

नष्टं चापहतं वस्तु, मदीयमिति साधयेत् ॥

ततः फेतापि शुद्धयर्थ, विकेतारं प्रदर्शयेत् ॥ १ ॥

अर्थ- खोयाएखी अथवा चोराएखी वस्तुने “आ मारी छे” एम जे कोइ कहे, तेणे पोताना पवित्रपणामाटे ते वस्तु बेचनारने बतायी आपयो जोइए.

ततो मूढ्यं स चाप्नोति, शुद्धेद्यापि न संशयः ॥

यद्यशक्तस्तमानेनुं, तदा साक्ष्यादिभिः कथम् ॥ १ ॥

अर्थ- पत्नी तेने मूढ्य मखी शके छे, अने पोते पवित्र पण

થાય છે, તેમાં સંશય નથી; અને કદાચ તે વસ્તુ વેચનારને તે ન લાવી શકે, તો સાહી આદિકથી તેને પૂરવાર કરવું જોઈએ.

દિવ્યેન વા શોધયિત્વા, વસ્તુ દત્વા ગૃહં વ્રજેત્ ॥

ક્રેતાન્યથા તુ દંડ્યઃ સ્યા-ઙ્ઘ્રીયાદ્વસ્તુ તદ્ધની ॥ ૧ ॥

અર્થ- અથવા દિવ્યથી પવિત્ર થઈને, વસ્તુ દેઈને ઘેર જઈ; અને તેમ જો ન થાય, તો તે માલીકે વસ્તુ ગ્રહણ કરવી.

વસ્તુ શોધનારાએ વસ્તુ મલતે ઠતે શું કરવું? તે હવે કહેશે.

નષ્ટં ચાપદ્યતં વસ્તુ, સમાસાદ્ય કથંચન ॥

સવસ્તુચોરં રાજાનં, સમર્પ્ય સ્વં નિજં વદેત્ ॥ ૧ ॥

અર્થ- સોવાણી તથા ચોરાણી વસ્તુને કોઈ પણ રીતે મેલવીને, તે વસ્તુસહિત ચોરને રાજાપ્રતે સોંપવો, અને પોતાનાં ધન્યનો સુલાસો કરવો.

જો તે નિવેદન ન કરે, તો તેનો પણ રાજાએ દંડ કરવો. તે કહે છે.

યસ્માલ્લુબ્ધં હૃતં નષ્ટં, તદ્દૃક્ષ્મનિવેદ્ય યઃ ॥

ઙ્ઘ્રૂયઃ સ્વયં ચ ગૃહ્ણતિ, દંટ્યોડયં કિલ પાર્થિવૈઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- જે માણસ ચોરેલા, અથવા ગુમ થયેલા ધન્યને મેલવીને, તેનું વૃત્તાંત જાહેર કર્યાં વિના, જે પોતે પચાવી પાડે છે, તેનો રાજાઈએ દંડ કરવો.

જે ધન્યનો કોઈ પણ માત્રિક ન હોય, એવું ધન્ય જો રાજાપ્રતેના દાયમાં આવે તો તેની જુ બચવ્યા કરવી ? તે કહે છે.

રાજા નિઃસ્વામિકં કૃત્ય-માઙ્ઘ્યવ્દં સંનિધાપયેત્ ॥

સ્વામ્યાતું તત્ર શક્તસ્ત-ત્પરતસ્તુ ગૃપઃ પ્રતુઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- નધનીયાનું ધન્ય રાજાએ ત્રણ વર્ગો સુધી રાખવું, તે

સમયની અંદર જો તેનો માણીક મણે તો તેને આપવું, નહીંતર તે ડબ્બનો રાજા માણીક થાય.

યર્ણિતોડયં સમાસેના-ડસ્વામિવિક્રય એવ ચ ॥

વિશેષસ્તુ વૃદ્ધાસ્ત્રાત, ક્ષાતવ્યોધિપણાન્વિતેઃ ॥૧॥

અર્થ- એવી રીતે ટુંકામાં ગ્યામિની ગેરહાજરીમાં થતાં પેન્ના-
ણનું સ્વરૂપ કારું, તેનું વિશેષ ધર્ણન શુદ્ધિયાનોંધ શુદ્ધદર્દ્રપ્રીતિ
નામના શાસ્ત્રથી જાણી લેવું.

॥ ઇતિ અસ્વામિ વિક્રયપ્રકરણં તમામમ્ ॥

॥ ધ્યય વાક્યપારુષ્યપ્રકરણમગ્નિધીયતે ॥

શ્રીમદ્ધર્મજિનં નોમિ, સર્વકર્મવિનાશનમ્ ॥

યન્નામસ્મૃતિમાત્રેણ, સપક્ષાથ મનોરથાઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ- સર્વ કર્મોને નાશ કરનારા એવા શ્રી ધર્મનાથજી પ્રનુને
નમસ્કાર કરતે હે, કે. જેમના નામના સ્મરણમાત્રથી મનોરથો
સપક્ષ થાય હે.

પૂર્વના પ્રકરણમાં અગ્યામી વિક્રયનું સ્વરૂપ કારું, તેની અંદર
વચનની જોરતા આપે હે, માટે અહીં તેનું ધર્ણન કરાય હે.

મેનોપયોગો ઝીયસ્ય, શુદ્ધમાર્ગાગ્રણદશતિ ॥

તદ્વાક્યપારુષ્યમિતિ પ્રોક્ત, તદર્દ્ર યદ્વિમ્ વિષ્ણવ ॥૧॥

અર્થ- જેવી જરીને ઝીયનો રૂપયોગ શુદ્ધ માર્ગથી નાશ પામે
હે, તેને વાક્યપારુષ્ય કહેવું હે, અને તેનું વિચિત્ર સ્વરૂપ હું કહું હું.

પ્રાણિષીદામિદામં ચ-દુઃકેડપ્રીતિકરં ધનમ્ ॥

સહિસ્તામાણનારોડવિ, ન વાપ્યં ચરુયં દદઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ- જે જોર વચન પ્રાણીકરને પીડા કરવાના કારણે

ઠે, તથા લોકમા અત્યંત અપ્રીતિ કરનારું ઠે, એવું કઠોર વચન
ઉત્તમ માણસોએ પ્રાણ જતાં પણ બોલવું નહીં.

વાચા સત્યાપિ યા લોકે, જીવાનાં દુઃખદાયિકા ॥

સા ગ્રાહ્યતે ન કેનાપિ, વનવાસિતપસ્વિના ॥ ૧ ॥

અર્થ- સત્ય એવી પણ જે વાણી લોકમાં જીવોને દુઃખદાઈ ઠે,
તેવી વાણી કોઈપણ વનવાસી તપસ્વી અંગીકાર કરે નહીં.

બ્રાહ્મણદ્વન્નવિટ્શૂદ્રા, વદંતઃ પરુપં વચઃ ॥

નૃપેણાત્મહિતાર્થં ચૈ, દંડ્યા વર્ણાનુસારતઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- બ્રાહ્મણ, દુત્તરી, યૈશ્ય અને શૂદ્રમાંનો જે માણસ કઠોર
વચન બોલે, તેઁને આત્મહિતમાટે રાજાએ તેઁની જાતિ
પ્રમાણે દંડ કરવો.

દ્વિજોડયં ચૌર ઇત્યુક્ત્યા, વ્યાક્રોશં દુન્નિયો યદિ ॥

ફુરુતે જૂપતિર્દંડં, દેયાશં મુઙ્ગિકાશતૈઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- આ બ્રાહ્મણ ચોર ઠે, એમ કહીનેગ્યારે દુત્તરીય આક્રો-
શ કરે ત્યારે રાજાએ તેનો સો મોહોરોનો દંડ કરવો.

યૈશ્યાક્રોશે તદર્થં સ્યા-શૂદ્રાક્રોશે ચ વિંશતિઃ ॥

દ્વ્યાક્રોશે નુ દ્વન્નસ્ય, દંડઃ સ્યાદ્દ્વિતીયાંશતઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- યૈશ્યનાં આક્રોશ કરતે રૂતે તેથી અરધો દંડ કરવો,
શૂદ્રના આક્રોશ વગને યીમ મોહોરોનો દંડ કરવો, અને દુત્તરી
જો દુત્તરીનાં આક્રોશ કરે તો દ્વિતીયાંશ એટલે અરધો દંડ થાય.

ગ્રાહ્યણેન દ્વિજાક્રોશે, આક્રુટે દુન્નિયેઽપિ ચ ॥

સમ એવોનયત્રામ્નિ, ચત્વારિંશત્પણેઃ સદા ॥ ૧ ॥

અર્થ- બ્રાહ્મણ જો દ્વિજનો આક્રોશ કરે, દુત્તરીયનો આક્રોશ
કરે, તો યજ્ઞનો મુદ્દ્ય દંડ એટલે ચાત્રીય પણનો પ્રાણવો.

वैश्याक्रोशे तु विप्रस्य, पणानां पंचविंशतिः ॥

शूद्राक्रोशे जवेत्तस्य, दंडस्तु दशभिः पणैः ॥ १ ॥

अर्थ- वैश्यनो आक्रोश करते उते ब्राह्मणनो पचीस पणोनो दंड थाय, अने शूद्रनो आक्रोश होते उते दश पणोनो दंड थाय.

वैश्येन ब्राह्मणाक्रोशे, मुञ्जासार्धशतिर्दमः ॥

क्षत्राक्रोशे तदर्धः स्याच्छूद्राक्रोशे ततोऽर्धकः ॥ १ ॥

अर्थ- वैश्यची ब्राह्मणनो आक्रोश होते उते दोढसां मोहो-
रीनो दंड थाय, क्षत्रीनो आक्रोश होते उते तेंथी अर्ध थाय,
अने शूद्रनो आक्रोश होते उते तेंथी पण अर्ध थाय.

वैश्याक्रोशे तु वैश्यस्य, पणैस्त्रिंशद्भिरीरितः ॥

शूद्रेण ब्राह्मणाक्रोशे, दंडः स्यात्ताडनादिभिः ॥ १ ॥

अर्थ- वैश्यनो जो वैश्य आक्रोश करे, तो त्रीस पणोनो दंड थाय, शूद्रची जो ब्राह्मणनो आक्रोश थाय, तो ताडन आ-
दिकची दंड थाय.

क्षत्राक्रोशे शतं सार्धं, वैश्याक्रोशे तदर्धकम् ॥

शूद्रेण शूद्राक्रोशे तु, पणानां पंचविंशतिः ॥ १ ॥

अर्थ- क्षत्रीना आक्रोश घेलाय दोढसोनो, वैश्यना आक्रोश
परतें तेंथी अर्ध, शूद्रची जो शूद्रनो आक्रोश थाय तो पचीस
पणोनो दंड थाय.

जातिदोषं घटेन्मिश्रया, ब्राह्मणे क्षत्रिये पिशि ॥

स तु, दंडमयामोति, पेदाग्निद्विपणैः कम्मात् ॥ १ ॥

अर्थ- ब्राह्मण, क्षत्रीय अने वैश्यमते जे पोटगत जातिदोष
पोखे तेनो अमुकमे पार, सात अने ये पणोनो दंड थाय.

ધર્માર્થમુપદેશં હિ, દાતું યસ્યાધિકારિતા ॥

તામુલ્લંઘ્યોચતસ્યોપ-દેશે દંડઃ શતૈર્જવેત્ ॥ ૧ ॥

અર્થ- જે માણસને ધર્મોપદેશ કરવાનો અધિકાર છે, તેને લ-
લંઘીને જે ઉપદેશ દેવાનો ઉદ્યમ કરે, તેનો સોનો દંડ થાય.

તિથિવારાદિકં સર્વ-શ્રુતં જાતિં વ્રતં મદાત્ ॥

અન્યથા વદતો દંડો, જિહ્વાઠેદસમો જ્ઞવેત્ ॥ ૧ ॥

અર્થ- તિથિ, વાર, આદિક સઘડું જ્ઞાન, જાતિ, તથા વ્રત-
ને મદયી જે જુતું બોલે, તેનો જિહ્વા ઠેદન સરસો દંડ થાય.

વધિરાંધલંજકુષ્ટયાદીન્, દોષહ્રાણ તથૈવ ચ ॥

યો વ્રૂતે સદોષવાચા, સ સ્યાદ્દંડ્યઃ પૈૈસ્ત્રિજિઃ ॥૧॥

અર્થ- વહેરા, આંધલા, લંગડા, તથા કુષ્ટિ આદિકોને, તેમ
દૂષણોવાલાઠને જે માણસ દૂષણસહિત ચાલીથી બોલે છે, તેનો
પ્રણ પણોનો દંડ કરવો.

આચાર્ય પિતરં વંધું, માતરં વનિતાં ગુરુમ્ ॥

વિપરીતં વદન્ દંડ્યઃ, પૈર્યુગ્મશતોન્મિતૈઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- આચાર્યને, પિતાને, વંધુને, માતાને, સ્ત્રીને અને ગુરુને
જે વિપરીત રીતિથી બોલે તેનો યમો પણોનો દંડ કરવો.

શ્રુત્યં સમાસતઃ પ્રોક્તં, વાક્પારુષ્યં યતો જનાઃ ॥

મવદેયુર્દિતં તત્ત્વં, વાક્યં પ્રાણિપ્રિયં મિતમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ- ણી રીતે ટુંકામાં વચનગારુષ્યનું સ્વરૂપ બહુ, કે
જેથી માણસો, દિનકારી, માણ, પ્રાણીઠને પ્રિય હાગે તેનું, તથા
પગિમિત વચન બોલવું.

॥ ઈનિ વાક્પારુષ્યપ્રદર્શનં સમાપ્તમ્ ॥

अर्हतीति.

॥ अथ समयव्यतिक्रांति प्रकरणं प्रारभ्यते ॥
प्रणिपत्य मुदा शान्तिं, शान्तं शान्ताशिवं शिवम् ॥
निगद्यतेऽत्र समय-व्यतिक्रांतिर्नृसंविदे ॥ १ ॥

अर्थ- शान्त, नाश करेख ठे, अशिव एटखे दुःख जेमणे,
तथा मोक्षरूप एवा श्रीशान्तिनाथ प्रभुने हर्षधी नमस्कार करीने
अही माणसोनाशन माटे समयव्यतिक्रांतिनुं स्वरूप कहवाय ठे.
पूर्वना प्रकरणमां घचनपारुष्यनुं एटखे घचननी कठोरतानुं
स्वरूप कायुं. अने ते होते ठेते क्रोधादिकना आवेशधी, समय-
व्यतिक्रांतिनो संजय थाय ठे, माटे ह्ये तेनुं स्वरूप कहं ठे.

स्थितिर्हि नैगमादीनां, समय इति कथ्यते ॥
तस्य चोद्धंपनं ज्ञेया-व्यतिक्रांतिर्विवादभूः ॥ १ ॥

अर्थ-नैगमादिकोनी जे स्थिति तेने समय कहवाय ठे, अने तेना
उद्धंपनने विवादना स्थानकरूप एवी "समयव्यतिक्रांति" जाणवी.

सदा सामायिकं धर्म, स्वधर्ममपरित्यजन् ॥
पादयेदतियत्नेन, भूपोऽन्योऽपि च मानयः ॥ १ ॥

अर्थ- राजाए अने बीजा मनुष्ये पण पोतानो धर्म नहीं छो-
डीने तुह्य (सार्वजनिक) धर्म अत्यंत यदापूर्वक पादयो.

समुदायस्य राज्ञां च, धर्मः सामायिकः स्मृतः ॥
तमतिक्रमतो दंडो, व्यवहारपदे जवेत् ॥ १ ॥

अर्थ- समुदायना अने राजाठेना धर्मने सामायिक कह्यो
, अने तेना अतिक्रमणथी न्यायमार्गमां दंड थाय. ते कहं ठे.

साधारणं च गृह्यं, तच्छ्रेष्ठं पथेत्पुनः ॥
गणभूपस्थितिं तं च, सर्वं हत्वा प्रयासयेत् ॥ १ ॥

અર્થ- જે માણસ સાધારણ ડ્રવ્યનું હરણ કરે, અથવા જનસ-મુદાયની અને રાજાની સ્થિતિને ઇલ્લંઘે, તે માણસની સર્વ મિ-ટ્કત હરીને, તેને દેશપાર કરવો.

સમૂહની અંદર હિતવાદિનું વચન સર્વ માણસોએ અંગીકાર ક-રવું, નહીંતર તેનો દંડ થાય, તે કહે છે.

હિતવાદિવચ્ચો માન્યં, સમૂહે તત્તિસ્થિતૈઃ પરૈઃ ॥

વિપરીતો હિ દંડ્યઃ સ્યા-ઙ્ગયન્યેન દમેન ચ ॥ ૧ ॥

અર્થ- સમૂહની અંદર તેમાં રહેલા વીજાં માણસોએ હિતવા-દિના વચનને માનવું, અને તેથી વિપરીત ચાલનારા માણસનો જયન્યથી દંડ કરવો. (મૂહદર્હત્તીતિમાં પણ કહ્યું છે કે)

“ હિયયાશ્સય વયણં ઓ હાહુ મણ્ઠ તઠવિતઙ્ગહે સો હોઃ દંટણિહોપટમદમેણં તુણિચંપિ ॥ ૧ ॥

હવે સમુદાયનું કાર્ય કરનારાગ્રંથો કેવી રીતે સત્કાર કરવો ? તે કહે છે.

કાર્યસિદ્ધિં વિધાયાશુ, ગણકાર્યસમાગતાન્ ॥

સત્કાર્ય દાનમાનાદ્યૈ, મંદીનાયો વિસર્જયેત્ ॥ ૧ ॥

અર્થ- તુરંત કાર્યસિદ્ધિ કરીને, ગણકાર્યમાટે આવેલા માણ-સોનો દાનમાનાદિકથી સત્કાર કરીને રાજાએ તેઓને વિ-સર્જન કરવા.

હવે ગણકાર્યમાટે તે મમાજના માણસોએ જેને પ્રેરણા કરી હોય તેથી અથવા પોને રાજાપામે મળે હોય, અને ત્યાંથી કંઈ-ક મુશ્કાલિકા મળે, તે મુશ્કાલિકા માટે જો મમાજના શેઠીઆ-રત્ને નિવેદન ન કરે, સો તેનો દંડ થાય. તે કહે છે.

સ્વયં સમર્પણીયં ત-ઙ્ગણકાર્યગતેન યત્ ॥

સત્ત્વં સો હન્યયા દંડ્ય-મ્મતો દશગુણેન યે ॥ ૧ ॥

अर्थ- गणकार्यमाटे गणना माणमने जे कंडं मह्युं होय, ते नेणे पोते (गणने) ममर्पण करवुं, अने जो तेम ते न करे, तो तेनो तेथी दशगणो दंड करयो.

हये समूहकार्य करनारा केवा माणसो
होवा जोदय ! ते कहे ठे.

धर्मिणः प्रतिज्ञायुक्ताः, शुचयो लोभपरजिताः ॥
कार्यदक्षा निराक्षरया, यदुशाखविशारदाः ॥ १ ॥
कुलशुद्धाः सर्वमान्याः, कार्यचिंतासमाहिताः ॥
माननीयं पचस्तेषां, सर्वमनद्वयपरांस्पितेः ॥ २ ॥

अर्थ- धर्मी, पुढियान, यथिन्न, लोभविनाना, कार्यमां अनुष्ठान, व्याख्यानविनाना, घणां शास्त्रोमां पारंगामी, शुद्ध कुलवाद्या, सर्वमन मानयालायक, तथा कार्यना विचारमां गारी रीते जोडाएया, एया ते माणगोर्नु पचनसमूहमां गेह्या सर्व लोकोप मानवुं जोदय.

परिजयेणियारांदि-मज्जतीनामयं विधिः ॥
नृपो रक्षेद्य तदेदं, पूर्वरीति मचाख्येत् ॥ १ ॥

अर्थ- परिजय एतखे दीक्षी, धेणि एतखे बापटी आदिब्ये, तथा पातंदिआदिबोनेमादे आ विधि ठे. तेठंथी यना जेदनुं राजाए रक्षण करवुं, अने पूर्वरीति मचाख्यी.

एवं प्रोक्ताप समय-व्यतिक्रान्तिः समामतः ॥
विशेषस्तु जनदेवो, विशेषाद्याखसागरात् ॥ १ ॥

अर्थ- एवी रीते अदी दुंभामां समयव्यतिक्रान्तिनुं म्हण्य बाटु, तेनुं विशेष ज्ञान माणसोए म्हणदंशीनि नामना ना-
ख्यी जाणी छेवुं.

॥ इति समयव्यतिक्रान्तिप्रकरणं समाप्तम् ॥

॥ અથ સ્ત્રીગ્રહપ્રકરણમન્નિધીયતે ॥

નત્વા શ્રીકુંથુતીર્થેશં, સ્વાંતર્ધ્વાંતનિવારકમ્ ॥

પરસ્ત્રીઆકર્ષણાખ્યોઽયં, વિવાદો વર્ણ્યતેઽધુના ॥ ૧ ॥

અર્થ- અંતરંગ અંધકારને નિવારનારા એવા શ્રીકુંથુનાય પ્ર-
પ્તુને નમસ્કાર કરીને હવે “ પરસ્ત્રીઆકર્ષણ ” નામનો વિવાદ
અહીં વર્ણવાય છે.

પૂર્વના પ્રકરણમાં સમયવ્યતિક્રાંતિનું સ્વરૂપ કહ્યું. તે હોતે ત્તે
સ્ત્રીગ્રહાદિક દોષો પણ પ્રગટ થાય છે, અને તેથી અહીં સ્ત્રીગ્રહ
દોષનું વ્યાખ્યાન કરાય છે.

પરાંગનાસમાસક્તં, ન રુધ્યાચ્ચેત્તરં નૃપઃ ॥

મહત્પાપવિજ્ઞાનઃ સ્યા-જ્ઞાદનાશો જીવેત્પુનઃ ॥૧॥

અર્થ- પરસ્ત્રીમાં આસક્ત થઈને માણસને જો રાજા અટકાવે
નહીં, તો મહાન પાપ થાય. તથા રાજ્યનો પણ નાશ થાય.

સંતતિર્યત્પ્રસંગેન, જાયતે વર્ણસંકરા ॥

તેન વર્ણવિનાશઃ સ્યા-જ્ઞાનાશો ધર્મસંક્રયઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ- જેના પ્રસંગથી વર્ણસંકરવાદી સંતતિ થાય છે, અને
તેથી જાતિનો વિનાશ થાય, અને તેથી ધર્મનો નાશ થાય.

પરાંગનાન્નિઃ સંભાષો, યઃ કુર્યાઽહસિ સ્થિતઃ ॥

સ દંડ્યો જૂજુઞા તૂર્ણ-માવેશ્યસ્તસ્કરાલભે ॥ ૨ ॥

અર્થ- જે માણસ ગુસ્સે રહીને પરસ્ત્રીનાથે અહસ્ય કરે, તેનો
રાજાપ તુરત દંડ કરશે, અને તેને કેદખાનામાં કાઢશે.

અહષ્ટપૂર્વહ, નીજિયો, રાજાધનિ ચ સંતપેદ્ ॥

કેનાપિ હેતુર્ન, ઽદંડ્યો, ન સ્વાયો તદ્દત્તિક્રમઃ ॥ ૨ ॥

अर्थ- पूर्वे जेणीने जोएली नथी, एवी रवीउनीसाथे जे मा-
णस राजमार्गमां बंडेक कारणधी यात करे, तेनो दंड न थाय, के-
मके, तेधी न्यायनुं छंघंषन नथी.

तीर्थे कूपे वने स्थाने, विजनेऽभिलषेवरः ॥

राज्ञा च सर्वथा दंड्यः, परिणामाश्रयो विधिः॥ १ ॥

अर्थ- तीर्थस्थाने, कु्यापर, वनमां, अने एकांत स्थानमां
जे माणस (परस्त्रीनीसाथे) यातो करे, तेनो राजाए सर्वथा
प्रकारे दंड करयो. केमके, परिणामना आश्रययाओ विधि होय ठे.

एकासनाशनं देहे, गंधलेपनमंयुना ॥

केली रहः संलपनं, तथा झूपणवाससाम् ॥ १ ॥

परिधानं स्वहस्तेनान्योन्यं स्पर्शनचुंबने ॥

सह खट्वासनं चैत-डुजयो दंडकारणम् ॥ ५ ॥

अर्थ- (परस्त्रीसाथे) एक आसने येसीने जोजन करवुं,
हारीरपर गंधलेपन करवुं, जखक्रीडा करधी, गुप्त रीते बोलवुं,
सथा पौताने हाथे परखाजूपणो पेहेरावयां, अरसपरस स्पर्श अने
चुंबन करवुं, साथे खाटखापर येसवुं, ते सपळां कारणो यत्ने-
ने दंड करयानां ठे.

घर्णश्रयेषु यः कथित, सेवेत ब्राह्मणीं यदि ॥

विवा विगं महीपस्तं, देशान्निर्वासयेस्वरम् ॥ १ ॥

अर्थ- श्रणे घर्णोमानो कोइएण माणस जो ब्राह्मणीनुं मेयन
करे, तो राजाए तेनुं विग ठेदीने तेने मुरत देशपार करयो जोइए.

ब्राह्मणीमपि कृष्णास्यां, कारयित्वा च प्रामयेत् ॥

पुरे स्वानुचरैर्भूषः, पुनर्निष्कासयेद्बहिः॥ १ ॥

अर्थ- ब्राह्मणीने पण तेणीनुं कावुं मुल करावीने, राजाए

પોતાના માણસોસહિત નગરમાં જમાવવી, તથા પત્ની તેણીને
બહાર કઢાડી મેલવી.

બ્રાહ્મણો યદિ સેવેત, દ્વત્રિયાં ઝૂમિપસ્તદા ॥ ૧ ॥

જ્ઞાત્વા ચરિત્રં તદ્દૃતૈ-રુઝૌ નિષ્કાસયેત્પુરાત્ ॥ ૨ ॥

અર્થ- જો કોઈ બ્રાહ્મણ દ્વત્રિયાણીને સેવે, તો રાજાએ દૂતો
મારફતે તેનું ચરિત્ર જાણી, તે વધેને નગરમાંથી કઢાડી મેલયા.

બંદિચારણશૈલૂપા-દીક્ષિતાઃ કારવસ્તથા ॥

યે સજ્જયંતિ સ્વા નાર્ય-સ્તત્સ્ત્રીઞ્ચિર્જાપણં નરાઃ ॥ ૧ ॥

કુર્વંતો ન નિવાર્યાઃ સ્યુ, રાજલોકનરૈઃ કદા ॥

પ્રાયશો ઘૃત્તિરેતેપાં, સ્વાધીના પ્રથિતા ઝુવિ ॥ ૨ ॥

અર્થ- બંદિ, ચારણ, જાટ, દીક્ષિતો, તથા કારીગરો, કે
જેઠ પોતાની સ્ત્રીઠને સજી રાખે છે, તે સ્ત્રીઠની સાથે જાપણ
કરનારા પુરુષોને રાજલોકોએ કદાપિ પણ નિવારવા નહીં, કે-
મફે પ્રાયે કરીને તેઠની ઘૃત્તિ જગતમાં સ્ત્રીઆધીન છે,
એમ પ્રસિદ્ધ છે.

કન્યાંગે વિકૃતિં યા સ્ત્રી, કુર્યાત્તછીર્પમુંડનમ્ ॥

કારયિત્વાંગુલિષ્ઠેદં, ચૈનાં નિષ્કાસયેત્પુરાત્ ॥ ૧ ॥

અર્થ- જે સ્ત્રી ઝોફરીના અંગે કંઈ વિકૃતિ કરે, અથવા તે-
ણીનું મસ્તક મુંડાવી નાખે, તે સ્ત્રીની આંગણી કાપીને, તે-
ણીને નગરમાંથી બહાર કઢાડી મેલવી.

સ્વયંશગુણદર્પેણ, જતારં યા ન મન્યતે ॥

તાં ઞિત્રાં સ્થાપયેદ્ધુપો, ન પુનર્દર્શયેત્પતિમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ- પોતાના યંશના ગુણના અહંકારથી જે સ્ત્રી જતારની

अर्हस्तीति.

राज्ञा मानती नयी, तेणीने राजाए जुदी राखवी, अने तेणीने
तिदर्शन करावयुं नही.

परस्त्रीं सेयते कोऽपि, विजातीयां च भूमिभृत ॥
तदुदंतं चरैर्हत्वा, दंडयित्वा विवासयेत् ॥ १ ॥

अर्थ— जे कोइ माणस विजातिनी परस्त्री मंये, तेनो ने वृ-
त्तांत (पोताना) गुप्त पुरुषो मारफते जाणीने, राजाए तंन दं-
डीने देशपार करयो.

दात्रघ्राणवैश्याना, स्त्रीयं कन्यां निषेयते ॥
दंड्यो हि विज्ञतेनायं, लिंगभेदः परेः स्मृतः ॥ १ ॥

अर्थ— द्वात्रीय, घ्राण अने वैश्यनी स्त्री अथवा कन्याने जे
माणस सेये, तेनो घनोनो दंड करयो, तथा बीजावैष्य तंनमाटे
लिंगभेदनी पण शिक्षा कहेली ठे.

दंड्यो द्विजो द्विजा गघन, सदस्वरजतेर्जयेत् ॥
द्वित्रियः द्वित्रियां गघन, दंड्यो युग्मसदस्वकाः ॥ १ ॥

अर्थ— ब्राह्मणीनी साथे आठो ध्यवहार राखनार ब्राह्मणनो
एक हजार द्वित्रिआनो दंड करयो, तथा द्वित्रियाणीनी साथे
आठो ध्यवहार राखनार द्वित्रियनो बंध हजार द्वित्रिआनो दंड करयो.

सेयते वैश्यां चैक्षरयो, दंड्यस्तुर्यशतध्रुमैः ॥
शुश्रुस्तुशूजासेयी चे-क्षिप्यास्यो भूजुजा पुरात् ॥ १ ॥

अर्थ— पाणीठ जो पाणीआणीने सेये सो तेनो चारमो द्रुम
दंड करयो अने शूद्र जो शूद्रीने सेये, सो राजाए तंन नगरमांडी
कदाही भेलयो.

शूजासेयकैश्चोऽपि, दंड्यः स्वाद्यतराजैः ॥
द्विजः शूजानुचारी चेक्षिपांस्यो नगरादहिः ॥ १ ॥

અર્થ- મૂઢીને મેઝનાર મેઝવનો પણ મો કપીઆ દંડ કરાશે.
મૂઢીને મેઝનાર બ્રાહ્મણને નગરની ચઢાર કઢાડી મેઝવો.

ચતુર્ણજનોઙ્ગતમપરાધં સમીક્ષ્ય ચેદ્ ॥

ઙ્ગપો ન ચારયેદંડ- તર્જનાતાડનાદિજિઃ ॥ ૧ ॥

તદા સર્વોપરાધાનાં, ગુપઃ સ્વામી જાણેલાલુ ॥

તતો રાષ્ટ્રેતિહુઃસ્વં સ્વા-દીતિહુર્ધિદમૃત્યુગમ ॥ ૨ ॥

અર્થ- જારે ઘર્ષના માણમોમાં છલણ અણલા અપરાધને જો-
ડને પણ જો રાગા તે દંડ તર્જના, જ્યને તાડનાદિકથી નિતારે
વડી, મો મર્ષ આપરાધોનો સ્વામી રાજા થાય છે. અને મેઝી રા-
જ્યમાં ડંડિ, દુકાત્ર અને મૃત્યુથી અને દુઃખ થાય છે.

કષ્ટોત્તી માણમ્, ભયા અગિરતાના પરહ્ય વગેરે સ્ત્રીનાં
સગીરને જોડને અર્ધી કયો છશમ મુદિતારો માણમ તેમાં પ્રીતિ
કરે હમેશાં મુમિ, મૂલ અને વિભાષી જાણેલા ઘડામરનાં સ્ત્રીના
મદમં જોડને વેદિન માણમો સેલીને મૂલથી મ તને છે.

ભયંયા મકારે પોતાનું વિન દુઃખનારડોરોળ હમેશાં વસ્ત્રીનો
ભાગ કર્યો, કેમકે વસ્ત્રીના વામથી રાજાદિકો ગળતણ થયા છે.

દંડોર્ધવં વર્ણિતા મારી-મૂર્ધધિતા રામાસતઃ ॥

વિગ્ધો મૂર્ધદર્શીતિ- ગાર્યાદ્યોષ્ય હાદરાત ॥ ૧ ॥

અર્થ- બી. મી. ડુંગમાં સ્ત્રીમદના વિચારનું વર્ણન
કરું નનું નિગ્ધવર્ણન મૂર્ધદર્શીતિ નામના રાજ્યથી આદર-
દાંડ કરી છે.

॥ ડંડિ સ્ત્રીવધનકર્મ્યં યમાયમ ॥

॥ અય મૂલમકર્મ્યં મારબ્યને ॥

મજામનાર્થ સ્ત્રીમુખ સર્વસાધિતેદકમ ॥

અવદરમદં કુન સ્ત્રીપ્રાપ્તે વ્યામમમ ॥ ૧ ॥

અર્થસીતિ.

અર્થ- લક્ષીયે કરીને ગુપ્ત, તથા અંતરંગ શત્રુઝનો નાશ કરાવવા શ્રી અરનાથ પ્રભુને નમીને, આગમમાં લક્ષ્યાપ્રમાણે પાંચમાર્ગમાં પૂતનું પટલે જુગારનું સ્વરૂપ હું કહીશ.

પૂર્વના પ્રકરણમાં સ્ત્રીપ્રદનું સ્વરૂપ કહ્યું. અને તેથી વ્યસનોનાં સહચારીપણાથી હવે પૂતનું પટલે જુગારનું સ્વરૂપ કહેવાય છે. હવે તેમાં પ્રથમ પૂતનું પટલે જુગારનું સ્વરૂપ કહે છે. હાથી, ઘોડા, ગુલામ, મેદાં, વકરાં, પક્ષી, કુકડા તથા બન્યાદિકની શરતપ્રમાણે જે ક્રીડા કરવી તે " પૂત " પટલે જુગાર કહેવાય છે.

આ જુગારની રમત રાજાએ નિર્મિત કરેલાં સન્નિકસ્યાનમાં થાય છે, તે પાલતે તે સન્નિકસ્યાનનો ઇપરી જુગાર રમવામાં આવેલા ચારે પર્ણોના લોકોને મિષ્ટ વચનોથી વિશ્વાસી કરીને, તથા જ્ઞાનપાન આદિકથી સુશી કરીને, સપ્રતિવંધકતા અને અપ્રતિવંધકતાથી જુગાર રમાડે છે. (જો તું સો મુદ્ધિકા જીતે, તો હું તેમાંથી ધીસ મુદ્ધિકા લેશ, તેનું નામ સપ્રતિવંધકતા જાણવી. અને દર સંકેદે હું રાગ્યના ધારાપ્રમાણે પાંચ મુદ્ધા લેશ, તેનું નામ અપ્રતિવંધકતા જાણવી.) રાજાની અનુમતિથી પોતાના બન્યથી કોઈ જુગારખાનું બંધાવે છે, અથવા રાજાના બન્યથી પણ જુગારખાનું બંધાવાય છે, તે દેખાડે છે.

સ્વકીયે રાજકીયે ઘા, સ્યાને આગતમાનવાન ॥
ક્રીડયેદશનાયૈથ, તોપયન્નજિતો મુદ્ધુઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ- પોતાના અથવા રાજાના જુગારખાનામાં આવેલા માણસોને (તે જુગારખાનાનો) ઇપરી ધારંધાર (જુગારીઝને) જો-જન આદિકથી સુશી કરતો થકો જુગાર રમાડે છે.

તે જુગારખાનાનો ઇપરી જીત પામેલા જુગારીઝનું પરસ્પર યતા ઇંદ્રાથી રક્ષણ કરે છે, અને તેમ કરીને રાગ્યના અથવા પોતાનો જાગ મેલવે છે.

વહી તે જુગારઘાનાના ડપરીએ રાજ્યજાગ તુરત ત્રિઘ્નંવત્રિના હમેશાં રાજાને સોંપી દેવો અને પોતાના જાગથી કંડપણ ડપત્ર-વત્રિના તેણે પોતાના કુટુંબનું પાલન કરવું.

હારજીત થયાથી તે જુગારઘાનામાં કદાચ જો પરસ્પર દ્વેશ થાય, તો તેનો વિચાર કરીને જિતેલું ડ્રબ્બ હારેલા માણસપાસે-થી જીતનારને તે ડપરીએ અપાવવું. અને તેમ કરતાં જો તે અ-પાઘવામાં પોતે અશક્ત થાય, તો તે વાવતથી રાજાને ધાકેફ ક-રીને, ને ડ્રબ્બ જીતનારને અપાવવું, કે જેમ કર્યાથી ફરીને તેવી હાનિ થાય નહીં.

જુગારઘાનું જો રાજાતરફનું હોય, તો જુગારીઝનું છુદ્ધાઝથી રક્ષણ થઈ શકે છે, માટે તેવા રાજ્યના જુગારઘાનામાં હમેશાં જુ-ગારની ક્રીડા કરવી ઇચ્છિત છે.

ગુપ્ત રીતે પોતાના ઘરમાં જે માણસો જુગાર રમે, તેની પાસેથી જુગારઘાનાના ડપરીએ ઘમણો રાજજાગ લેવો, અને પોતાનો જાગ પણ નિર્ણયપૂર્વક લેવો.

આ જુગારની ક્રીડા આ છુનીઆમાં સર્વ વ્યસનોમાં મુખ્ય છે, સથા નકરગતિ અને તિર્યંચ ગતિની તો એક દાસી છે, માટે ઇ-ત્તમ માણસોએ તે જુગારની ક્રીડાનું સ્મરણ પણ કરવું નહીં.

इत्थं समासतः प्रोक्ता, द्यूतव्यवहृतिर्मया ॥

સંસારસ્યોપકારાય, જ્ઞાગ્યાધિક્યપ્રકાશિકા ॥ ૧ ॥

અર્થ- એવી રીતે સંસારના ડપકારમાંડે જાગ્યોની અધિક-તાને પ્રકાશનારી એવી ઘૂતક્રીડાનું સ્વરૂપ મેં અહીં ટુંકામાં કહ્યું.

॥ इति द्यूतविधिप्रकरणं समाप्तम् ॥

॥ अथ सैन्यप्रकरणं प्रारभ्यते ॥

પ્રણમ્ય શ્રીયુતં મર્દિ, મહ્યં મોહાંદિતાડને ॥

સૈન્યપ્રકરણં વક્ષ્યે, સમુદૃત્ય શ્રુતાદહમ ॥ ૧ ॥

અર્થસૂત્રિ.

અર્થ- હાથીયાલા, તથા મોહાદિકને તાડન કરવામાં મહામ-
માન, વ્યા શ્રીમદ્વિનાથ પ્રતુને નમસ્કાર કરીને, હવે હું શાસ્ત્રો-
માંથી છન્દાર કરીને ચોરીનું પ્રકરણ કહીશ.

પૂર્વના પ્રકરણમાં મૃતનું પટલે જુગારનું વર્ણન કર્યું. તેમાં દારી
ગણતો કોઈ માણસ ચોરી પણ કરે છે, તેથી અને ધ્યમનોના મ-
દ્વારીપણાથી હવે સંન્યના પટલે ચોરીના વર્ણનનો અધિ-
કાર કહેવાય છે.

નૃપતે: પરમો ધર્મ: , સ્વપ્રજાપાલનં સદા ॥

સંન્યાદિભ્યો યત: કીર્તિ-વિસ્તૃતા મ્યાદિગંતરે ॥૧॥

અર્થ- દમેશાં પોતાની પ્રજાનું ચોરીઆદિકથી પાલન કરવું.
પ્રજાનો મુખ્ય ધર્મ છે. કે જેથી દિશાઈવને કીર્તિનો
વિસ્તાર થાય છે.

પ્રજાને મુલ હોવાથી રાજાને મુલ થાય છે, અને પ્રજાને દુ:ખ
થવાથી રાજાને પણ દુ:ખ થાય છે. પરંતુ જાણીને રાજાએ દમેશાં
પ્રજાને જેમ મુલ થાય તેવો પ્રયત્ન કરવો.

પ્રજા જેટલું દાન પુણ્ય કરે છે તેના પુણ્યનો બધો જાગ રાજાને
મળે છે, અને તે પુણ્યના પ્રજાવધી રાજાના પંદારની દમેશાં
શૂદ્ધિ થવા કરે છે.

જે રાજાઈ હાલમાં માણસોનું પાલન કરે છે. અને મુર્જાને
શિક્ષા કરે છે, તે રાજા દેવલોકમાં દેવ અને દાગધોથી પૂજાય છે.
યહી જે રાજા હોજને પણ યદ્ પોતાની પ્રજાપર ક્રમ નામે
છે, તથા અપ્પ અપરાધમાટે જે મોટો દંડ છે, તેવો રાજા સ-
રોગર નરકમાં જાય છે.

જે રાજા ચોરોનો અને ધુર્જોનો નાશ કરે છે, અને મ્યાદન
રીતિથી પ્રજાનું પાલન કરે છે, તે રાજાને મુલ સ્વર્ગ મળે છે.
હાલમાં રાજાએ દમેશાં પોતાની પ્રજાપર હમા રાજવી જેટલું

તેમ વાણક, રોગી, વૃદ્ધ અને જાટચારણોના યચનોથી સોદ કરવો જોઈએ નહીં.

જે માણસ ચોરી કરીને કૂવાઝપરથી દોરતું, ઘટો કે ધર સોડ જાય, તેને ચાતુકથી તાડના કરીને કહાડી મેલવો.

ઘડી જે માણસ ચોરી કરીને દેશમાંથી ધાન્ય છઠાવી જાય તેનો સાધારણ ચોરથી દશ ગણો દંડ કરવો, તેમ તેને દેશ પાર પણ કરવો.

જે શકિયાન રાજા ચોરોતું વૃત્તાંત અને તેથી થતા પ્રજાનુદુઃતાને જાણ્યા છતાં પણ તેનો ઉપાય કરતો નથી, તે રાજા પાસે રજા દુર્ગતિમાં જાય છે.

જે માણસ મુરખ, રુઝુ તથા યત્રાદિકની ચોરી કરે, તે માણસના મરણોથી તેના માલિકને તે યમુઝનું યાજ્ઞથી મૂલ્ય અપાવવું અને તે ખોળે યે વર્ષગુપ્તી કેદળાનામાં માલવો.

જે માણસ ટોકોનાં માલિકોની તથા કન્યાની ચોરી કરે તેને ચાર વર્ષગુપ્તી રાજાએ કેદળાનામાં રાખવો.

ઘડી તે દરમ્યાન કેદળાનામાં જો તે સારી રીતે વર્તે તો તેની છત્ર વર્ષની મજા કરવી. અને તેમ કરતાં છતાં પણ જો તે ઘી ત્રીવાર તેથી ચોરી કરે, તો તેને છ વર્ષના કેદળાનાની મજા કરવી.

જે માણસ, ગામ, ગ્રામ, ગામી, તથા ઘોડા વિગેરેની ચોરી કરે, તે માણસનાંથી તે યમુઝની યાજ્ઞથી દિગ્મત દોડને તેના માલિકને અપાવવી, અને તે ખોળે કામગૃહમાં છટ્ટે કેદળાનામાં માલવો.

ઘડી જે માણસ, ઘી, મોઝ, દૂધ, દહીં, માકર, જામ, દાલ, માટી, મેઝ, ઘાઘ, વજાજ, કુણ, કેદમૂઝ તથા યત્ર આદિકની ચોરી કરે, તેને ત્રણ યમુઝગુપ્તી છટ્ટે છ મામગુપ્તિના કેદળાનાની મજા કરવી.

જો વર્ષગુપ્તી કેદળાના માણસ જો સેવકમાના ધામ્યની ચોરી કરે તેને રાજાએ કેદળાનામાં સાંચ સિદ્ધા કરવી.

અર્દ્રચીતિ.

જે માણસ ઘરમાં સ્વાતર પાટીને વચ્ચાત્કારે ઢચ્યનું દરણ કરે,
તે માણસપાસેથી તે ઢચ્ય તેના માણીકને અપાગ્યાવાદ તે ચોરને
નગરમાંથી કઢાડી મેણયો.

જે માણસ જનોડ આદિકમાટે તૈયાર કરેલાં મૂતરનું દરણ કરે,
તેને રાજાએ એક માસના કેદસ્થાનની સજા કરવી.
સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર, માતા, પિતા, શિષ્ય કે પુરોહિત, તેઠંમાંથી
જે કોડ પોતાના ધર્મથી વિપરીતપણે આચરણ કરે, તેઠંને રાજાએ
પચનથી ઉપકો દેયો.

કેદસ્થાનનો જે છપરી માણસ છોજથી કેંદીઠંને ઠાંટી આવે,
અને હુટેલાઠંને કેંદમાં રાત્રે, તથા જે માણસ દામી આદિકનું
દરણ કરે, તેઠંને રાજાએ કેદસ્થાનની સજા કરવી.

જે રાજા ચોરોના છપચ્ચથી પ્રજાનું રક્ષણ કરે, તે રાજા
આ છોકમાં ઘણ પામે છે, અને પરલોકમાં મ્વર્ગ મેણયે છે.
હુટ ઘપનો ધોડનારા, ચોર, કપટી, ઠગારા, ખાટ પાડનારા,
ખાટ પાનારાઠંને, તુંડારાઠંને, તથા ગુગારીઠંને, જોજન તથા નિ-
યામસ્થાન આવનારા, પટલાઠંને રાજાએ કેદસ્થાનમાં નાંલશ.

મિત્રજાણથી, છોજથી, કે. ધીજાના વંદેયાથી જે રાજા અ-
ન્યાય કરે છે, તેનો અહીં મોટો અપયસ થાય છે, અને પગ્ગો-
કમાં તે નરકગામી થાય છે.

ગુરુ, સાધર્મી, પોતાનો આત્મા, વૃદ્ધ, સ્ત્રી તથા બાલકને જા-
રપાને સત્પર થપલા ચોરને જોડને જો કદાચ પ્રાપ્ત થઈને
ધારણ કરે, તો તે દોષિત ગણાય નહીં. આવની આવડાને નિ-
યારણ કરવું, તે વચને ધર્મને તજયો નહીં તેમ ધાન વરનાર
થનતાંમુખી પ્રાણો દરણ નહીં.

એવી રીતે રાજાએ દમેતાં ચોર આદિકોના દુરલોચી મર્ગ
જાનું રક્ષણ કરવું, કે એવી તે પ્રજા ધોનાના ધર્મકાંદે
કપાર સ્ત્રી રાત્રે.

इत्थं समासतः प्रोक्तं, स्तैन्यप्रकरणं वरम् ॥

ज्ञेयो विशेष श्रૈતस्य, श्रुतपाथोधिमध्यतः ॥ ૧ ॥

અર્થ- એવી રીતે ટુંકામાં ઉત્તમ એવું ચોરીનું પ્રકરણ કહેવું.
તેનું વિશેષ વર્ણન બૃહદર્હન્તીતિ નામના શાસ્ત્રથી જાણી લેવું.

॥ इति स्तैन्यप्रकरणं समाप्तम् ॥

॥ अथ साहसप्रकरणं प्रारम्भते ॥

नत्वा श्रीसुमतं देवं, दुःखानलपयोधरम् ॥

राजनीत्यनुસारेण, વહ્સયે સાહસિકં ક્રમમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ- દુઃસોરૂપી અગ્નિને ઠારવામાં ઘરમાદમરાળા વગા શ્રી
ગુણિસુવ્રત મ્યામીને નમસ્કાર કરીને, રાજનીતિને અનુસારે વહ્સે
દું અર્હી સાહસનું પ્રકરણ કહીશ.

પૂર્વના પ્રકરણમાં ચોરીના સંદર્ભનું સ્વરૂપ કહ્યું, હવે તેના સહ-
ચારીવળાથી માદમસંદર્ભનું સ્વરૂપ કહેવાય છે.

તેમાં પ્રથમ માદમનું સ્વરૂપ કહે છે.

માણસ ક્રોધને વશ થઈને જે માદમ કરે છે, તેને જ્વાળા-
દાના સ્થાનકજન્ય વર્તુ " માદમ " પેટિંગ લોકો કહે છે.

હવે તે માદમ ત્રણ પ્રકારનું છે. રાત્રી, મધ્યમ, અને રાત્રી.
તેનો વધારે વિસ્તાર બૃહદર્હન્તીનામાં આપેલો છે. અને ત્રિયાત્રી
અંગેજી તે ત્રણ માદમોમાંથી સૌથી પ્રથમ પ્રકારનો છે.

જ્યારેના રાત્રીમાંની વસ્તુને હેડવી તે, તથા પાણીના વધારે
આદિઓ નાશ કર્યો, તેને પેટિંગ માદમ કહેવું છે.

રોડને વજા થઈ ગયેલાં માદમ કહેવું, તથા વાણીની
આદિઓ તે જોઈને, તેને મધ્યમ માદમ કહેવું છે.

તેમ તથા જ્યારેના ત્રિયાત્રી તે વાણી મેં છે, તથા આ-
દિઓ તે પ્રાણના કહે છે, તેને રાત્રી માદમ કહેવું છે.

एषु साहस करनारुं राजाए सर्वस्व हरी खेबुं, तेना अंगोने ठेदयां, तथा घघचंधन करबुं, कपाखमां डांज देयो, तथा तेने नगरमांथी पण कदाडी मेलयो.

परनुं ड्य्य हरनारने, ते ड्य्यना मूड्यथी बमाणो दंड करयो, परनुं ड्य्य जो छपापत करे तो चोगणो दंड करयो, अने चोरीनी प्रेरणा करनारने एकमोनो दंड करयो.

जे माणस पृथ्योनुं अपमान करे, जाइनी खीने दुःख आपे, मागतुं नाहुं आपे नहीं, परनुं ताहुं जागी नाखे, छेत्र, तथा घरनी सीमानो जंग करे, अने तेम करी पारकी जमीन पोतानी जमीनमाथे मेलथी आपे, तेनो राजाए सो रुपीया दंड करयो.

स्यमुंदे चाखनारी विधवा खी, सज्जनोनीमाथे विरोध करनारो माणस, कारणबिनाज कोइनी पण सायें क्लेश करनारो, छंच जातिनो स्पर्श करनारो चांढाख, देय तथा पितृसंबंधि अन्ननुं जोजन करनारो, झुज तथा दीक्षितोना अन्ननुं जोजन करनारो, जुवा अने अयोग्य सोगन खानारो, तथा अयोग्य कार्य करनारो, पटखा माणमोनो राजाए दश रुपीया दंड करयो, तथा तेने तेनी क्षातिथी दूर करयो, तथा प्रायश्चित्त कराव्याबिना तेने पात्रो क्षातिमां दाखल करयो नहीं.

बेख आदिक तीर्थचोना तथा घोडाठना पुलिंगपणानो नाश करनार, गर्ज तथा दासोनुं हरण करनार पटखाठने इमेशां बसो रुपीयानो दंड करयो.

जाइ, माता, चाप, वेहेन, गुरु, शिष्य, मित्र, तथा पुत्रोने जे प्रयोगथी बश करे ठे, तेउनो एकसो रुपीया दंड करयो.

धोवी जो धोचामाटे खीधेखां परना बखो कोइने त्यां गीरवी भेले, तो तेनो दश रुपीया दंड करयो; ड्य्यना खोजथी विधाइ आदिक कार्योमां कोइनां छत्तम बखो जो कोइने जाहे पेहेरया आपे, तो तेनो एक रुपीठ दंड करयो, छत्तम नबुं बख

राखी मेळी जुनुं वख बंदखे आपे तो तेनो पांच रुपीआ दंड करयो. अने जो कोइ बीजी रीते वखनो नाश करे, तो तेना दोप-प्रमाणे तेनो राजाए दंड करयो.

एकजवार धोएखुं वख जो धोबी नष्ट करे, तो तेना माखी-कने ते वखना मूड्यमांथी आठमो जाग कमती मखे, बेवार धो-एखानी अरधी किमत मखे, तथा त्रणवार धोएखांनी पा किमत मखे, चार वार धोएखांनी पानी पण अरधी किमत मखे, पण जीर्ण वख नष्ट अयायी कंडं पण न मखे.

पिता पुत्रवचे छेश अती घेसाए जे अधम माणस छेशने ब-धारवामादे साही आपे, पण तेउने छेशथी निवारे नहीं, ते साहीनो राजाए त्रण पत्र जेटखो दंड करयो.

॥ ह्ये कूट व्यापारना दंडनुं स्वरूप करे ते.

जे माणस जूठां ताजयां तोखांथी कूट व्यापार करे, तेनो रा-जाए छशम साहसना प्रमाणमां दंड करयो. जे माणस लोटा सिफा पाडे, अने तेया लोटा मिफाउंनो उपयोग करे, तेने राजाए गरुत सजा करयी जोड़प.

जे माणस वेदक शास्त्रने जाण्वायिना उगाडथी एम कहे के, हुं येद्य बुं, अने तेम करीने ये तिर्यचोनुं आश्रय करे, तेनो लघु-साहसना प्रमाण जेटखो दंड करयो. तेयो माणस जो माणसोनुं आश्रय करे, सो तेनो मध्यम साहसना प्रमाण जेटखो दंड करयो. यत्री तेयो माणस जो राजाउंनुं आश्रय करे, सो तेनो छशम सा-हसना प्रमाण जेटखो दंड करयो.

अचे माणस मापनी घेसाए जान अथवा कणामनो आठमो जाग छ. तेनो बगोनो दंड करयो.

आदपण, दण्य, धान्य, गोख, पी, आश्रय निगेगेमां फयनालो. छेर तेया नु करे, तेनो राजाए दंड रुपीआ जेटखो दंड करयो. टण्णादिकमाटे नयरी करीने मीउरंध माउनुं अदसपदयथी

पेंचाण करे, (एटखे यस्तु बदलाचीने, अथवा तेंमां रहंछी छंची यस्तुने बदले हसकी यस्तु जरीने, तेपर छंची यस्तु जणावनारं सीस करीने पेंचाण करे) तेनो राजाए माठ रुपीआदंन करवो.

परस्परछावे मल्लीने जे घ्यापारीठ यस्तुठनी किमत बधारी मेले, तेठनो राजाए छत्तम साहसना प्रमाण जेटखो दंन करवो.

एवं संक्षेपतः प्रोक्ता, साहसस्य च वर्णना ॥

यत्फलज्ञानतो लोकाः, स्युस्तत्यागसमुद्यताः ॥१॥

अर्थ- एधी रीते संक्षेपधी साहसप्रकरणनुं वर्णन करुं, जेना फलना ज्ञानधी लोको तेना त्यागमां छत्तमयंत धाय छे.

॥ इति साहसप्रकरणं समाप्तम् ॥

॥ अथ दंनपारुष्यप्रकरणमभिधीयते ॥

नत्या नमि जिनं सम्यक्, धर्मतीर्थप्रवर्तकर ॥

पह्यामि दंनपारुष्यं, प्रजास्थितिनिबन्धनम् ॥ १ ॥

अर्थ- धर्मतीर्थने प्रवर्तयनारा एया धी नमिनाथ प्रभुने स म्यक् प्रकारे नमस्कार करीने, प्रजानी स्थितिना कारणरूप एहुं दंनपारुष्य बदीछे.

पूर्वना प्रकरणमां साहसदंननुं निरूपण करुं, तेना सहचारीपणाधी द्ये दंनपारुष्यनुं स्वरूप निरूपण बताय छे.

जेमाणस कोधने ददा अइ कोइना छंगनुं छेदन करे, ते माएमनुं ते छंग छेदीने राजाए तने नगरमांघी बहाटी भेज्यो. बाए छने धातुना इत्थिज छने माछएने माटे घनापेलां छामनपर जो कोइ दाय के शूद्र घेसे, तो ते घेइयने धीम चायुकोनो, छने शूद्रने पचाम चायुकोनो मार मारवो, के जेची म्यायमार्गनी मर्यादा संखदाय छे.

चारे यल्लोमानो जे कोइ माएम कोइ छत्तम माएमने छेइने, छुंके, अथवा दूने, तो तेनो ददा रुपीआ दंन करवो.

કોઈને મારી નાંખવાની ઇચ્છાથી જે કોઈ માણસ ક્રોધ કે મ-
દથી તેની ગરદન, વૃષણ, કે મસ્તક પકડે તેનો રાજાએ એક
સોનામોહોર દંડ કરવો.

માંસ કઢાડનારનો ચાર સોનામોહોરનો, ચામડી ફાડનારનો
દશ રૂપીઆ, અને હાડકું જાંગનારનો વસોનો દંડ કરવો.

કોઈના ચર્મીમાં જઈ જે માણસ અહંકારથી કોઈ વેલમીને
ઠાલેમી નાલે, અથવા તેમાના વૃદ્ધની ઠાલ, પત્ર, ધિંગેરે ત્રોડે તો
તેનો દશ રૂપીઆ દંડ કરવો.

પુષ્પોનો નાશ કરનારનો તેથી દશ ગણો દંડ કરવો. વૃદ્ધનો
નાશ કરનાર, તથા ગાયોની ચોરી કરનાર માણસને દેશનિકાલ
કરવો. ટુંકામાં જે માણસ જેવી રીતની નુકશાની કરે, તેના પ્ર-
માણમાં તેનો દંડ કરવો.

જે માણસે જેને જલમી કર્યો હોય, તે જલમી માણસમાટે
ઔપધ આદિકનું જે કંઈ ચર્ચ થાય તે સપડું ચર્ચ તે જલમ
કરનારપાસેથી રાજાએ (તેના દંડ ઉપરાંત) વસુલ કરવું જોઈએ.

કોઈપણ દુષ્ટ માણસ જે માણસનું અજ્ઞાનતાથી હિંચ નષ્ટ કરે,
તે માણસનું તેટલું હિંચ રાજાએ તેનીપાસેથી અપાયું જોઈએ.

સાહીર્ષથી પૂરવાર થયા ઘટાં પણ જે કરજદાર માણસ છે-
ણદારને હિંચ ન આપે, તે કરજદારપાસેથી રાજાએ તેના માલિ-
કને હિંચ અપાયું, અને તેનો ઇચિત દંડ પણ કરવો જોઈએ.

યાજિત્રોનો નાશ કરનારનો દશગણો દંડ જાણવો, તથા માટી
અને કાષ્ટનાં વામણોનો નાશ કરનારનો પાંચ ગણો દંડ જાણવો.

માર્ગે ધાવતાં દુલ્લહાડથી જો સારથી ગાડીનો નાશ કરે, તો
રાજાએ તે સારથીનો દંડ કરવો. અને અકસ્માત થાય તો તે મા-
રથીનો દંડ કરી શકાય નહીં.

ચઢી તેથી રીતે ગાડી ફાંકતાં અકસ્માત જો તે ગામીથી પરની
વસ્તુને નુકશાન થાય, તો મારધિનો દંડ નહીં થતાં, તે ગામીના

मात्रिके ते नुकशानी जरी देवी जोड़पं, अने तेने माटे जो खास
सारथीनोज दोष होय, तो राजाए तेनो पण दंड करयो जोड़पं.
बीजां घाहनो, गायो के घोडाउंथी जो मार्ग खीचोखीच ज-
राएखो होय, अने तेथी सारथी गाडी हांकवाने जो अशक्त
थयो होय, अने तेथी राजाआदिकने जो रोकाण धाय, तो तेमां
सारथीनो सर्वथा प्रकारे दोष नथी.

गाडी हांकतां थकां सारथीना प्रमादथी जो कोइना जीवनी
हानि धाय, तो ते सारथिनो दंड धाय, पण जो अकस्मात तेम
बने तो, ते सारथिनो दंड धाय नहीं.

तेवा संयोगमां प्रमादथी जो मनुष्यनुं (गाडी तखे आचवाथी)
मृत्यु धाय, तो राजाए तेनो चोरना जेटखो दंड करयो, तथा
गाय, हाथी, छंट, अने जैस आदिकनो नाश होते ठते ते गाय
आदिकना माखीकनुं मन ते सारथिए मनावी देयुं जोड़पं.

घडी ते छपरांत राजाए तेवा संयोगमां ते सारथीनो दंड
पण करयो जोड़पं के जेथी फरीने तेयो जीवहिंसा करनारो
कोइ नीकखे नहीं.

घोरी करनारा एवा खी, पुत्र, चाकर, जाइ विगेरे संबंधिनो
पण न्यायी राजाए दंड करयो जोड़पं.

एपः समासतः मोक्षो, दंडपारुष्यनिर्णयः ॥
जीवमात्रे कृपादृष्टी, रक्षणीया मनीषिणा ॥ १ ॥

अर्थ- एवीरिते दंडपारुष्यनो निर्णय अही दुंकाभां करयो,
ने एम विचारि बुद्धियान भाणसे सर्व जीवोपर दया राखवी.
इत्याचार्य श्री हेमचंडविरचिते चांयुष्य वंशजूपण बुभार-
परमार्द्धकृपाव सुधृशिते खण्वर्द्धश्रीतिशाखे दंडपारुष्य प्र-
समाप्तम् ॥ श्रीरस्तु.

॥ અથ સ્ત્રીપુરુષધર્મ પ્રકરણં વિવિચ્યતે ॥

નેમિં નત્વા મુદા નેમિં, સર્વારિષ્ટવિજેદને ॥

સ્ત્રીપુંધર્મવ્યવહૃતિઃ, સંક્ષેપેણાત્ર વર્ણ્યતે ॥ ૧ ॥

અર્થ- સર્વ પ્રકારનાં દુઃખોને જેદવામાં ચક્રમરણા એવા સ્ત્રી નેમિનાથ પ્રત્યુને દર્શયી નમસ્કાર કરીને અહીં સ્ત્રી પુરુષના ધર્મનો વ્યવહાર સંક્ષેપથી કહેવાય છે.

પૂર્યના પ્રકરણમાં દંડપારુષ્યનું વર્ણન કર્યું, અને તે દંડ ધર્મની રક્ષામાટે થાય છે, અને તેથી હવે સ્ત્રી પુરુષના ધર્મની પ્ર-રૂપણાનો અધિકાર કહેવાય છે.

પિત્રાદયઃ સ્વબુદ્ધ્યા યં, સુંદરં પ્રેક્ષ્ય કન્યકામ્ ॥

દદ્યુઃ સા નિર્ગુણં ચાપિ, પૂજયેદ્દેવવત્તકમ્ ॥ ૨ ॥

અર્થ- પોતાની બુદ્ધિથી માતપિતાદિક જે ઘરને ઉત્તમ પ્રકારનો જોડે તેને કન્યા આપે, પત્ની તે ઘર કદાચ નિર્ગુણી હોય તો-પણ તેણીને તેને દેવની પેઠે પૂજવો.

જર્ત્રાપિ મિષ્ટવચનૈઃ, સંતોષ્યા સા નવાંગના ॥

પક્વાન્નદધિહુન્ધાદ્યૈઃ, પોષણીયા નિરંતરમ્ ॥ ૨ ॥

અર્થ- જર્તારે પણ તે નવી પરણેલી સ્ત્રીને હમેશાં મિષ્ટવચનોથી તથા, પક્વાન્ન, દહીં અને દૂધ આદિકોથી પોષવી.

વાલત્વે રક્તકસ્તાતો, યૌવને રક્તકઃ પતિઃ ॥

વૃદ્ધત્વે સતિ સત્પુત્રઃ, સ્ત્રી સ્વાધીના જીવેન્ન હિ ॥ ૨ ॥

અર્થ- સ્ત્રીનું યાદ્યાવસ્થામાં રક્ષણ કરનાર પિતા હોય છે, યૌવનવયમાં પતિ રક્ષણ કરનાર હોય છે, વૃદ્ધાવસ્થામાં ઉત્તમ પુત્ર રક્ષણ કરનાર હોય છે; માટે એવી રીતે સ્ત્રીને સ્વતંત્રતા હોય નહીં.

અતીચારાદુર્ધેર્નિત્યં, રક્ષણીયા કુલાગના ॥

સમ્યગ્ રક્ષિતા નારી, નો જ્યેદતિમાર્ગગા ॥૨॥

અર્થ- પંદિતોએ હમેશાં કુપ્રાંગનાનું અતિચારથી રક્ષણ કરવું.
અને સારી રીતે રક્ષિત કરેલી સ્ત્રી કુમારે જઈ શકતી નથી.

ચતુર્થદિવસે સ્નાત્યે-કેતાસ્યં પત્યુરેય ચ ॥

ફતુસ્નાને ન પશ્યેત્સ્ત્રી, પરમર્ત્યમુલ્લં કદા ॥૨॥

અર્થ- (ફતુચંતી થયા પછી) ચોથે દિવસે સ્નાન કરીને
સ્ત્રીએ પતિનુંજ મુલ જોવું, પણ ફતુસ્નાનને દિવસે સ્ત્રીએ પારકા
મનુષ્યનું મુલ કદાપી પણ જોવું નહીં. (કથું ઢે ફે)

સ્નાનકાલે નિરીક્ષેત, સુરૂપં ચ વિરૂપકમ્ ॥

પુરૂપં જનયેત્પુત્રં તદાકારં મનોરમા ॥ ૨ ॥

અર્થ- સ્નાનબચતે સ્ત્રી જેવા સુરૂપયાલા અથવા કુરૂપયાલા
પુરૂપને જુએ છે, તેવા આકારવાલા પુત્રને તે ઇત્પન્ન કરે છે.

યાદૃશં યાપ્યતે વીજં, ફેત્રે કાલાનુસારતઃ ॥

તત્પર્યાયગુણિર્યુક્તં, તાદૃગુત્પદ્યતે ફલમ્ ॥ ૨ ॥

અર્થ- કાલને અનુસરીને સ્ત્રીમાં જેવું વીજ પાયાય છે, તેના
પર્યાયના ગુણોવાળું તેવું ફલ ઇત્પન્ન થાય છે.

યદ્યજ્ઞાતીય પુરૂપં, યદ્યત્કર્મકરં નરમ્ ॥

પશ્યતિ સ્નાનકાલે સા, તાદૃશં જનયેત્સુતમ્ ॥ ૨ ॥

અર્થ- જે જે જાતિના અને જે જે કામ કરનારા માણસને
સ્નાન સમયે તે સ્ત્રી જુએ છે, તેવાજ પુત્રને તે જન્મ આપે છે.

ન સ્પૃશેદ્દસ્તુમાત્રં દિ, ન ખુંકે કાંસ્યપ્તાજને ॥

ગૃદાદ્દિર્ન ગંતવ્યં, દેવતાયતનેઽપિ ન ॥

શયીત ન હિ સ્વટ્ટાયાં, પુષ્ટાન્નં નૈવ જ્ઞક્યેત્ ॥

આદર્શલોકનં નૈવ, કૃતૌ કુર્યાન્કુલાંગના ॥ ૨ ॥

અર્થ-શ્તુતમયે કુલવાન સ્ત્રીએ તમામ વસ્તુને સ્પર્શ કરવો નહીં, કાંમાના વાસણમાં ખોજન કરવું નહીં, ઘરની બહાર જવું નહીં, તેમ દેવમંદિરમાં પણ જવું નહીં, ઘાટલાપર સુવું નહીં, પુષ્ટ ખોજન કરવું નહીં, તેમ દર્પણમાં પણ જોવું નહીં.

ઘણી મર્દન આદિકથી શરીરનો સંસ્કાર કરવો નહીં, દાંતપર કાષ્ઠ આદિકનું ઘર્ષણ કરવું નહીં, તેમ દિવસે નિષ્ણાપણ કરવી નહીં.

બોધે દિવસે સ્નાનકરીને, તથા પોતાના સ્વામીનું મુલ્લ જોડને, તથા ઉત્તમ વસ્ત્રો પેહેરીને અને શૃંગાર સજીને શરીરનું ખોજન કરવું.

ઘણી તે દિવસે તેણીએ ચિત્તનો વિદ્વેષ તથા ક્રોધ કરવો નહીં; ઉત્તમ વસ્ત્રો અને અલંકારો પેહેરીને, તથા આંલોમાં અંજન આંજીને, અને ઉત્તમ પ્રકારનાં પુષ્પો તથા સુગંધિથી શરીરને વાસીત કરીને શય્યાપર પતિની સાથે સુવું.

સમરાત્રિ હોય તો પુત્ર થાય, વિપમ હોય તો પુત્રી થાય, તેમ વીર્યની અધિકતા હોય તો પુત્ર થાય, અને રુધિરની અધિકતા હોય તો પુત્રી થાય.

જીવની ઉત્પત્તિ માટે યોનિને શાશ્વતી જ્ઞમિરૂપ કહેલી છે, અને તેથી જ્ઞમિના આશ્રયપણાથી વીજોની પેઠે જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે.

સેદુતો સેતરમાં જે વીજો વાગે છે, તે વીજો કાઢીને અનુસારે પોતપોતાના સ્વજાયથી અનેક રૂપો વાણાં થાય છે. જેમ કે, જાત, ઘઠં, મગ, વણા, કણથી વિગેરે વીજો પોતપોતાના પર્યાયને અનુસારે થાય છે.

એક જાતનાં વાણાં વીજમાંથી વીજી જાતિનું વીજ અર્થ શ-

ફતું નથી, કેમકે, જે માણસ જેવું વીજ યાત્રે છે, તેવુંજ ઇત્પન્ન થાય છે.

માટે શાસ્ત્રોના અનુમારથી એવો વિચાર કરીને માણસ પર-સ્ત્રીની સાલ્લક કરવી નહીં.

વિધિય પુત્રની ઇત્પત્તિમાટે સ્ત્રીને ઘનાયી છે; અને જર્તારની સંપૂર્ણ સેવા કરવી તેજ સ્ત્રીઠંમાટે ઉત્તમ ધર્મ કહેલો છે.

પતિની સેવા, પુત્રોની ઇત્પત્તિ, તે પુત્રોનું રક્ષણ, તથા ધનનું કામકાજ વટલાં કાર્યો મુલ્યત્વે કરીને સ્ત્રીઠંને કરવાનાં છે.

જર્તારના અર્ધે અંગ મમાન, તથા જર્તારનીજ જતિમાં તપર, અને જર્તારનેજ પ્રત્યુત્તરિકે માનનારી એવી સ્ત્રીને ઉત્તમ પતિવ્રતા કહેલી છે.

એહની વિકલ્પતાથી, અલ્પચિત્પણાથી, તથા દુષ્ટ સ્ત્રીઠંની મંગતીથી સ્ત્રીઠં દુરાચારી થાય છે, માટે સ્ત્રીને કુલંગમાં પડવા દેવી નહીં.

ઉત્તમ સ્ત્રીય પ્રયત્નપૂર્વક પોતાના કુલંગની રીતિનું રક્ષણ કરવું, કે જેથી કરીને ઘણે કુલંગમાં મલીનતા હામે નહીં.

દેવયાત્રામાં, હરસયમાં, નાટકમાં, અષ્ટામાં, જાગરણમાં, તથા જોશની જગોય કુલંગવાન સ્ત્રીય વેલાથી અવું નહીં.

પોતાનું શીલ રાલવામાં તપર એવી સ્ત્રીય જ્ઞાન, મર્દન, સંહાદિકનું અન્યંગન, તથા લેપન આદિક કાર્યો પરને રાખે કરાવવાં નહીં.

વલી કુલંગવાન સ્ત્રીય પોતાના ઘરામાટે મલિલા, જોમદી, દાતી, રંગાચારી સ્ત્રી, કે કારીગરની સ્ત્રીસાહે સંગ કરવો નહીં.

સ્ત્રીધર્મરૂપી વૃદ્ધ ઉત્તમ મંગતથી વૃદ્ધિ પામે છે, માટે દુષ્કોણ સ્ત્રીઠંને ઉત્તમ મંગતમાં રસાવી તેઠંનું રક્ષણ કરવું.

રૂપ અને હાવપથથી મંદિત અવગ્રી સદી સ્ત્રી દુષ્કોરૂપી રજોને

ઉત્પન્ન કરનારી છે, માટે ગૃહસ્થીઠને સ્વસ્થ તે સ્વસ્થીસમાન છે. સ્વસ્થીમાં અને સ્ત્રીમાં કશો પણ તફાવત નથી.

યક્ષી ઉત્તમ સ્ત્રી, મધ, તૈલ, એવું ઝોજન, કોદરા, પરતું શ્રમ, અને અપવિત્ર શ્રમ તથા શ્રદ્ધા સ્વાદ્ય નહીં. તેમ માર્ગમાં, રાસના દગપર, ગોકુલમાં, સેવેલાં સેવરમાં, સ્મશાનમાં, પર્વતપર, દેવસ્થાનમાં, નદીપર, જીવજંતુવાલા સ્થાનમાં, સૂર્ય, અગ્નિ, કે ચંદ્રના દેવસ્થાન સન્મુખ તેણી મલોત્સર્ગ કરવો નહીં.

॥ અથ પુરુષધર્મઃ કથ્યતે ॥

પુરુષે પ્રસન્ન ચિત્તવાલા થઈને એકાંતમાં મનોહર પ્રસન્ન મન-વાલી તથા સ્નેહવાલી સ્ત્રીને પુત્રને માટે સેવવી, પણ કામ માટે સેવવી નહીં.

પ્રસન્નતાથી રહેલો ગર્ભ જાગ્યશાક્ષી નિવડે છે, જેમ સ્વાતિ નક્ષત્રથી ઉત્પન્ન થયેલું મોતી તેમ.

ઉત્તમ પુરુષે એકઠાં થઈને સ્ત્રીના ટોલાંને જોયા જવું નહીં, તેમ તેણીની સાથે એકજ યિગ્નાપર સુવું નહીં.

જે હુર્વહિમાણસ પોતાની રજસ્વલા સ્ત્રીને સેવે છે, તેની બુદ્ધિ, કીર્તિ અને યશ તુરંત નાશ પામે છે.

સ્ત્રીની સાથે બેસીને ઉત્તમ પુરુષે ઝોજન કરવું નહીં, તેમ ઝોજન કરતી સ્ત્રીને જોવી નહીં, તેમ ઘણાં સ્નાતી, સુતેલી, તથા અર્ચાચક્રિયા કરતી યૌ સ્ત્રીને પણ જોવી નહીં.

યક્ષી ઉત્તમ પુરુષે સૂર્ય અસ્ત થયા પછી કંઈ પણ સ્નાતું નહીં, નમ્ર સુવું નહીં, તેમ એવે મોહોમે ક્યાંયપણ જવું નહીં.

વેશ્યા, નર્પુસકો, સોની, ઘટલેલા, નીચ, ગ્રહ થયેલા, મદોન્મત્ત, તથા ગુન્હેગારોના પહોશમાં ઉત્તમ માણમે રહેવું નહીં.

વસ્ત્રે હાથોથી મસ્તક સ્પર્શવું નહીં, ચાંદાસ આદિક નીચોનો સ્પર્શ કરવો નહીં, તેમ મસ્તકને કોરું રહેવા દેડ સ્નાન કરવું નહીં.

સંજોગ કર્યાબાદ, છાટી કર્યાબાદ, ચિત્તાના ધુંવાડાનો સ્પર્શ

घया वाद, अत्यंत दुःख ययावाद, तथा हारकर्म (हजामत) कराव्यावाद उत्तम पुरुषे पवित्र जलથી स्नान करवुं.

एवी रीतना गुणोवाखा, पोताना धर्ममां तत्पर, तथा उत्तम बुद्धियान एवा पुरुषे ब्राह्ममुहूर्त समये चलीने पंच परमेष्टीनुं ध्यान धरवुं. पढी आवश्यक क्रिया (एटखे हमेशानी क्रिया) करीने स्नानादिकधी पवित्र थड प्रजुनी सेवा करवी. पढी गुरुने वंदन करीने, तथा धर्मशास्त्र सांजलीने पोताना उचित व्यापारमां जोडावुं.

उत्तम बुद्धियान माणसे धर्मकार्यने जेम विरोध न आवेतेधी रीते आलस तजीने कुओचित व्यापार करवो.

जे कार्य धर्मधी, राग्यधी, के लोकव्यवहारधी विरुद्ध होय ते कार्य उत्तम माणसे बीलकुल करवुं नहीं.

नोजन यखते गुरु आदिकने दान देइने नोजन करवुं, तथा पढी थे पढी आराम लेइ व्यापार करवो.

पढी ज्यारे दिवसनो आठमो भाग बाकी रहे त्यारे नोजन करीने विचक्षण माणसे आवश्यादिकनी क्रिया करवी.

स्त्रीपुंभर्मविचारोऽयं, समासेन निरूपितः ॥

सर्वजीवोपकाराय, लोकद्वयहितावहः ॥ १ ॥

अर्थ-- एवी रीते सर्व लोकोना उपकारमाटे यसे लोकमां हितकारी एवो स्त्री पुरुषना धर्मनो विचार दुंकांमां बताव्यो.

॥ इति स्त्री पुंभर्म प्रकरणं समाप्तम् ॥

इत्याचार्य श्री हेमचंद्रविरचिते श्रीशुकव्यवंशजूपण परमार्ह-
तुमारपात्र जपासमुद्धिते लब्धवर्हतीति शास्त्रे व्यवहारनीति ध-
र्मेनो नाम तृतीयोऽधिकारः समाप्तः ॥

॥ અથ પ્રાયશ્ચિત્તં કથ્યતે ॥

ચિદાનંદમયં યોગ-ધ્યાનતાનૈકલક્ષિતમ્ ॥

નઘાટ્ટહુટકર્મારિં, શ્રીપાર્શ્વે પ્રણિદધ્મહે ॥ ૧ ॥

અર્થ- ચિદાનંદમય, તથા યોગના ધ્યાનનાં એકજ તાનથી લક્ષિત ઘણા, અને નાશ કરેલ છે, આઠ હુટ કર્મોરૂપી શત્રુ-
ત્વને જેમણે યથા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુને હું નમસ્કાર કરું હું.

પૂર્વના અધિકારના ઘેઘા પ્રકરણમાં સ્ત્રીપુરુષના ધર્મનું નિરુપણ કર્યું. તેમાંથી સ્વલ્પના થતે ઠતે પ્રાયશ્ચિત્તની આવશ્યકતા થાય છે, તેથી લૌકીક પ્રાયશ્ચિત્ત લૌકિક વ્યવહારમાં અંતર્ગત થાય છે, અને જ્ઞાતિનો દંડ નીતિરૂપ હોવાથી નીતિના સહચારિણા-
થી તેનું વર્ણન આ અધિકારમાં કરાય છે.

જે માણસ માતંગ, યવન તથા મ્લેચ્છાદિકના સહ્યાસમાં આવી તેમની સાથે જોજન કરે તેને નીચે પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે.

પચાસ ઇપવાસ, પચાસ એકાસણા, પાંચ તીર્થયાત્રા, પાંચ સ્વા-
મિઘાત્સદ્ય, જિનોની શાંતિસ્નાત્રાદિક પાંચ પૂજા, સંઘજ્ઞકિ,
ગુરુજ્ઞકિ, તથા યથાશક્તિદાન, દેવહવ્યની વૃદ્ધિ, જ્ઞાનહવ્યની
વૃદ્ધિ, જ્ઞાતિજોજન, તથા તીર્થોની માટી અને સર્વ ઔપધિષ્ઠ-
થી મિશ્રિત ઘણાં તીર્થોદકના સ્નાનથી માણસ પવિત્ર થાય છે.

ઊપર પ્રમાણે જો ક્રિયા ન કરે, તો તેને જ્ઞાતિવહાર મેલવો,
તથા તેની સાથે એક પંક્તિ જોજન કરવું નહીં.

હવે જીલ તથા ચમારાદિકને ઘેર જે માણસ જોજન કરે,
તેની શુદ્ધિ જિનાગમમાં નીચે પ્રમાણે કહેલી છે.

ચાલીસ ઇપવાસ, તથા તેટલાંજ એકાસણાં, ચાર તીર્થયાત્રા
ત્રણ સાધર્મીવાત્સદ્ય, શાંતિસ્નાત્રાદિક તથા પૂર્વની પેઠે સંઘ-
પૂજા, ગુરુપૂજા, દાન, દેવ હવ્યની વૃદ્ધિ, જ્ઞાતિજોજન અને તી-
ર્થોદકાદિકથી સ્નાન કરવું.

હયે દીકરી, માતા તંયા ધાંડાલણીસાયે સંજોગ કર્યાથી થતું પ્રાયશ્ચિત્ત કહે છે.

પચાસ ઉપવાસ, ત્રીસ આંવેલ, દશ ઠઠ, નવ અઠમ, પચાસ એકાસણાં, એક લાલ સ્વાધ્યાય, પાંચ તીર્થયાત્રા, પાંચ જિનપુજા, ગુરુપૂજા, સંઘપૂજા, સુપાત્ર દાન, તથા વાકીનું સઘલું પૂર્વની પે-
ટેજ જાણી લેવું. (અને તેટલું કાર્ય જો ન કરે, તો તેને જ્ઞા-
તિચહાર મેલવો.)

કારુના (કારીગરના) ઘરમાં રહેવાથી પાંચ ઉપવાસે શુદ્ધિ થાય
છે, અને તેને ઘેર જોજન કરવાથી દશ ઉપવાસે શુદ્ધિ થાય છે.

ગૌહત્યા, બ્રહ્મહત્યા, વાલહત્યા, સાધુહત્યા, અને સ્ત્રીહત્યા ક-
રનારનું અન્નજોજન કર્યાથી દશ ઉપવાસે શુદ્ધિ થાય છે.

જે ગોત્રનું આપણે જોજન કરતા ન હોઈએ, તે ગોત્રનું જોજન
કરવાથી ત્રણ ઉપવાસે શુદ્ધિ થાય છે.

હયે મ્હેઘના દેશમાં રહેવાથી તેઠના આગ્રહથી પોતે મ્હેઘ-
રુપ થયો હોય, અથવા મ્હેઘોના કેદલાનામાં રહેવાથી અજ-
દ્યનું જોજન કર્યું હોય, તેમ અપેય પદાર્થનું પાન કર્યું હોય,
અથવા મ્હેઘોની માથે ઘેસીને જોજન કર્યું હોય, ઘડી વિવાહના
કારણાદિકથી તેઠની જ્ઞાતિમાં પ્રવેશ કર્યો હોય, ઘડી અજ્ઞાન
દશાથી મહાદિંસાદિક કાર્ય કર્યું હોય, તો તેની વિશોધન પ્રાય-
શ્ચિત્તથી શુદ્ધિ થાય છે.

“ હયે તે વિશોધન પ્રાયશ્ચિત્તનું મ્થરુપ કહે છે.”

ત્રણ દિવસગુપ્તિ યમન કરવું, પત્ની ત્રણ દિવસગુપ્તિ ગુપ્તાપ
લેવો (યમન યમને લાપણ કરવી, અને ગુપ્તાપ ઘરાતે યય જા-
વવા.) પત્ની માત્ર દિવસગુપ્તિ ગમિપર મુખું. તે ઘરાતે છપરના
ત્રાગમાં ઇંદુવરના કાષ્ટોનો અગ્નિ કરવો. પત્ની માત્ર દિવસગુપ્તિ
પાત્રો નીચેના ત્રાગમાં અગ્નિ કરવો. (જે યમને કરતા એકમની
યમનું જોજન કરવું.) પત્ની ઘાટી મૂઝ તથા મસાક મુંદાપણું.

पत्री सात दिवसोमुधि पंच गव्यधी स्नान करवुं (ते वखतेपण फक्त दूध पीने प्राणाधार करवो.) पत्री मुंडन करावी एकसोने आठ तीर्थोदकना घडाधी स्नान करवुं. तेम देवनास्नानना पाणीधी तथा गुरुना चरणोदकधी स्नान करवुं. एवी रीते शुद्ध धडने स- मता पूर्वक देवगुरुने बंदन करवुं. पत्री शुद्ध मुद्दिधी साधुपूजा तथा संप पूजा करवी.

पत्री मुपात्रे दान देइ त्रण तीर्थयात्रा करवी. एवी रीते विशोध- नारूप प्रायश्चित्त जाणवुं.

इत्येवं वर्णिता न्वत्र, विशुद्धिः सर्वदेहिनाम् ॥

समासतो विशेषोऽत्र, हेयो ग्रंथांतराद्बुधैः ॥ १ ॥

अर्थ- एवी रीते अर्द्धी दुंकामां सर्व प्राणीजनी विशुद्धि कही, तेनुं विशेष वृत्तांत पंडितोए बीजा ग्रंथधी जाणी खेवुं.

॥ इति लौकिक प्रायश्चित्त स्वरूपम् ॥

एवी रीते श्री चोवीसे तीर्थकरनी स्तुति करीने सर्व लोकोना उपकारमाटे, तथा प्रजा अने राजाना बोधमाटे आ लघु अर्द्ध- श्रीति नामनुं शास्त्र रच्युं ठे.

एवी रीते आ अर्द्धश्रीति नामना ग्रंथनुं गुजराती जाषांतर दित आवक हीराखाल वि. हंसराज जामनगरवालाए यथाम- करेवुं ठे. तेमां प्रमादधी जे कंड चूख थइ होय ते सुरुजनोए मारीने पांचवुं.

इत्याचार्य श्री हेमचंज विरचिते चांयुक्त्यंशचूषण परमार्द्ध- रपाख जूपाख शुभपिते लघ्वर्द्धश्रीतिशाखे लौकिकप्रायश्चित्त वर्णनो नाम चतुर्थोऽधिकारः समाप्तः ॥ श्रीरस्तु ॥

रीनपुण्या न पश्यन्ति, रागांधास्तन्वसंस्थितिम् ॥

राजेऽलाजफलं चैव, लज्जन्ते ते नराधमाः ॥ १ ॥

सोऽयं ग्रंथः गुरुश्रीमचारित्रिजयमुप्रसादात् ॥ श्रीरस्तु ॥

જાહેર સ્વર.

સર્વે જૈનબંધુર્જને માલમ થાય જે અમરા તરફથી હાલમાં ની-
ચેના નવા અપૂર્વ જૈની ગ્રંથો, ગુજરાતી જાપાંતર સાથે ઠપાવીને
પાકાં પુઠાંથી વાંધી વહાર પડવામાં આવ્યા છે.

યોગશાસ્ત્ર.- (કર્તા શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય) કિમ્મત રૂ. ૩-૪-૦

સામુજિક શાસ્ત્ર.(કર્તા શ્રી જ્ઞાનચાહુસ્વામિ)કિમ્મત રૂ. ૧-૦-૦

શુકનશાસ્ત્ર.- (કર્તા શ્રી જિનદત્તસૂરિ) ગુજરાતી

લીપીમાં છે કિમ્મત રૂ. ૦-૬-૦

પ્રતિષ્ઠાકર. (કર્તા શ્રી સકલચંદ્રજી) કિમ્મત રૂ. ૦-૦-૦

જલ્લજાત્રાદિવિધિ.- (કર્તા શ્રી રક્ષશેલરસૂરિ) કિમ્મત રૂ.-૬-૦

અષ્ટકજી.- (કર્તા શ્રી હરિજ્ઞસૂરિ, ટીકાકાર શ્રી જિનેશ્વરસૂરિ)

કિમ્મત રૂ. ૧-૧૨-૦

કરૂપસૂત્ર.(મુલયોધિકાટીકાનું ગુજરાતી જાપાંતર ચિત્રોત.) ૨-૦-૦

ધર્મ સર્વ સ્વાધિકાર. (કર્તા શ્રી જયશેલરસૂરિ)

તથા

કિ. રૂ. ૦-૦-૦

કસ્તૂરિપ્રકરણ. (કર્તા શ્રી દેવધિમલગણિ)

શાશ્વંતય માહાત્મ્ય સંદેહેલો(કર્તા શ્રી ધનેશ્વરસૂરિ)કિ. રૂ. ૨-૪-૦

ધૈરામ્યકરૂપદ્વતા. (કર્તા શ્રી યશોચિત્રયજી છપાખ્યાય)રૂ. ૩-૦-૦

દિંગુલપ્રકરણ. (કર્તા શ્રી વિનયમાગરોપાખ્યાયજી) રૂ. ૦-૫-૦

જૈનકુમારમંત્રય મહાકાવ્ય. (કર્તા શ્રી જયશેલરસૂરિ) રૂ. ૧-૧૨-૦

જ્ઞાનચાહુ મંદિતા.(જૈનનો અપૂર્વગ્યોતિપ્રમંથ)(કર્તા શ્રી જ્ઞાનચાહુસ્વા.)

મેઘમાત્રાવિચાર. (કર્તા શ્રી વિજયવ્રજગૂરિ.) કિ. રૂ.-૦-૫-૦

ત્રીલોક્ય પ્રકાશ (અથવા) ધૈત્યવંદન ચોવીમી રૂ. ૦-૫-૦

શા. ભીમસિંહ માળેક

ઁ. મુંબઈ, માંડવીવંદર, શાકગટ્ટી.

